

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการ การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการหนอนไม้ไผ่ (คิเบาะ)
และกบ (เดปือ) ให้มีความยั่งยืน
บ้านแม่ยางส้าน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

โดย
นายทองคำ โพแก้ว
นายไกรศรี กล้าณรงค์ชัย
และคณะ

31 กรกฎาคม 2547

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์
ชุดโครงการ ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร

โครงการวิจัย “การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการหนอนไม้ไผ่ (คิเบาะ)
และกบ (เดปือ) ให้มีความยั่งยืน บ้านแม่ยางส้าน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่”

คณะผู้วิจัย	สถานะภาพทางสังคม	หัวข้อรับผิดชอบ
นายพิพัฒน์ ธนุวิทยา	ผู้ใหญ่บ้านแม่ยางส้าน	หนอนไม้ไผ่...
นายทองคำ โพแก้ว	อดีตประธานเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรก	หนอนไม้ไผ่...
นายไกรศรี กล้าณรงค์ขวัญ	สมาชิกอบต.ท่าผา	กบ (เดปือ)...
นายอุทิศ ชนะวรรณชน	สมาชิกอบต.ท่าผา	กบ (เดปือ)...
นายเสาร์ ธนุวิทยา	คณะกรรมการหมู่บ้าน	กบ (เดปือ)...

ที่ปรึกษาโครงการ

นายอิสระ สิริไสยาสตร์ นักวิชาการป่าไม้ 7 ว. หน่วยที่ 3 แม่แจ่ม
หน่วยสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอำเภอแม่แจ่ม
องค์การแม่แจ่ม

สนับสนุนโดย : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

กิตติกรรมประกาศ

ชุมชนบ้านแม่ยางล้านหมู่ที่ 8 ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ เป็นชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่าปกาเกอะญอที่มีขนาดปานกลาง ปัจจุบันได้จัดอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ชุมชนบ้านแม่ยางล้านมีวิถีชีวิตที่อาศัยพึ่งพิงกินกับป่ามาเนิ่นนานตั้งแต่บรรพบุรุษ วิถีชีวิตของชาวปกาเกอะญอจะเรียบง่ายและสันโดษ การทำมาหากิน จะทำไร่หมุนเวียน หาดอาหาร ยารักษาโรคจากป่า ซึ่งพื้นที่ป่าในอดีตจะมีความอุดมสมบูรณ์มาก ต่อมาได้เกิดการขยายตัวของประชากรในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม และต่อมาได้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า เป็นอย่างมาก

สมาชิกในชุมชนบ้านแม่ยางล้านได้ตระหนักถึงสิ่งต่างๆ ที่กำลังจะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปและบางอย่างได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วแล้วนั้นเป็นอย่างดี จึงได้มีการพูดคุยกันในสิ่งที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติใกล้ตัว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องดิน น้ำ ป่า ซึ่งเป็นแหล่งเชื้อเพลิงดำรงชีวิตของผู้คนโดยเฉพาะสิ่งที่พบเห็นได้อย่างชัดเจนคือทรัพยากรในชุมชน คือไม้ไผ่ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของไม้ไผ่(คิเบาะ) และแหล่งน้ำซึ่งจะประกอบไปด้วยหนองน้ำต่างๆซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของกบ เตปื่อ ชาวปกาเกอะญอจะมีความเชื่อว่า **กบเตมื่อ เป็นผืนน้ำ ป่ามีน้ำจะมี กบ มีน้ำจะมี กบตาย น้ำแห้ง** ดังนั้นจึงได้นำเสนอแลกเปลี่ยนร่วมกันว่ากระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติทดลอง การทำความเข้าใจร่วมกันของคนในชุมชนคนระหว่างชุมชน เป็นสิ่งที่จะสามารถกระตุ้นความคิดให้คนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงที่ได้ใช้ประโยชน์จากผืนป่าร่วมกัน หันกลับมาให้ความสนใจในการใช้ประโยชน์และร่วมกันรักษาทรัพยากรอย่างยั่งยืนร่วมกันต่อไป

ในการดำเนินงานศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทางทีมวิจัยหลักต้องขอขอบคุณมายังส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วย คุณอิสระ สิริไสยาสตร์ นักวิชาการป่าไม้ 7 ว. หน่วยที่ 3 แม่แจ่ม ที่ได้ให้คำแนะนำในการดำเนินงานมาตั้งแต่เริ่มต้น หน่วยงานองค์การแม่แจ่ม ซึ่งให้การสนับสนุนในด้านของการเข้าร่วมสังเกตการณ์ในกิจกรรม การสนับสนุนเครื่องมือเทคโนโลยีต่างๆ องค์การบริหารส่วนตำบลท่าผา หัวหน้าอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว. และหน่วยงานสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอำเภอแม่แจ่ม ซึ่งให้การสนับสนุนในด้านของกระบวนการดำเนินงานวิจัย ที่สำคัญที่สุดของการดำเนินงานชิ้นนี้คือ ปราชญ์วิทยาการชุมชนที่มีจิตวิญญาณในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติผู้ที่ได้ถ่ายทอดประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเผ่าปกาเกอะญอ ผู้เฒ่าต้น , “ฮิโซ” คุณกาลอย ผู้นำทางด้านจิตวิญญาณของคนในชุมชนแต่ละเผ่าพันธุ์ปกาเกอะญอ ด้านองค์ความรู้และประสบการณ์ในการเฝ้าสังเกตพฤติกรรมของหนอมไม้ไผ่คือ หลงพะโง มงคลเจริญกุล, คุณศุภกิจ สันธานดำรง ผู้ที่มีความรู้และเฝ้าสังเกตในพฤติกรรมของกบ เตปื่อ รวมถึงกลุ่มผู้อาวุโส พ่อบ้าน แม่บ้าน เยาวชน และหมู่บ้านใกล้เคียง คือ บ้านสามสบบน ปากล้วย บ้านป่าเคียะ บ้านผานัง บ้านผาขาว บ้านกองอน ที่ได้ให้ความสนใจและร่วมกระบวนการดำเนินงานทุกๆ ท่าน

ทีมวิจัยบ้านแม่ยางล้าน

กรกฎาคม 2547

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย "การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการหนองไม้ไผ่ (คิเปาะ) และกบ (เดปือ) ให้มีความยั่งยืน บ้านแม่ยางล้าน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่" ได้ดำเนินการศึกษาวิจัยเป็นระยะเวลารวมทั้งสิ้น 1 ปี 6 เดือน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหากระบวนการในการกระตุ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการค้นหาการจัดการเกี่ยวกับป่าไผ่และแหล่งกำเนิดของหนองไม้ไผ่และกบเดปือรวมถึงการตระหนักถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านและความสัมพันธ์ของป่าและแหล่งน้ำในการจัดการทรัพยากรดังกล่าวร่วมกันในพื้นที่ชุมชนบ้านแม่ยางล้าน เพื่อเป็นแนวทางในการดูแลจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชนท้องถิ่นต่อไป

การดำเนินงานศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยแบบชาวบ้านโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยทั้งนักวิจัยและทีมวิจัยเป็นคนในชุมชนทั้งหมด ผลจากการศึกษาวิจัยสามารถสรุปแนวทางในการค้นหาการมีส่วนร่วมของชุมชนได้ดังนี้

1. ได้มีการทบทวนสภาพความเป็นมาในอดีตของชุมชนบ้านแม่ยางล้านร่วมกัน โดยฐานวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อผ่านเครื่องมือ คือการฟื้นฟูผู้นำทางจิตวิญญาณของชาวปกากะญอ ที่เรียกว่า "ฮิโซ" ขึ้นมาเพื่อดึงหัวใจของคนในชุมชนมาร่วมกัน โดยมีตัวจักรสำคัญคือผู้นำทางจิตวิญญาณปกากะญอ ทำไปพร้อมกับการพูดคุยเรื่องราวในอดีตโดยมีวิทยากรเป็นผู้อาวโหลในชุมชนมาเล่าเรื่องราวในอดีตที่ผ่านมาถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ เรื่องราวความเชื่อในการดูแลจัดการน้ำ ป่า พูดถึงระบบความสัมพันธ์ของป่า ป่าไผ่ หนองและคนรวมถึงการเฝ้าสังเกตพฤติกรรมหรือวงจรของหนองไม้ไผ่ แหล่งที่อยู่อาศัย และระบบความสัมพันธ์ของน้ำ หนอง-กบ คน รวมถึงการเฝ้าสังเกตพฤติกรรมหรือวงจรชีวิตของ กบเดปือ

2. กิจกรรมในการศึกษาระบบนิเวศสภาพของป่าแหล่งกำเนิดของหนองไม้ไผ่และกบเดปือรวมถึงการปฏิบัติการทดลองในการฟื้นฟูแหล่งที่อยู่อาศัยของกบ เดปือ ตามลำห้วย หนองน้ำต่างๆและมีการทดลองสร้างบ่อเพาะเลี้ยงพ่อพันธุ์-แม่พันธุ์กบในชุมชนแทนการไปจับกบในลำห้วย หนองน้ำ มีการสำรวจคุณสมบัติของไผ่ในแต่ละชนิดและคำนวณปริมาณของหนองต่อไผ่ ต่อกอ ต่อพื้นที่เพื่อดึงความสนใจของคนในชุมชนให้เห็นถึงมูลค่าของทรัพยากร นอกจากนั้นยังมีการทดลองเพาะเลี้ยงพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ของหนองไม้ไผ่ในครัวเรือนเพื่อรักษาวงจรชีวิตหรือการขยายพันธุ์ของหนองไม้ไผ่ เน้นที่การดำเนินกิจกรรมโดยดึงความสนใจของคนในชุมชนเข้ามาร่วมกัน

3. มีกิจกรรมในการหาแนวทางความร่วมมือร่วมกัน โดยเริ่มจากในชุมชนถึงแนวทางในการสร้างข้อตกลงร่วมกันในการอยู่และดำรงวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาผืนป่าผืนน้ำ การทำความเข้าใจร่วมกับชุมชนใกล้เคียงและหาแนวทางร่วมกันในการดูแลทรัพยากร และการเคารพข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันนอกจากนั้นยังมีการขยายผลสู่หน่วยงานทางภาครัฐและเอกชนในแนวทางการจัดการทรัพยากรร่วมกัน

เงื่อนไขปัจจัยที่ส่งผลให้การดำเนินงานเกิดความสำเร็จประกอบด้วย

1. การทำงานกันเป็นทีมของนักวิจัยซึ่งเป็นคนในชุมชน
2. วิธีการทำงานโดยผ่านการคิดร่วมทำร่วมโดยฟังความคิดเห็นของชุมชนเป็นตัวตั้ง
3. ประเด็นที่ศึกษาเป็นประเด็นที่ตรงกับปัญหาของชุมชนในเรื่องของความไม่เข้าใจและเคารพในข้อตกลงร่วมกันในการใช้ทรัพยากร

4. ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเช่น ดิน น้ำ ป่า ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องและส่งผลต่อการดำเนินชีวิต
5. ทุนเดิมในด้านของผู้นำทางธรรมชาติที่มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาแบบพื้นบ้านโดยแท้จริงและผู้นำที่เป็นแนวทางการเช่นพ่อหลวงบ้าน อบต. คณะกรรมการหมู่บ้านต่างพร้อมใจกันในการผลักดันงานให้เกิดความสำเร็จ
6. บุคคลากรและองค์กรที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือและสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป" กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ในท้องถิ่นโดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พูดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว. สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่าชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่าการเขียนรายงานเป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่ทีมวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว. สำนักงานภาคจึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัยให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนอออกมาในรูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้ทีมวิจัยมีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการ

วิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าว ได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัย สูการเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.สำนักงานภาค

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ	ข
สารบัญ	ค
บทที่ 1 บทนำ	
- ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
- วัตถุประสงค์	2
- คำถามวิจัย	2
- ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาวิจัย	2
- ระยะเวลาในการวิจัย	3
- งบประมาณที่ใช้ในการวิจัย	3
- นิยามศัพท์เฉพาะ	4
- ข้อตกลงเบื้องต้น	4
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
- ความหมายของคำว่าภูมิปัญญาและภูมิปัญญาพื้นบ้าน	5
- ความเข้าใจเกี่ยวกับชาติพันธุ์กระเหรี่ยง(ปกากะญอ)และ ความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติและแนวคิดในการจัดการป่า	5
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	
- ขอบเขตการศึกษา 12-17	13
- พื้นที่ดำเนินการศึกษา	13
- กลุ่มเป้าหมายและทีมวิจัย	13
- แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล	14
- การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล	16
- ขั้นตอนการดำเนินงาน	16

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
ตอนที่ 1	
●สภาพบริบท – ข้อมูลพื้นฐาน – ประวัติศาสตร์ชุมชน – ระบบนิเวศน์	
- ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน	18
- ลักษณะภูมิประเทศ	18
- แหล่งน้ำ	19
- สภาพป่า	20
- ลักษณะทางกายภาพของดิน	21
- สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ	22
- ความเชื่อและการนับถือศาสนา	25
- กฎระเบียบพิธีกรรม	28
- สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน	28
- การจัดระเบียบสังคมหมู่บ้าน	29
- ประเด็นปัญหาของ “ฮิโซ” ในการปกครองหมู่บ้าน	30
- ปัญหาเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตป่าฯ	31
- การจัดระเบียบหมู่บ้านแม่ยางล้าน (2546)	31
ตอนที่ 2	
●ความสัมพันธ์ระหว่างคน ป่า น้ำ หนองไม้ไผ่และกบเดบือ	
- ป่าสะดือ (ป่าเดบือ)	33
- ป่าช้าหรือป่าเหว (ป่าสว่าไขหรือป่าโลง)	33
- ป่าศาลเจ้าที่(ป่าฮิโซ)	34
- ป่าดอยโตน(เดหมือเบอ)	34
● วงจรชีวิตหนองไม้ไผ่	35
● วงจรชีวิตกบเดบือ	41
●การจัดการทรัพยากรป่าไผ่-หนองไม้ไผ่, น้ำ-กบเดบือ	
- รูปแบบการจัดการ	47
- การสร้างบ่อทดลองและผลการทดลองเลี้ยงกบ	48
- ดำนานกบจุหรือผีน้	58

เรื่อง	สารบัญ (ต่อ)	หน้า
ตอนที่ 4		
	●ผลที่เกิดขึ้นตามแผนปฏิบัติงานในแต่ละช่วง	
	- ระยะที่ 1 การรื้อฟื้นภูมิปัญญาตามความเชื่อเกี่ยวกับป่า น้ำ ฝป่า ฝน้ำ และความสัมพันธ์ ระหว่างคน น้ำ – ป่า หนอง – กบ	60
	- ระยะที่ 2 การแสวงหาแนวทางร่วมกันในการจัดการทรัพยากรในเรื่องป่าไม้ ให้มีหนองไม้ไผ่และในน้ำให้มีกบ เตปื่อ	71
	- ระยะที่ 3 การทดลอง ปฏิบัติการเพื่อให้เกิดรูปธรรมในการแก้ไขปัญหา และการจัดการทรัพยากรให้ป่าไม้มีหนองไม้ไผ่และในน้ำมีกบเตปื่อ	120
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย		
	- วัตถุประสงค์ของการวิจัย	170
	- แนวคิดและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	170
	- วิธีดำเนินการวิจัย	170
	- บทวิเคราะห์ที่ได้จากการทำกิจกรรมทั้งหมดในภาพรวมกับวัตถุประสงค์ของโครงการ	171
	- ปัญหาและอุปสรรคที่พบ	172
	- การใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยของชุมชนและหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้อง	173
	- บทเรียนที่ทีมวิจัยได้รับ	174
	- ข้อเสนอต่อการวิจัยและพัฒนาอนาคต	174
บรรณานุกรม		175
ภาคผนวก		
	- เอกสารเผยแพร่ความรู้ในการจัดการหนองไม้ไผ่และกบเตปื่อ	
	- รูปภาพการดำเนินงาน	
	- ประวัติทีมวิจัยและวิทยากรชุมชน	

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนบ้านปากเกาะญอ บ้านแม่ยางล้าน หมู่ 8 ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ ในอดีตพื้นที่ป่าไม้และป่าต้นน้ำของชุมชนสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้และต้นไม้ ตลอดจนสัตว์ป่าและสัตว์น้ำ (คิเบาะและเดบือ) คนในชุมชน สัตว์ป่า สัตว์น้ำรวมถึงแมลงต่าง ๆ ได้อาศัยพื้นที่ป่าแห่งนี้เป็นที่อยู่อาศัยและดำรงชีวิตร่วมกันมาเป็นเวลายาวนาน เหตุผลหนึ่งที่ชุมชนแห่งนี้ ยังเป็นชุมชนเล็ก ผืนป่า สัตว์ป่า สัตว์น้ำและหนองไม้ไผ่ก็มีจำนวนมากเพราะความเจริญทางด้านวัตถุยังเข้ามาไม่ถึง ความทะเยอทะยานอยากได้ของผู้คนยังมีน้อย ส่งผลให้การทำลายป่า สัตว์น้ำ (กบ) เดบือ และ หนองไม้ไผ่(คิเบาะ)น้อย ประกอบกับเครื่องมือในการจับหรือเก็บเหล่านี้ไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ ต่อมาระยะความต้องการของคนในชุมชนเริ่มมีมากขึ้น เนื่องจากชุมชนเติบโตขึ้นและติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ มากขึ้น จึงทำให้คนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในทางที่อยากจะได้ปัจจัยที่จะอำนวยความสะดวกแก่ตนเองและครอบครัว จึงเริ่มมีการนำเครื่องมือที่ทันสมัยเข้ามาใช้

คนในชุมชนเริ่มหันเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่ามากขึ้น ด้วยการหันมาทำไร่ผืน ทำไร่เลื่อนลอย ทำให้พื้นที่ป่าแหล่งที่อยู่อาศัยของหนองไม้ไผ่และกบ เดบือ ถูกทำลายลงอย่างต่อเนื่อง และต่อมาเหมือนนโยบายในการปราบปรามการทำไร่ผืนได้เกิดขึ้นอย่างจริงจัง รัฐได้เข้ามาส่งเสริมให้เกิดการปลูกพืชเชิงเดี่ยว (พืชเศรษฐกิจ) แทนการทำไร่ผืน ซึ่งเป็นจุดที่ทำให้เกิดการทำลายป่าอย่างรุนแรงในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม พวกสัตว์ป่า เริ่มหายไปจากพื้นที่ แมลง หนองไม้ไผ่และกบก็เริ่มลดจำนวนลง เนื่องจากจากแหล่งที่อยู่อาศัยถูกทำลาย เพื่อทำไร่ทดแทนรายได้ที่สูญเสียไป หนองไม้ไผ่และกบ เดบือ จึงถูกจับมาบริโภคมากขึ้น เพราะคนในชุมชนได้หันมาให้ความสำคัญของการปลูกพืชเศรษฐกิจในครอบครัว ความเชื่อเรื่องผีป่าและผืนน้ำดังในอดีตที่ผ่านมา ชุมชนเริ่มให้ความสำคัญทางด้านวัตถุมงคลกว่าธรรมชาติที่มีอยู่รอบข้าง จึงทำให้หนองไม้ไผ่ และกบ เดบือ ลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่อง แหล่งที่อยู่อาศัยของกบ เดบือ เช่น ห้วย หนองน้ำ มีน้ำน้อยลงและแห้งขอดไปในที่สุด ดังนั้นจึงเป็นการบอกเหตุในการเกิดวิกฤติทางธรรมชาติ

ในอนาคตหากขาดการจัดการและการวางแผนที่ชัดเจนแล้ว อาจจะไม่มียาง หนองไม้ไผ่และกบ เดบือ ให้ลูกหลานได้เห็นในอนาคตต่อไป คำกล่าวโบราณเคยสอนว่า "เอะทีเกอะตอที เอะก่อเกอะตอก่อ เอะคิเบาะ เกอะตอคิเบาะ เอะเดบือ เกอะตอเดบือ" แปลว่า"กินน้ำต้องรู้จักรักษาน้ำ กินหนองไม้ไผ่ต้องรู้จักรักษาไม้ไผ่ กินกบ เดบือ ต้องรู้จักรักษาห้วย หนองน้ำ" ในส่วนของเดบือ ที่หายไปเพราะคนไม่ปฏิบัติตามคำโบราณที่ "ทา" ที่กล่าวไว้ว่า "เดบือโอะดิดิโอะดิดิ เดบือซีโอะทีลลชี" แปลว่า "กบมีน้ำมี กบตาย น้ำแห้ง" เมื่อทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายลงทำให้จำนวนพื้นที่ป่าไม้และแหล่งที่อยู่อาศัยของกบ เดบือ ลดลงอย่างรวดเร็ว เป็นที่กังวลของชุมชนอย่างมาก ต่อมาชุมชนได้มีการประชุมปรึกษาหารือกันและได้มีการตั้งกฎเกณฑ์ของชุมชนเอง มีการแบ่งสัดส่วนการใช้ประโยชน์พื้นที่ของหมู่บ้านออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. ป่าอนุรักษ์ เป็นป่าต้นน้ำและแหล่งที่อยู่อาศัยของกบ เดบือ และแมลงหนองไม้ไผ่บางส่วน
2. ป่าใช้สอย เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของหนองไม้ไผ่และกบ เดบือ และบางส่วนอยู่ตามริมห้วย

3. พื้นที่ทำกิน ประกอบด้วยพื้นที่ทำไร่ พื้นที่สวนที่นา อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน แต่พื้นที่ที่จะมีคณะกรรมการรับผิดชอบอยู่แต่ละพื้นที่ โดยที่คณะกรรมการทุกคนจะมาจากการเลือกตั้งของสมาชิกในชุมชน องค์ประกอบของคณะกรรมการจะประกอบไปด้วย พ่อบ้าน แม่บ้าน เยาวชน และผู้อาวุโส ในหมู่บ้านซึ่งจะทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาทางด้านปรัชญา กวีและพิธีกรรม เพื่อช่วยต่อการกำกับดูแลมิให้คนบุกรุกป่ามากกว่าที่เป็นอยู่

ปัจจุบัน ปริมาณของพื้นที่ป่าได้เพิ่มมากขึ้นในส่วนของป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย แต่หนอนไม้ไผ่และกบเดือกลับมีจำนวนลดน้อยลงมาก เนื่องจากชุมชนยังขาดความรู้ในการจัดการเรื่องนี้ ถ้าชุมชนขาดการศึกษาไม่มีความรู้ความเข้าใจภูมิปัญญาจากคนเฒ่าคนแก่เกี่ยวกับผีป่า ผีน้ำ และการอยู่ร่วมกันระหว่างหนอนไม้ไผ่กับป่าไผ่ กบเดือกับหนอนน้ำแล้ว ระยะเวลาต่อไปข้างหน้าหนอนไม้ไผ่และกบเดือจะต้องสูญหายไปจากชุมชนอย่างแน่นอน ดังนั้นจึงคาดหวังร่วมกันว่าการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะสามารถทำให้คนในชุมชนบ้านแม่ยางล้านได้เรียนรู้กระบวนการในการจัดการให้ป่าไผ่มีหนอนไม้ไผ่และในน้ำมีกบ เดือ ได้อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

คำถามการวิจัย

ชุมชนจะมีวิธีการจัดการอย่างไร เพื่อให้ป่าไผ่มีหนอนไม้ไผ่ “คิเบาะ” และในแหล่งน้ำมีกบ “เดือ” เพียงพอ แก่ความต้องการของชาวบ้าน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษาและหาวิธีการจัดการเกี่ยวกับป่าไผ่และแหล่งน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของหนอนไม้ไผ่ “คิเบาะ” และกบ “เดือ”
2. เพื่อค้นหาแนวทางการจัดการเกี่ยวกับแหล่งกำเนิดของหนอนไม้ไผ่ “คิเบาะ” และ กบ “เดือ” พร้อมทั้งหาวิธีการในการขยายพันธุ์ให้มากขึ้น
3. สร้างจิตสำนึกให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับกบ “เดือ” หนอนไม้ไผ่ที่สัมพันธ์กับป่าและแหล่งน้ำ

ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

1. คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการค้นหาวิธีการจัดการเกี่ยวกับป่าไผ่ให้มีหนอนไม้ไผ่และในหนอนน้ำให้กบเดือ
2. ชุมชนเกิดแนวทางการจัดการเกี่ยวกับแหล่งกำเนิดของหนอนไม้ไผ่และกบเดือ ร่วมกัน
3. เกิดการตระหนักและเห็นถึงความสำคัญในการนำภูมิปัญญาความรู้พื้นบ้านที่มีมาใช้อย่างเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชนในแนวทางการจัดการทรัพยากรร่วมกัน
4. เกิดเอกสารเผยแพร่ในการรณรงค์ทำความเข้าใจให้กับคนรุ่นหลังสืบไป

ระยะเวลาในการศึกษาวิจัย

1 ปี 3 เดือน แบ่งการศึกษาวิจัยออกเป็น 3 ช่วง ระยะการดำเนินงานดังนี้

ระยะที่ 1 ธันวาคม 2544 - เมษายน 2545

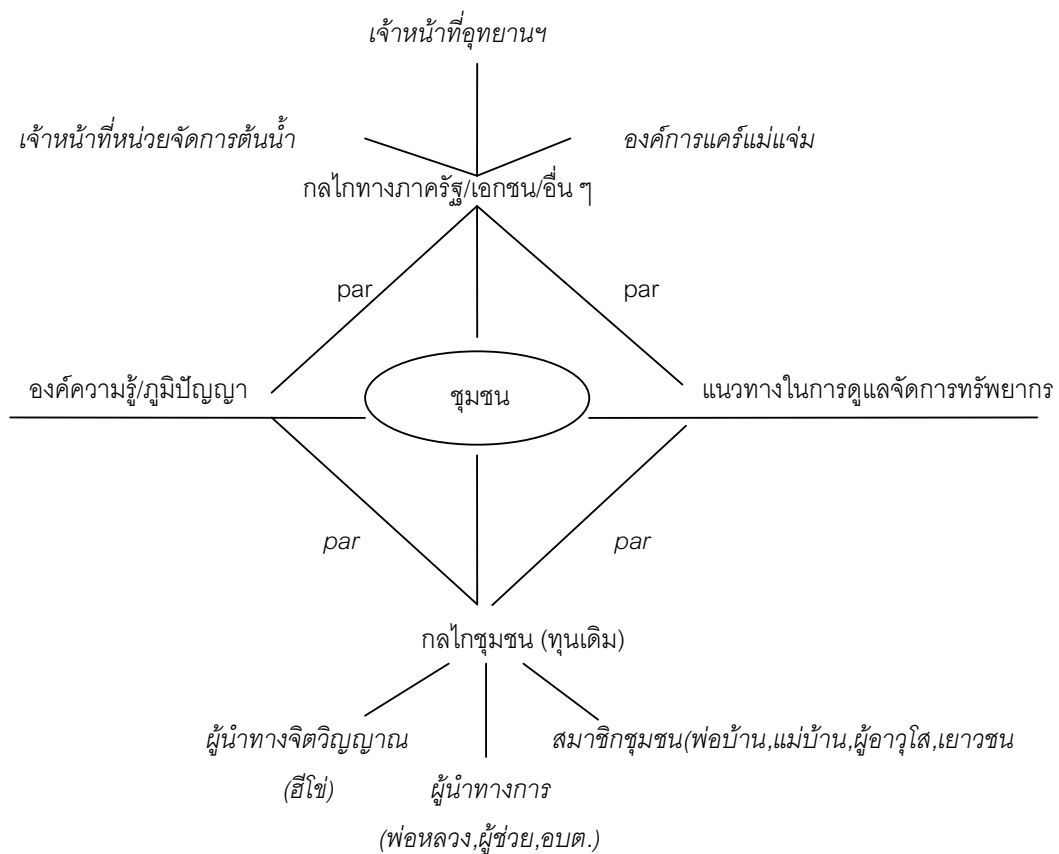
ระยะที่ 2 พฤศจิกายน 2545 - มีนาคม 2546

ระยะที่ 3 พฤษภาคม 2546 - กันยายน 2546

งบประมาณที่ใช้ในการวิจัย

300,000 (สามแสนบาท)

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

- ฮีไท** หมายถึง ผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำทางประกอบพิธีกรรมของชาวปกาเกอะญอ ตัวจักรในการควบคุมคนในสังคมหมู่บ้านให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข รักและสามัคคีกัน
- “ทา”** หมายถึง คำบอกเล่าเรื่องราวหรือคำสอน ส่วนใหญ่จะได้ยินในประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งคำทา จะถูกถ่ายทอดออกมาเป็นเพลงคล้ายการขอ มีการแปลความหมายและเรียบเรียงความหมาย
- คิเบาะ** หมายถึง หนอนไม้ไผ่(หนอนกินเยื่อไผ่) หนอนรด่วน
- เดบือ** หมายถึง กบ ซึ่งเทียบกับคำของคนพื้นราบทางภาคเหนือคือกบจุกหรือเขียดจุก
- โม** หมายถึง แม่ สรรพนามเรียกแทนผู้หญิงที่เป็นเมียและแม่ของชาวปกาเกอะญอ

ข้อตกลงเบื้องต้น

การวิจัยเพื่อศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการให้ป่าไผ่มีหนอนไม้ไผ่และในน้ำมีกบ เดบือ เป็นการศึกษาโดยมีพื้นที่ชุมชนบ้านแม่ยางล้านเป็นพื้นที่เป้าหมายหลักในการศึกษา ด้วยเพราะคนในชุมชนเห็นพ้องต้องกันปัญหาของการใช้ทรัพยากรอย่างไม่ถูกวิธีและส่วนสำคัญคือยังขาดความรู้ความเข้าใจในวงจรชีวิตของทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นหนอนไม้ไผ่ในป่าไผ่ กบเดบือ และหนองน้ำ จึงทำให้ที่ผ่านมาขาดแนวทางในการจัดการที่เหมาะสม การศึกษารั้ครั้งนี้เป็นการศึกษาตามความสามารถและขีดจำกัดแบบชุมชนท้องถิ่นบ้านแม่ยางล้าน หมู่ 8 ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่โดยเฉพาะ

บทที่ 2

แนวคิดและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้รวบรวมส่วนสำคัญที่เป็นแนวทางในการเพิ่มความเข้าใจในมุมมองรากฐานทางด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชาวปกากะญอซึ่งส่วนใหญ่ล้วนแต่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับธรรมชาติ ระหว่างคนดิน น้ำ โดยสามารถจำแนกการค้นคว้าแบบที่สามารถทำได้ ดังนี้

1.1 ความหมายคำว่า ภูมิปัญญาและภูมิปัญญาพื้นบ้าน

1.2 ความเข้าใจเกี่ยวกับชาติพันธุ์กระเหรี่ยง(ปกากะญอ)และความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ทรัพยากรธรรมชาติและแนวคิดทางในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า

1. 1. ความหมายคำว่า “ภูมิปัญญา” และภูมิปัญญาพื้นบ้าน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544) ได้ค้นคว้าและเรียบเรียงความหมายคำว่า “ภูมิปัญญา” ไว้ว่า “ภูมิปัญญา” หมายถึงความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมตามทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมา

ภูมิปัญญาเป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่น ที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยน นำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ไขปัญหาและการปรับตัวให้ออดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง

พรชัย พรปรีชา (2544) ได้กล่าวว่า ความรู้ชาวบ้าน ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากความรู้ ความสามารถ ตลอดจนประสบการณ์ และถูกถ่ายทอดซึ่งกันและกันในกลุ่มชน หรือชุมชนใกล้เคียง โดยตกทอดและสะสมจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งไปสู่อีกอีกรุ่นหนึ่ง เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นทรัพยากรปัญญาที่มีคุณค่ายิ่ง ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์

1.2 ความเข้าใจเกี่ยวกับชาติพันธุ์กระเหรี่ยง(ปกากะญอ)และความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติและแนวคิดในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า

เพชร และคณะ (2545) กล่าวว่า กระเหรี่ยงหรือปกากะญอเป็นชนเผ่าที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาและขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมาช้านาน วิธีการสอนบุตรหลานของชาวกระเหรี่ยงนั้นไม่มีตำราที่เขียนและบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแต่ปกากะญอหรือกระเหรี่ยงใช้วิธีการ “แต่ะแต่เลอะเลอะ” แปลว่า บอกเล่าสิ่งเก่าหรือนิทานและวิธีการ “อีทา” แปลว่า ร้องเพลง การเล่านิทานของพ่อแม่ หรือปู่ย่าตายาย จะเล่าในเวลากลางคืนหรือก่อนนอน เวลาทำงานอยู่ในไร่ ที่นา และเวลาเดินป่า บทเพลงที่ร้องจะมีเนื้อหา

เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ วิธีการอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติหรือป่าไม้ การใช้ประโยชน์จากป่าและการรักษาธรรมชาติที่มีอยู่ และเวลาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ เป็นเพลงขอบคุณธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ตลอดมา หรือขอโทษกับการกระทำที่ความผิดพลาดพลั้งไปหรือล่วงเกินธรรมชาติ

ผู้เฒ่าดำ (2544) บอกเล่าเกี่ยวกับวิถีชีวิตคนปกาเกอญอว่า เชื้อสายของชาวปกาเกอญอ หลายร้อยปีมาแล้ว ได้อพยพมาจากเมืองพม่า ตั้งบ้านอยู่แถวตัวอำเภอแม่แจ่ม ซึ่งชาวปกาเกอญอนั้นชอบสงบไม่คิดจะแย่งที่อยู่อาศัยของใคร ต่อมาก็มีคนพื้นราบหรือว่าคนเมืองเข้ามาตั้งบ้านอยู่ด้วยก็แตกต่างกัน อพยพขึ้นบนดอยเรื่อย ๆ สุดท้ายที่บ้านแม่ยางล้าน ก็ใช้ชีวิตอย่างสงบสุข ใช้ป่าเป็นที่พึ่งในการดำรงชีวิต ก็ทำมาหากินโดยการทำไร่หมุนเวียน ก็มีป่าอุดมสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นอาหารจากป่า ยารักษาโรค อาศัยอยู่ร่วมกันเหมือนฉันท์พี่น้อง ไม่มีผู้ใหญ่บ้าน ไม่มีเจ้าหน้าที่ ไม่มีศาสนาที่จะนับถือ คนในชุมชนนับถือผี จัดตั้ง ฮีโซ ซึ่งคือ คนที่รู้พิธีกรรมละเอียดเป็นตัวแทนของชุมชนและมอบอำนาจให้แก่ฮีโซฮีโซเหมือนกับกษัตริย์ของเขา และมีกฎของฮีโซที่ควบคุมคนในชุมชนไม่ให้ออกนอกกฎนอกธรรม เอาความเชื่อพิธีกรรมเป็นตัวควบคุมคนในชุมชน ชาวปกาเกอญอจึงใช้ชีวิตอย่างนี้มาเป็นเวลาช้านาน การสอนลูกสอนหลานมักจะสอนด้วย “ทา” ตัวอย่างเช่น จะสอนลูกให้รู้จักทำ จะทำอะไรต้องคิดให้รอบคอบ โดยว่าด้วย“ทา” ว่า

“เนอะ โดะ ท่อ ซอ เนอะสะ เกลง เนอะ เซาะ เบะ มิ บะ เนอะ แซ”

ถ้าโตขึ้นมาเป็นหนุ่มเป็นสาว ถ้าทำให้ร้อนเกินไป จะใส่เสื้อไม่ถูกแล้วเจ้าต้องอายเพื่อน

“ตาป่า โอะ ดี เตอะ เซอะเร โอะ เซอะ ยื่อ กือ ลี ลู กอ แว”

แปลว่า ป่ามีอยู่แถวหนึ่ง ป่าน้อยอยู่เพื่อให้กระรอก และสัตว์ต่าง ๆ อาศัย

มีความว่า ป่านั้นเปรียบเหมือนพ่อของเรา กระรอกและสัตว์ต่าง ๆ เปรียบเหมือนผู้เป็นลูกหลาน ถ้าหากพ่อของเราตายเราก็เสียใจไม่มีที่พึ่งเหมือนกับป้าหมดสัตว์ก็ไร้ที่พึ่ง

“ซอ ซีโซ เคาะทื่อเลอะแซ พอกอโซเคาะ ทื่อ เลอะแซ ปามีแลปามีจะแกละปาปาแลปาปาและแกละ ต่าเตอะ จะแกละ แม่เปอะแดแล ตะหวะ เพาะตะแคว”

แปลว่า บนภูเขาออกยอดด้วยดอกไม้ บนหลังเขาออกยอดด้วยแท่งคำ ผู้เฒ่าไปหาถ้ำเส้นทางที่จะไป ผู้ที่ไม่ถ้ำเส้นทางที่จะไป คือ กระต่าย มันไปเอง ก็หลงทางไปเอง

มีความว่า ผู้เฒ่า แต่ก่อนจะทำอะไร ต้องถามเพื่อนบ้าน จะใช้ไม้ต้องรู้จักใช้ก็จะอยู่อย่างไร้ปัญหา คือ ไม่มีปัญหา คนที่ไม่ถามเพื่อนบ้าน คือ คนที่ฉลาดเกินไปเหมือนกระต่ายสุดท้ายเอาตัวไม่รอด

ฉลาดชาย (2539) ได้กล่าวในเรื่องวิธีการดำรงชีวิตของมนุษย์กับความสัมพันธ์ทางธรรมชาติว่า มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ก็ต้องอาศัยปัจจัยที่มีอยู่ตามธรรมชาติเป็นหลัก ในรูปของอาหาร หนูกยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และเครื่องมือในการผลิต บนเส้นทางของ “การวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม” อันยาวนานของมนุษย์ มนุษย์ได้เลือกใช้ยุทธวิธีที่หลากหลายและแตกต่างกันในการได้มาซึ่งอาหาร กล่าวโดยกว้าง ๆ ได้ว่า ตลอดช่วงเวลาของยุคก่อนประวัติศาสตร์ มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการล่าสัตว์และเก็บหาของป่าเป็นอาหาร วิธีการดำรงชีวิตที่มนุษย์

อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ธรรมชาติย่อมมีส่วนย่อมมีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตทุกด้านของมนุษย์ ทั้งกายและใจ หรือระบบความคิด ความเชื่อ ดังนั้นธรรมชาติจึงมีพลังอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งกายและใจ คือส่วนสำคัญของชีวิตที่ไม่ใช่เป็นรูปธรรม แต่เป็นนามธรรม เช่น ขวัญ จิตวิญญาณ เป็นต้น เมื่อมนุษย์ประกอบขึ้นด้วยกายและใจ ธรรมชาติก็ย่อมต้องมีสองส่วนด้วยกัน เช่น ท้องฟ้า ภูเขา แม่น้ำ ทะเล มหาสมุทร ป่า ต้นไม้และอื่น ๆ อีกมากมายล้วนมีอีกด้านหนึ่งที่มนุษย์มองไม่เห็น แต่มีอำนาจเร้นแฝงอยู่ และอำนาจเหล่านี้มีพลังที่จะทำให้มนุษย์เจ็บป่วยได้ ความเจ็บความไข้ ของมนุษย์แต่เดิมจึงถูกมองว่าเกิดกับกายก็ได้ เกิดกับใจ เช่นขวัญ จิต วิญญาณก็ได้ หรือเกิดกับทั้งสองส่วนก็ได้เช่นกัน ถ้าเกิดกับกาย เช่น ถูกกิ่งไม้ หนามไหนดหรือสัตว์ร้ายขบกัด ก็ต้องรักษาโดยใช้ยาสมุนไพรที่ได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ตามป่า ตามเขา มารักษา แต่ถ้าวิเคราะห์ดูแล้ว ความเจ็บความไข้เกิดจากพลังอำนาจเหนือมนุษย์ เช่นผีฟ้า ผีป่า ผีดอย การบำบัดรักษาก็ต้องใช้อำนาจที่อยู่ในประเภทและลำดับชั้นเดียวกันหรือสูงกว่า ไม่เช่นนั้นก็ต้องขอขมาลาโทษจึงจะหาย หากการเจ็บไข้มาจากทั้งสองสาเหตุ การบำบัดรักษาก็ต้องทำทั้งสองด้านควบคู่กันไป

กรณีการ พรมเสาร์และเบญจา ศิลารักษ์ (2542) ได้เขียนจากคำบอกเล่าของพ่อหลวงจอนิ โอโตเขา ในหนังสือป่าเจ็ดชั้นมืออยู่ตอนหนึ่งว่า “โมเดินไปตามทางเดิน ๆ เล็ก ที่ชุ่มฉ่ำด้วยน้ำฝน ลัดจากไร่ข้าวเพียงไม่กี่กิโลก็จะถึงป่าเล็ก ๆ อันเป็นเสมือนตลาดสดใกล้บ้าน สามารถแวะหาอาหารกลับบ้านหลังเสร็จจากงานในไร่มา ไม่ต่างไปจากแม่บ้านในเมืองที่จะต้องแวะซูเปอร์มาร์เก็ต แวะตลาดซื้ออาหารให้ลูก ๆ หากจะต่างกันบ้างก็ตรงที่ไม่ได้อาหารมาโดยไม่ต้องใช้เงินและอาหารนั้นสดเสมอระหว่างเดินทางอากาศโดยรอบชื้นเย็นสบายราวกับติดแอร์เย็นฉ่ำอยู่เสมอ เสียงน้ำหยดจากใบไม้สู่ผืนดิน ดังเปาะเปาะพันธุ์ไม้พันธุ์พืชในป่า ต้นเล็กต้นน้อยแทงยอดทะลุดินเต็มพื้นที่ดูครึกครื้นมีชีวิตได้ร่วมเงาของไม้ใหญ่ที่แผ่กิ่งก้านสาขาหมกคลุมผืนป่าเป็นบ้านหลังใหญ่ เห็ด นานาชนิด สีเหลือง สีแดง สีขาว อวบอ้วนน่ากิน หน่อไม้หลากหลายชนิดแตกกอ ผักป่านานาชนิดแตกยอดครีမ်เขียวเลาะไปตามลำห้วย มีผักกูดทอดก้านเลื้อยไปตามขอบลำห้วย ดอกจิกุกหยอกกล้วยป่าอยู่สองข้างทาง โมเลือกเห็ดและหน่อเป็นอาหารเย็นของลูก ๆ วันนี้ป่าหน้าฝนไม่รู้ลึกถึงชีวิตเบ่งบาน ไม่แพ้ชีวิตใกล้ป่าเบิกบานเช่นกัน อาหารการกินเหล่านี้อุดมสมบูรณ์ที่สุดสำหรับชุมชนใกล้ป่า พืชพันธุ์หลายชนิดแตกหน่อทอดยอดออกดอก เพื่อชีวิตคนป่าอย่างแท้จริง หมดจากฤดูกาลนี้ฤดูกาลใหม่ก็จะมีพืชพันธุ์ใหม่มาให้เก็บกินอีก เป็นวัฏจักรหมุนเวียนไม่มีวันหมด ผู้ใช้ชีวิตย่าเท้าเข้าออกทุกคืนวันนั้นรู้จักผืนป่านี้นี้ดีกว่าใคร ป่าสมบูรณ์ต้องมี 7 ชั้น พระเจ้านิมนักจะอธิบายถึงระบบนิเวศของคนป่าของคนป่าเกาะญอให้คนภายนอกได้รับฟังอยู่เสมอ หลายคนที่ไม่เคยไปกับพระเจ้านิมนักจะได้สัมผัสกับความจริง ๆ ว่า ป่ามีความหลากหลายและมีหลายชั้นจริง ๆ เป็นเรื่องน่าทึ่งสำหรับคนไกลป่า ที่พอนึกถึงปากก็นึกถึงต้นไม้ใหญ่ขนาดหลายคนโอบ ไม่เคยรู้ว่าในป่ามีพืชพันธุ์หลายชนิดตั้งแต่ต้นหญ้า ต้นเล็ก ๆ จนถึงต้นไม้ใหญ่และแต่ละชีวิตนั้นเกาะเกี่ยวสัมพันธ์กัน ป่า 7 ชั้น คือป่าที่มีตั้งแต่

ชั้นที่ 1 พืชและสัตว์หน้าดินจะมีเห็ด รา ไล้เดือน จิ้งหรีด

ชั้นที่ 2 ต้นไม้เล็ก ๆ คลุมดิน

ชั้นที่ 3 ต้นไม้พุ่มเตี้ย ๆ

ชั้นที่ 4 ต้นไม้ใหญ่ที่มีกิ่งก้านสาขามากมาย

ชั้นที่ 5 ตะไคร่น้ำ

ชั้นที่ 6 ดอกเอื้องและกาฝากทั้งหลาย

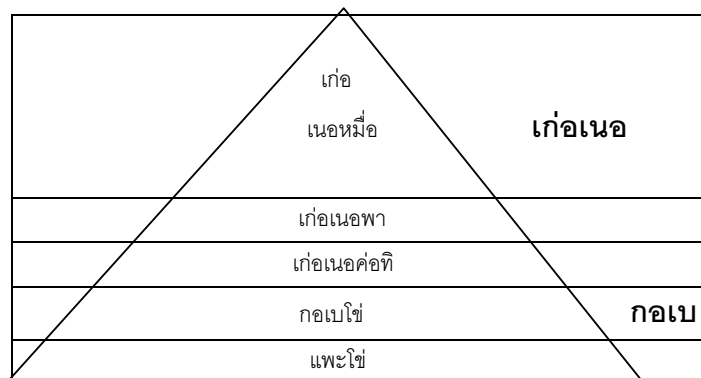
ชั้นที่ 7 เถาวัลย์

เมื่อเข้าไปใกล้หมู่บ้านปกาเกอะญอ เราจะสัมผัสได้ถึงความชุ่มเย็น ภาพที่มองเห็น คือ หมู่บ้านอยู่ท่ามกลางผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์บางหมู่บ้านอาจได้ยินเสียงชะนี เสียงสัตว์ป่าดังอยู่ไม่ไกลบ้าน รอบ ๆ บ้านเป็นป่า ถัดไปคือที่นา ที่ไร่และที่สวน เหนือที่นา ที่ไร่ เป็นป่าด้วยคน ปกาเกอะญอ นั้นผูกพันกับป่าตั้งแต่วันแรกจนถึงวันสุดท้ายของชีวิต

ประเวศ (2539) ได้กล่าวถึงจิตวิญญาณ (Spirituality) ว่ามีแต่ในความเป็นมนุษย์เท่านั้น สัตว์ไม่มี แต่สัตว์มีจิตใจ เช่นความรู้สึกทุกข์ ไม่ชอบ แต่ไม่มีจิตวิญญาณ คนโบราณอยู่กับธรรมชาติมีสัมผัสที่ลึกซึ้งกับธรรมชาติถึงมิติทางจิตวิญญาณจึงกล่าวขานถึง แม่ธรณี แม่คงคา รุกขเทวดา หรือเทวดาที่สถิตย์อยู่ในต้นไม้ คำเหล่านี้เป็นคำที่สื่อคุณค่าทางจิตวิญญาณ ทำให้เกิดความเคารพ เมื่อเคารพก็ไม่ทำลาย เมื่อเอาวิทยาศาสตร์ไปวิเคราะห์ต้นไม้พบแค่คาร์บอน ไฮโดรเจน ออกซิเจน ฯลฯ ไม่พบจิตวิญญาณ จึงสรุปว่าไม่มีจิตวิญญาณเหลือแต่วัตถุล้วน ๆ เมื่อขาดคุณค่าก็เกิดการทำลายได้ง่าย ๆ เมื่อมนุษย์ถูกทอนคุณค่าทางจิตวิญญาณเหลือแต่วัตถุ ความรู้สึกก็ “ต่ำ” ลง เหลือแต่ความหยาบและตื่นเพราะขาดความสูงของคุณค่า ความขาดไปของมิติทางจิตวิญญาณจึงทอนความเป็นมนุษย์ลง เมื่อความเป็นมนุษย์น้อยลงมนุษย์ก็วิ่งเข้าไปสู่วิกฤตการณ์ในทุก ๆ ทาง ไม่ว่าจะเป็นตัวมนุษย์เอง ในสังคม และในสิ่งแวดล้อม ซึ่งเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน

ซูพินิจ (2539) ได้กล่าวถึงการจัดการดิน-น้ำ-ป่าของชาวกระเหรี่ยงว่าตามจารีตประเพณีของชาวกระเหรี่ยงปากกับการทำกินเป็นเรื่องที่ผูกพันซึ่งกันและกันมาโดยตลอด และโดยที่มีชีวิตผูกพันกับป่าอย่างใกล้ชิดจนมีคำกล่าวว่า “ได้กินจากน้ำต้องรักษาน้ำ ได้กินจากป่าต้องรักษาป่า” จึงทำให้ชาวกระเหรี่ยงมีการจำแนกประเภทป่าตามชั้นระดับความสูงได้อย่างสอดคล้องกับการจำแนกแบบสากล

การจำแนกป่าตามประเพณีของชาวกระเหรี่ยง

จากภาพจำลองภูเขานี้ บริเวณพื้นที่เชิงเขามีต้นไม้ขึ้นไม่หนาแน่น ต้นไม้เป็นไม้เนื้อแข็งขนาดเล็กดินเป็นดินลูกรัง มีเนื้อกรวดและหินมาก อากาศแห้งแล้งเรียกว่า “แพะไซ” ซึ่งตรงกับคำเรียกว่า “ป่าแพะ” ของทางภาคเหนือสูงจากแพะไซขึ้นไปอีกระดับหนึ่งจัดเป็นป่าที่เรียกว่า “กอเบโซ่” ซึ่งจะเป็นไม้ผลัดใบจำพวกเต็งรัง รวมทั้งป่าไผ่ก็จัดอยู่ในประเภทนี้ด้วย ทั้งแพะไซและกอเบโซ่ถูกจัดอยู่ในป่าประเภท “กอเบ” คือเป็นป่าในเขตแห้งแล้งป่าในช่วงกลาง

เรียกว่า “เกอเนอค่อทิ” อาจเปรียบเคียงได้กับป่าเบญจพรรณ ซึ่งต้นไม้ที่ขึ้นเป็นลักษณะป่าโปร่ง ป่าสนก็จะมีอยู่ ในกลุ่มนี้ อากาศค่อนข้างอบอุ่นถึงร้อนแห้งแล้ง ป่าดงดิบซึ่งเป็นเขตต้นน้ำชั้นหนึ่งรวมเรียกว่า “เกอนอพา” มี ลักษณะเทียบเคียงได้กับป่าดิบเขา มีความชุ่มชื้นอากาศเย็นตลอดปี ต้นไม้มีความหนาแน่นปานกลาง จะพบกล้วย ป่าได้ในป่าประเภทนี้ ป่าส่วนที่อยู่บริเวณยอดดอยสูงเรียกว่า “เกอเนอหมื่อ” เทียบได้กับป่าดิบชื้น มีไม้ประเภท เถาวัลย์ ไม้ชั้นล่างพวกมอส เฟิร์นและอื่น ๆ อีกมากมาย ดินในป่าประเภทนี้เป็นดินดี ชุ่มน้ำ ด้วยคุณสมบัติที่แตกต่าง กันของป่าเหล่านี้ ทำให้มีการใช้ประโยชน์จากป่าแตกต่างกันออกไปด้วย ตัวอย่างเช่นพืชสมุนไพรจะมีมากทั้ง ชนิดและจำนวนในป่าประเภทเกอเนอ ส่วนพืชอาหารประเภทหน่อไม้ เห็ด มีมากในป่าประเภททอเบ

ชาวกระเหรี่ยงยังมีการจัดจำแนกประเภทป่าตามลักษณะการใช้ประโยชน์ดังนี้

การจำแนกประเภทการใช้ประโยชน์

ป่าใช้สอยรอบหมู่บ้าน - นอกจากจะให้ความร่มเย็นแก่หมู่บ้านแล้ว ยังเป็นแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ เป็นแหล่ง เชื้อเพลิง เป็นที่อาศัยของสัตว์เล็ก สถานที่ประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้านจะอยู่ในส่วนนี้ด้วย

ป่าช้า - บริเวณนี้จะห้ามตัดฟันไม้ทุกชนิดเพราะเกรงว่าจะรบกวนวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งอาจเป็นเหตุที่ทำให้ เกิดเภทภัยขึ้นได้

ป่าฟันฟั่วจากรไ้ - จะอยู่ห่างจากหมู่บ้านออกไปประมาณ กิโลเมตรขึ้นไป ตรงกับคำเรียกทางภาค เหนือ ว่า “ป่าเหล่า” อันหมายถึงพื้นที่ที่เคยทำไร่ แต่ได้พักฟื้นไว้ประมาณ 5-7 ปี เป็นทั้งแหล่งอาหารและยารักษา โรค

ป่าหวนา - เป็นพื้นที่ป่าเหนือผืน ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำที่ใช้หล่อเลี้ยงน่านนั้น เจ้าของนาจะเป็นผู้ รักษาป่านี้ไว้ เพื่อให้มีน้ำพอที่จะหล่อเลี้ยงนาของตน

ป่าขุนห้วย - มักจะอยู่สูงกว่าและห่างไปจากตัวหมู่บ้าน ถือเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญที่ไหลผ่านหมู่บ้าน ป่า ประเภทนี้อยู่ในความรับผิดชอบของทั้งชุมชน ห้ามบุกรุกเบิกที่นา แต่สามารถเก็บของป่าและล่าสัตว์ได้ รวมทั้งสามารถ ตัดไม้ไปใช้สอยได้ถ้าจำนวนไม่มากนักนอกจากที่กล่าวมาแล้ว ชาวกระเหรี่ยงยังจำแนกประเภทป่าตามความเชื่อได้ อีกด้วยดังนี้

การจำแนกประเภทป่าตามความเชื่อ

ป่ากะตะเคโตะ เป็นป่าที่อยู่ในช่องเขา ซึ่งถือว่าเป็นทางเดินของผี ห้ามหักล้างทำกิน แต่สามารถหาอาหาร สมุนไพร และไม้ฟืนจากป่าได้

ป่ากะเดหมื่อเบอ เป็นป่าที่ขึ้นบนเนินลักษณะหลังเต่า มีสายน้ำรอบหรือล้อมรอบ มีลักษณะเหมือน “เขียด แลวกไข่” ถือว่ามีผีแรง จึงห้ามการทำประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น

ป่ากะเซมอปปู เป็นป่าน้ำซับ มีต้นไม้ใหญ่และน้ำขังในบริเวณนั้นตลอดปีน้ำไหลลงสู่ลำห้วย ถือว่าเป็นที่อยู่ ของผีน้ำ ห้ามกินน้ำในบริเวณนี้

ป่ากะทิหน้าจระคี หรือป่าขุนห้วย เชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตย์อยู่ ห้ามการตัดฟันใช้ประโยชน์

ป่ากะทิเปอถ่อ เป็นป่าที่มีน้ำผุด เชื่อกันว่าผืนน้ำคู่มากห้ามรบกวนเด็ดขาดนอกจากจะมีกฎระเบียบที่ควบคุม โดยระบบความเชื่อในการดำรงรักษาสภาพป่าเหล่านี้ ยังมีความเชื่อในการรักษาต้นไม้ไว้ด้วย โดยมีข้อห้ามการตัด ทำลายต้นไม้ประเภทต่อไปนี้

ต้นไม้มักถูกเลือกเป็นที่แขวนสายสะดือเด็กแรกเกิดใหม่แต่ละคน
 ต้นไทรที่มีขนาดใหญ่ เชื่อว่ามีเทพเรียกว่า “หม้อกาเซลอ”สิงสถิตย์อยู่
 ต้นไม้ที่ใช้แบกหามคนตาย
 ต้นไม้ที่ขึ้นเป็นคูใกล้ชิดกัน
 ต้นไม้ที่ส่วนปลายโน้มติดกับอีกต้นหนึ่ง
 ไม้ต้นฝั่งที่มีรังผึ้งเกาะอยู่
 ต้นไม้ที่มีเถาวัลย์พันเกี่ยว
 ต้นไม้ที่ขึ้นบนจอมปลวก

เป็นที่น่าสังเกตว่า การที่ชาวกระเหรี่ยงนำสายสะดือเด็กแรกเกิดใหม่ใส่กระบอกลูกไม้ไผ่ผูกติดกับต้นไม้ใหญ่ที่แข็งแรงที่ได้คัดเลือกไว้สำหรับเด็กเกิดใหม่แต่ละคน นับได้ว่าเป็นสัญญาณให้เห็นความผูกพันของคนกับต้นไม้ตั้งแต่แรกเกิด เพราะขณะที่สายสะดือของเด็กถูกห้อยติดกับต้นไม้ นั้น ขวัญของต้นไม้กับขวัญของเด็กได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน หากต้นไม้มีอันเป็นไป เด็กก็จะล้มเจ็บลงด้วย จึงนับได้ว่าต้นไม้และปามีได้มีความสำคัญแต่เพียงในระดับชุมชนเท่านั้น แต่ยังมีสำคัญในระดับปัจเจกบุคคลด้วยความผูกพันระหว่างคนกับป่าในทัศนะของกระเหรี่ยงนั้น ยังแผ่ขยายรวมทั้งสัตว์อื่นด้วย ดังคำกล่าวที่ว่า “ชะนีตายหนึ่งตัว ป่าเจ็ดป่าต้องเจ็บเหงา นกกกตายหนึ่งตัว ต้นไทรเจ็ดต้นต้องร่วงเวง”

ในส่วนของการใช้ที่ดินนั้น นอกจากการเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้านแล้ว ชาวกระเหรี่ยงยังใช้ที่ดินไปในการทำนา ทำไร่ข้าว สวนครัวริมรั้วบ้าน ถึงแม้การทำไร่จะถูกพิจารณาว่าขาดความมั่นคงดังคำกล่าวที่ว่า “ทำไร่เหมือนเหยียบอยู่บนท่อนไม้ไผ่” แต่ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่าในหมู่บ้านกระเหรี่ยงโดยทั่วไปปลูกข้าวไร่มากกว่าข้าวนา ทั้งนี้เนื่องมาจากพื้นที่ที่สามารถเปิดเป็นนามีระบบน้ำเข้าหล่อเลี้ยงมีไม่มากนัก อีกประการหนึ่งคือการปลูกข้าวไร่หมายถึงการมีพืชผักอื่น ๆ อีกหลายชนิดไว้บริโภคด้วยระบบการปลูกพืชแบบผสมในไร่ข้าว ซึ่งไม่สามารถจะทำอย่างเดียวกันได้ในนาข้าว ระบบการทำไร่ของชาวกระเหรี่ยงนั้นเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่า เป็นการทำไร่แบบหมุนเวียนที่ดิน แต่มีรอยคนที่จะให้ความสนใจระบบคิดของชาวกระเหรี่ยงในวิธีการปฏิบัติดังกล่าว

ระบบการทำไร่ข้าวตามประเพณีของชาวกระเหรี่ยงมีดังต่อไปนี้

ชาวกระเหรี่ยงจะคัดเลือกพื้นที่ทำไร่ โดยตัดฟันพื้นที่ป่าเหล่าหรือป่าที่ฟันตัวจากการทำไร่แล้วเพื่อเปิดเป็นพื้นที่ไร่ในช่วงปีเกษตรใหม่นี้ ช่วงเวลานี้เรียกว่า “คูละ” จะนานไม่เกิน 1-2 เดือน

เมื่อเลือกพื้นที่ได้แล้ว ระยะเวลาตั้งแต่ตัดฟัน โค่น ถาง เผา เพาะปลูกข้าว จนถึงเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จ เรียกว่า “คี่” นั่นคือรอบ 1 ปี แรกของการทำกิน

“ฉกั๊ว” เริ่มตั้งแต่หลังเก็บเกี่ยวไปอีก 1-2 รอบปี (รอบปีที่ 2-3 นับจากเริ่มทำกิน) ซึ่งยังพอมีพืชบางชนิด เช่น เผือก มัน ให้เก็บกินได้บ้าง พื้นที่ในช่วงนี้จะถูกปล่อยทิ้งว่างไว้ใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ด้วย

“ฉกั๊เบาะ” หรือ “ฉกั๊เบาะปู” นับจากขึ้นรอบปีที่ 4 ของการทำกินไปจนถึงประมาณ 8 ปี ซึ่งในพื้นที่เริ่มมีไม้ใหญ่ขึ้นแข่งวัชพืชจนเติบโตเป็นป่าขนาดเล็ก สามารถนำไม้มาทำฟืน สร้างและซ่อมบ้าน ทำรั้วและหาของป่าบางชนิดได้ ช่วงเวลาของฉกั๊เบาะนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของต้นไม้ที่ขึ้นในบริเวณนั้น ถ้าเห็นว่าต้นไม้โตได้ขนาดแล้ว สมควรเวียนกลับมาทำกินยังแปลงนี้อีก จึงย้อนกลับไปเข้าสู่ช่วงคูละ เพื่อจะได้ปรับเตรียมเป็น คี่ ในปีการเกษตรต่อไป

“ปกา” อาจเกิดจากสภาพป่าที่ได้พัฒนาจากช่วง “ฉก๊เบาะ” โดยไม่ได้หวนกลับไปเป็นที่ไร่อีกอาจเนื่องมาจากสาเหตุที่หมู่บ้านนั้น มีสมาชิกบางคนที่สามารถปรับที่นาเพิ่มได้ จึงทำให้ไปลดพื้นที่และแรงงานในช่วง คีง ทำให้ป่าสภาพขนาดเล็กในช่วง ฉก๊เบาะ พัฒนาเติบโตใหญ่เป็นปกา หรือป่าโตเต็มที ซึ่งหากมีความจำเป็น พื้นที่ปกานี้อาจถูกตัดฟันเพื่อหวนกลับมาบุกเบิกที่ไร่ต่อไปอีกก็ได้

ด้วยระบบการทำไร่ข้าวที่เป็นวัฏจักรชัดเจนเช่นนี้ ทำให้ชุมชนกระเหรี่ยงแต่ละแห่งมีอาณาเขตของตนเอง แนชัด และเป็นที่รับรู้และยอมรับในระหว่างชุมชน

นอกจากนั้น **ซูพินิจ** (2544) ยังได้กล่าวเกี่ยวกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ : กฎหมายควบคุมการจัดการทรัพยากรว่าการดำรงอยู่ของระบบการจัดจำแนกและการจัดการทรัพยากรเหล่านี้ มีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นตัวควบคุม ซึ่งแสดงออกในรูปของพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่มากมาย เฉพาะเรื่องการปลูกข้าวไร้งก็มีพิธีที่เรียกรวม ๆ ว่า “บอคี”ซึ่งจะมีพิธีต่าง ๆ ในช่วงของการเพาะปลูกดังนี้

ตำลือแหล่ เป็นพิธีที่ทำให้เกิดความร่มเย็นในไร่ ป้องกันไม่ให้ผู้ทำไร่หรือคนในครอบครัวถูกพิษภัยจากการเผาไร่ เป็นการขอขมาต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากไฟที่เผาไร่

ตำบอคี เป็นพิธีเลี้ยงผีไฟ เป็นการขอขมาผีไฟ เพื่อให้พื้นที่กลับไปสู่ความเย็น พิธีนี้ทำพร้อมกับตำลือแหล่

ตำชะะ เป็นพิธีขับไล่ศัตรูพืชต่าง ๆ หรือสิ่งเลวร้ายใด ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในไร่ข้าว

ตำเตอะเมาะ เป็นพิธีที่อธิษฐานขอให้ข้าวกล้องงอกงามดีและให้ผลอุดมสมบูรณ์

ตำคะกะ เป็นพิธีที่ประกอบขึ้นเพื่อสาปแช่งสิ่งชั่วร้ายที่ล่องล่ำเข้าทำลายพืชผลในไร่

เอาะบือชะคะลี เป็นพิธีดื่มเหล้ากินหลังปลูกข้าวเสร็จสิ้น

เสอะลาคลีตะ เป็นพิธีดื่มเหล้ากินหลังจากนวดข้าวและเก็บเข้ายุ้งแล้ว

นอกจากนี้ยังมีพิธีกินข้าวใหม่(เอาะบือซอ) พิธีเรียกขวัญข้าวขึ้นยุ้ง ซึ่งเป็นพิธีที่ทุกครัวเรือน จะต้องจัดกระทำทั้งสิ้น พิธีเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นสายใยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา ยิ่งกว่านั้นยังมีพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนด้วย พิธีกรรมที่สำคัญคือ พิธีกรรมที่ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ในช่วงประมาณเดือนกุมภาพันธ์ อันเป็นการชุมนุมพบปะกันของคนทั้งชุมชนก่อนที่จะลงมือทำกิจกรรมในรอบปีต่อไป อีกพิธีกรรมหนึ่งจะเป็นพิธีผูกข้อมือของผู้คนในหมู่บ้านจะตกในราวเดือนสิงหาคม ซึ่งเป็นช่วงกลางของฤดูเพาะปลูก พิธีกรรมเหล่านี้ตอกย้ำให้เห็นทัศนะที่ว่า มนุษย์กับธรรมชาตินั้นต้องพึ่งพิงกัน และมีการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างเคารพยำเกรง

จอนิ (2539) ได้กล่าวว่าชาวบ้านมีพิธีกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาป่ามานานแล้ว เช่น มีการเลี้ยงผีป่า เลี้ยงผีขุนน้ำ การดูแลรักษาป่าใช้ชีวิตจิตใจดูแล เพราะเกิดขึ้นมาก็ผูกพันกับป่า กินน้ำจากต้นไม้ ถ้าไปกระทบป่าต้องบอกให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุดให้รับรู้ด้วย แต่มีอยู่ระยะหนึ่งที่ความเชื่อเปลี่ยนไป เมื่อความเชื่อเปลี่ยน สิ่งแวดล้อมก็เปลี่ยนไปด้วย อย่างเช่นชนเผ่าปกากะญอที่เคยเอาสายสะดือของเด็กเมื่อแรกเกิดไปผูกกับต้นไม้ใหญ่ พอมีโรงพยาบาลเข้ามาข้อปฏิบัติเช่นในอดีตก็ถูกละเลยไป ความผูกพันกับป่าไม้ก็พลอยลดน้อยลงด้วย หรือในป่าดงดิบเป็นขุนน้ำ มีผีป่า ต่อมาไม่มีใครกลัว ทำไม้คนถึงไม่กลัว เพราะคนหันไปนับถือวัตถุ ขายเป็นกันสนุก ไม่ว่าชาวบ้านนายทุน หรือเจ้าหน้าที่รัฐ สังคมทุกวันนี้เป็นความตายแต่คนยังสนุกกันอยู่

จะเห็นได้ว่า องค์ความรู้และภูมิปัญญาของชาวบ้านได้สั่งสมมาเป็นเวลาช้านาน ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลง ได้เกิดการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ถือเป็นประโยชน์ต่อทีมวิจัยและชุมชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการนำไปใช้เป็นองค์ประกอบของการศึกษาวิจัยในเรื่องของการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรให้ป่าไผ่มีหนอนไม้ไผ่และในน้ำมีกบ เดี๋ยวอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

การศึกษานี้มุ่งศึกษาวิจัยในด้านการทบทวน รื้อฟื้น ความรู้ ดึงเอาความรู้ภูมิปัญญา ความเชื่อ พิธีกรรม คำสอนของชุมชนปกากะญอบ้านแม่ยางล้านมาใช้ในการจัดการทรัพยากร รวมถึงการปฏิบัติการทดลองร่วมกันของคนในชุมชนเพื่อรับผลจากการทดลองศึกษาร่วมกัน เมื่อคนในชุมชนได้คิดร่วม ทำร่วม และรับผลร่วมแล้ว จะเกิดแนวทางในการจัดการทรัพยากรร่วมกันอย่างยั่งยืน และผลพลอยได้ที่สำคัญคือการได้รวมคน ผู้ใจคนในชุมชนเข้ามาร่วมกันอีกครั้ง ท่ามกลางสถานการณ์ทางสังคม ที่ปรับเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จำเป็นที่จะต้องเชื่อมโยงหน่วยงานทางภาครัฐและเอกชนหลาย ๆ ส่วนเข้ามาร่วมด้วยเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน โดยเฉพาะทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ หน่วยอุทยานแห่งชาติ เพื่อที่จะนำเอาองค์ความรู้แบบพื้นบ้าน แบบชาวบ้านนำไปสู่แนวทางปฏิบัติให้สอดคล้องกับความตั้งใจจริงในการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ประกาศอุทยานแห่งชาติ รวมถึงเพื่อประโยชน์ในการนำกระบวนการวิจัยเหล่านี้ไปขยายผลและประยุกต์ใช้ในชุมชนอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนต่อไป

พื้นที่ดำเนินการศึกษาวิจัย

พื้นที่ดำเนินการศึกษาวิจัยคือชุมชนบ้านแม่ยางล้าน หมู่ 8 ต.ท่าผา อ. แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่ ระยะห่างจากตัวอำเภอเมืองเชียงใหม่ ประมาณ 155 กม. ตั้งอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย ประชากรในหมู่บ้านมีทั้งหมด 84 หลังคาเรือน (2546)

กลุ่มเป้าหมายและทีมวิจัย

1. ทีมวิจัยจำนวน 5 คนดังนี้
 - 1.1 นายพิพัฒน์ ธนุวิทยา
 - 1.2 นายทองคำ โพแก้ว
 - 1.3 นายไกรศรี กล้าณรงค์ขวัญ
 - 1.4 นายอุทิศ ชนะวรรณชน
 - 1.5 นายเสาร์ ธนุวิทยา
2. คนที่เข้าร่วมกิจกรรม ประกอบด้วยสมาชิกของชุมชนบ้านแม่ยางล้านแทบทุกครัวเรือน ซึ่งจะประกอบด้วย
 - 2.1 พ่อบ้าน จำนวน 20 คน
 - 2.2 แม่บ้าน จำนวน 15 คน
 - 2.3 ผู้อาวุโส จำนวน 5 คน
 - 2.4 เยาวชน จำนวน 20 คน

3. วิทยากรหรือผู้มีส่วนร่วมในการเสริมสร้างประสบการณ์ในการเรียนรู้
 - 3.1 ผู้รู้ในชุมชนและนอกชุมชนเกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีของชาวปกาเกอะญอ
 - 3.2 ผู้รู้เฉพาะด้านชำนาญในเรื่องของหนอนไม้ไผ่ คีเบาะและกบเดบือ คือ 1)ลุงพะงิง มงคงเจริญกุล 2)ลุงศุภกิจ เจริญสันธานดำรงค์
 - 3.3 เจ้าหน้าที่หน่วยจัดการต้นน้ำและอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์
 - 3.4 พี่เลี้ยงงานวิจัยท้องถิ่นอำเภอแม่แจ่ม
 - 3.5 ที่ปรึกษาโครงการคุณอิสระ สิริไสยาสน์ นักวิชาการป่าไม้ ว. 7 หน่วยที่ 3 แม่แจ่ม
 - 3.6 เจ้าหน้าที่องค์การเคหะแม่แจ่ม
 - 3.7 องค์การสนับสนุน
 - สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (สกว. สำนักงานภาค)

แหล่งข้อมูลและวิธีเก็บข้อมูล

ประเภทข้อมูลที่ได้

1. ข้อมูลจากบุคคล คือผู้รู้ในชุมชนและนอกชุมชน จากผู้ร่วมดำเนินงาน
2. ข้อมูลจากเอกสาร คือเอกสารความรู้เกี่ยวกับเรื่องราววิถีชีวิตของชาวปกาเกอะญอ
3. ข้อมูลที่ได้จากการปฏิบัติการทดลองในการฟื้นฟูพืชมรดกแม่พันธุ์หนอนไม้ไผ่และกบ เดบือ
4. ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกภาพจากสถานที่ ลักษณะทางกายภาพจริง

วิธีการเก็บข้อมูล

1. การใช้เวทีประชุมของชุมชนเป็นเวทีนำเสนอประเด็นและแลกเปลี่ยนระดมความคิดเห็นร่วมกันในแนวทางของการดำเนินงานโครงการวิจัย การหาแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไผ่และกบเดบือร่วมกัน ลักษณะของการประชุมจะเป็นลักษณะที่ทางแกนนำชุมชนซึ่งทำหน้าที่เป็นทีมวิจัยหลักด้วย เป็นผู้นำประเด็นเข้าเสนอในที่ประชุม เพื่อให้สมาชิกของชุมชน ได้ร่วมหารือกันทำให้เวทีเกิดการมีส่วนร่วมในการคิดและการตัดสินใจร่วมกัน แกนนำและทีมวิจัยไม่ใช่ผู้ตัดสินใจ
2. การจัดเวทีเพื่อให้ชุมชนได้เข้ามามีระดมความคิดเห็นโดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์ของการประชุมอย่างชัดเจน มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ (แบ่งงานกัน) ของทีมเพื่อทำหน้าที่ในการดำเนินการจัดประชุมตั้งแต่ขั้นเตรียม ขั้นปฏิบัติ และสรุปผลแล้วนำไปเขียนทุกครั้งทำให้สามารถที่จะรวบรวมรายละเอียดของการทำงานได้
3. การออกสัมภาษณ์ สอบถาม โดยใช้แบบสอบถามที่ได้ระดมร่วมกันกับชุมชนและมีข้อสรุปออกมา โดยผู้ออกสำรวจข้อมูลจะเป็นกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้านเป็นหลัก โดยมีการเตรียมความพร้อมให้กับผู้ออกสัมภาษณ์ได้เข้าใจ ร่วมกันในแนวทางการเก็บข้อมูล กลุ่มเป้าหมายที่ไปสัมภาษณ์ก็จะเป็นกลุ่มผู้อาวุโส คนเฒ่าคนแก่เป็นส่วนใหญ่ บรรยากาศในการไปสัมภาษณ์จะเป็นแบบสบาย ๆ เป็นกันเอง เพราะลูกหลานไปถาม ผู้อาวุโสที่ให้ข้อมูลก็มีความพร้อมที่จะถ่ายทอดให้ในเรื่องราวที่ตนมีความรู้มา ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่ได้มาสุดท้ายจะถูกจำแนกออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเกี่ยวกับหัวข้อที่เยาวชนไปสัมภาษณ์ ส่วนที่สองเป็นข้อมูลที่ได้รับทั่วไปที่ได้ นอกเหนือจากหัวข้อประเด็น

4. การรื้อฟื้นฮีโซ (ผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชนชาวปกากะญอ) ฮีโซ จะมีความสำคัญมากในเรื่องของ ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ เป็นศูนย์กลางของการรวมคน สิ่งต่าง ๆ พอเราพูดถึงป่า พูดถึงน้ำ เรา เชื่อว่ากบ เดบือ เป็นผีน้ำ จึงทำให้เกิดการทบทวนเรื่องราวที่ผ่านมา ทำไมป่าหาย ทำไมกบหาย คนปกากะญอเชื่อว่ากบตายน้ำจึงแห้ง ผู้ที่จะเป็นฮีโซได้จะต้องสืบสายเลือดหรือมีเชื้อมาเช่นเป็นลูกหลานของฮีโซคนเก่าและต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น การฟื้นฮีโซของชุมชน จึงทำให้ผู้คนในชุมชนได้เกิดการรวมกันอีกครั้ง และฮีโซก็เป็นศูนย์รวมและตัวจักรสำคัญต่อมาในการควบคุมพฤติกรรมของผู้คนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข
5. การทดลองปฏิบัติการ เป็นการดึงความสนใจของคนในชุมชนเข้ามาร่วมกันปฏิบัติทดสอบความเป็นจริงและรับ ผลร่วมกัน ซึ่งการกำหนดกิจกรรมจะดำเนินการอย่างต่อเนื่องมีการสำรวจระบบนิเวศของป่า น้ำ หนองและ กบ กิจกรรมนี้ได้ทำให้สมาชิกในชุมชนได้เกิดความเข้าใจความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่าง คน น้ำ ป่า หนองและกบ โดยมีวิทยากรผู้มีส่วนประกอบเฉพาะทางในการเฝ้าสังเกตพฤติกรรมของหนองกินเชื้อไม้และกบ เดบือ เป็นผู้ทำความเข้าใจสลับกับการปฏิบัติการจริงในการเดินป่า ทำให้สมาชิกของชุมชนได้มองเห็นแนวทาง ร่วมกันกันมากขึ้นในการจัดการทรัพยากรของชุมชน
6. การกำหนดเขตอนุรักษ์พืชมรดกแม่พันธุ์หนองไม้ไผ่และมีการทดลองนำลำไผ่ที่มีหนองไม้ไผ่เข้ามาทดลองเลี้ยงที่ บ้าน มีการลองสูดมตัวอย่างและการคำนวณให้เห็นถึงมูลค่าของผลจากการอนุรักษ์จะทำให้ชุมชนบ้านแม่ยาง ล้านได้หนองไม้ไผ่ ต่อพื้นที่/ชนิดของไม้/กอไม้/ลำไผ่/ปริมาณของไม้ที่จะได้และการกำหนดราคาในการจำหน่าย จะได้เท่าใด ซึ่งทำให้ชุมชนเกิดความสนใจอย่างมากที่ได้เห็นร่วมกันในการคำนวณ ในส่วนของกิจกรรมของ กบเดบือนั้น ได้มีการฟื้นฟูหนองน้ำ ลำห้วยที่สำคัญของชุมชนจำนวน 6 จุด ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของกบเดบือ มีการทดสอบว่าเดบือเป็นผีน้ำจริงหรือไม่ โดยการเฝ้าสังเกตจุดทดลองเป็นระยะ ๆ มีการสร้างบ่อทดลองเพื่อ ศึกษาวงจรชีวิตของกบเดบือและขยายพันธุ์ที่บ้าน มีการฟื้นฟูแหล่งกำเนิดของกบเดบือตามลำห้วยสำคัญ ๆ ใน เขตบ้านแม่ยางล้าน 6 จุด พร้อมประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวปกากะญอ
7. การรณรงค์ประชาสัมพันธ์ขอความร่วมมือในการดูแลจัดการทรัพยากรร่วมกัน เป็นการเข้าไปทำความเข้าใจ กับชุมชนหมู่บ้านใกล้เคียงที่ได้เข้ามาใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้และน้ำและกบเดบือ ได้เข้าใจถึงการใช้ เช่น การสังเกตว่าไผ่ลำไหนมีหนองช่วงเวลาที่เราควรเก็บ วิธีการเก็บหนองจะเก็บอย่างไรที่ไม่ทำให้ไผ่เสีย วงจรชีวิต ของหนองไม้ไผ่เป็นอย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างคน ป่า หนอง ช่วงไหนควรจับกบ ช่วงไหนไม่ควรจับ วงจร ชีวิตของกบเดบือเป็นอย่างไร ความสัมพันธ์ของคน น้ำ กบ และกฎเฝ้าของบ้านแม่ยางล้านในการอนุรักษ์ จัดการทรัพยากร
8. การประสานเชื่อมกับส่วนราชการ การปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานเอกชนที่เกี่ยวข้อง เป็นการขอความ ร่วมมือในการขับเคลื่อนงานและสนับสนุนในส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงและการทำความเข้าใจร่วมกันว่าชุมชนบ้าน แม่ยางล้านกำลังทำอะไรอยู่

การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลแนกเป็น 2 ลักษณะ

1. การวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วมคือการใช้เวทีของชุมชนหรือเวทีชาวบ้านช่วยระดมความคิดเห็นและหาข้อสรุปร่วมกัน ข้อมูลที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมจะถูกนำเสนอในที่ประชุม จากนั้นจะมีการนำเสนอและแลกเปลี่ยนผลข้อมูล ซึ่งจะอาศัยองค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่มีประสบการณ์โดยเฉพาะคนเฒ่า-คนแก่ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากคนรุ่นเก่าส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องขององค์ความรู้ภูมิปัญญาความเชื่อในอดีต และคนรุ่นใหม่ที่ร่วมวิเคราะห์จะช่วยกันถามในสิ่งที่ตนเองสนใจ สงสัย ในระหว่างแลกเปลี่ยนกัน คนเฒ่า-คนแก่ ผู้รู้ ก็จะช่วยกันตอบช่วยกันเติมข้อมูลที่ได้จึงเกิดการเติมเต็มมากยิ่งขึ้น และในระหว่างการพัฒนาแลกเปลี่ยนวิเคราะห์ผู้ที่เข้าร่วมอื่น ๆ ก็เกิดความรู้ร่วมในเรื่องต่าง ๆ มีการถามตอบข้อสงสัยจนได้บทสรุปผลข้อมูล ความเป็นมา เป็นอยู่และเป็นไป เช่น ข้อมูลที่ว่าทำไมคนปากเกาะญอจึงเชื่อว่าเดบือ เป็นผีน้ำ ในอดีตคนปากเกาะญอจะมีเรื่องเล่าเป็นตำนานเกี่ยวกับเดบือ จึงเชื่อว่าเดบือเป็นผีน้ำ ในปัจจุบันที่น้ำไม่มีเพราะฝื่อน้ำหรือเดบือถูกจับไปเก็บหมด ถ้ากบมีน้ำจึงมี กบตายหรือ หายน้ำจะแห้ง เป็นต้น ข้อมูลเมื่อได้เกิดความเข้าใจร่วมกันแล้วจึงนำมาเป็นข้อสรุปในผลของข้อมูลที่ได้
2. การวิเคราะห์กับผู้รู้เฉพาะทาง วิธีนี้จะวิเคราะห์กับผู้รู้ประสบการณ์ตรงหรือผู้รู้เฉพาะเรื่อง เช่นในเรื่องของวงจรชีวิตของหนอนไม้ไผ่ (คิเบาะ) และ วงจรชีวิตของกบเดบือ ซึ่งจะต้องอาศัยการคลุกคลีและเฝ้าสังเกตพฤติกรรมทางธรรมชาติ ซึ่งผู้รู้เฉพาะทางนี้ถือว่าเป็นผู้ที่รักธรรมชาติและได้เฝ้าสังเกตมาเป็นระยะเวลานาน เป็นความรู้ความเข้าใจธรรมชาติแบบชาวบ้านโดยแท้จริง สามารถที่จะรู้ได้ว่าวงจรชีวิตของหนอนไม้ไผ่และกบ เดบือเป็นอย่างไร รู้วิธีสังเกต รู้วิธีใช้และรักษา จากระยะเวลาศึกษาวิจัยและการทดลองปฏิบัติทำให้ได้เห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงเป็นไปตามข้อมูลที่ได้รับจากผู้รู้เฉพาะทางจริง ผลจากการศึกษาปฏิบัติจริงทำให้ได้แนวทางในการประยุกต์ใช้นำมาทดลองเช่นการตัดลำไผ่ที่มีหนอนไม้ไผ่เข้ามาปักชำไว้ที่บ้านเพื่อรักษาพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ของหนอนหรือการสร้างบ่อทดลองเพื่อศึกษาและขยายพันธุ์กบ เพื่อใช้บริโภคในการบริโภคในหมู่บ้านแทนการไปจับตามแหล่งน้ำที่ได้อนุรักษ์ไว้ ทำให้ข้อมูลที่ได้ทั้งจากการสอบถาม การทดลองปฏิบัติเกิดผลที่น่าพอใจ

การประมวลผลข้อมูล

การประมวลผลข้อมูลที่ได้จะไม่มีการรอบคอบหรือแนวทางของใครมาเป็นแบบกำหนดแต่ จะเป็นไปตามความเป็นจริงที่สอดคล้องกับการดำเนินวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ทำให้ข้อมูลที่เกิดขึ้นโดยตรง ข้อมูลที่ได้เกิดจากองค์ความรู้ที่แท้จริงที่มีอยู่ในชุมชน แต่ได้รับการสืบค้น ฟังฟู การให้คุณค่าความหมายที่เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของชุมชนโดยคนในชุมชนเอง เป็นความรู้แบบใหม่ที่ถูกรับรู้การขึ้นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน

ขั้นตอนการดำเนินงาน

แบ่งการดำเนินงานออกเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 เป็นการสืบค้นข้อมูลของชุมชนเพื่อศึกษาหารากฐานทางภูมิปัญญาของชาวปากเกาะญอชุมชนบ้านแม่ยางล้านโดยผ่านกระบวนการกระตุ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการทบทวนความเป็นไปเป็นมาของชุมชน รู้จักตนเอง รู้จักคุณค่าทางวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาความเชื่อแต่เดิมของตนว่ามีหรือไม่ อย่างไร โดยได้ส่งกลุ่มเป้าหมายตาม

ความสมัครใจมาร่วมกระบวนการเรียนรู้โดยผ่านเวทีประชุมของชุมชนเพื่อทำความเข้าใจร่วมกันก่อนจากนั้นก็ใช้วิธีการเข้าไปถามไปพูดคุยกับผู้อาวุโสของหมู่บ้านโดยมีเยาวชนเป็นผู้สอบถามข้อมูลจากนั้นก็นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ร่วมกันปรากฏว่าจุดเน้นที่สำคัญจากผลที่ได้คือ ความสงสัยเกี่ยวกับผู้นำทางธรรมชาติที่เรียกกัน “ฮือโซ” เพราะฮือโซเป็นกลไกสำคัญทางด้านภูมิปัญญาความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมของปกากะญอ หากเราจะสืบค้นองค์ความรู้ภูมิปัญญาในเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างสมบูรณ์ชุมชนต้องมีฮือโซ ชุมชนได้ผ่านการพูดคุยกันและออกความคิดเห็นร่วมกันในแนวทางการฟื้นฟูฮือโซ จากนั้นก็ได้มีการดำเนินกิจกรรมที่เพิ่มขึ้นมาโดยการฟื้นฟูฮือโซ” การฟื้นฟูฮือโซเป็นจุดที่รวมสมาชิกในชุมชนทุกคนหลอมใจเป็นหนึ่งเดียวกัน ทำให้เกิดความร่วมมือที่เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นได้มีการค้นหาวិทยาการชุมชนซึ่งได้จากการออกไปสัมภาษณ์

ระยะที่ 2 เป็นการแสวงหาแนวทางร่วมกันในการจัดการทรัพยากรในเรื่องป่าไฟให้มีหนองไม้ไผ่และในหนองน้ำให้มีกบเดบือ โดยขั้นตอนนี้ได้เริ่มต้นจากกิจกรรม

1. การศึกษาระบบนิเวศของป่า น้ำ เพื่อเป็นการทำความเข้าใจร่วมกันให้กับสมาชิกของชุมชนได้เข้าถึงธรรมชาติและความสัมพันธ์ของป่า น้ำ คน หนองและกบ
2. การศึกษาวงจรชีวิตของหนองไม้ไผ่และกบเดบือ
3. การศึกษาปริมาณของหนองไม้ไผ่สู่การวางแผนในการจัดการให้ป่าไฟมีหนองไม้ไผ่
4. การศึกษาและทดลองเลี้ยงกบในบ่อทดลองทางธรรมชาติ 2 บ่อ บ่อเลี้ยงในบ้าน 1 บ่อ
 - 4.1 ฟื้นฟูบ่อธรรมชาติ 2 บ่อ
 - 4.2 สร้างบ่อทดลองเพื่อศึกษาวงจรชีวิตและการเจริญเติบโต+การขยายพันธุ์ 1 บ่อ
 - 4.3 ดำเนินการประกอบพิธีกรรมในบ่อฟื้นฟู 2 บ่อ

ในขณะนี้คนทั้งหมู่บ้านจะได้เรียนรู้และร่วมปฏิบัติการไปพร้อม ๆ กันในการศึกษาวิจัยและปฏิบัติการทดลองต่าง ๆ และได้เชิญหน่วยงานและหมู่บ้านใกล้เคียงในเขตติดต่อและเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุมชนบ้านแม่ยางล้านมาเข้าร่วมกิจกรรมด้วย ขั้นตอนการทำงานในระยะนี้จะเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกขั้นตอน

ระยะที่ 3 เป็นขั้นตอนที่นำแนวทางที่ได้มาปฏิบัติการเพื่อให้เกิดรูปธรรมในการแก้ไขปัญหาและการจัดการทรัพยากรเพื่อให้ป่าไฟมีหนองไม้ไผ่และในน้ำมีกบเดบือ ของชุมชนร่วมกันอย่างยั่งยืน ขั้นตอนนี้จะมีแนวทางในการนำไปสู่การตั้งกฎระเบียบและข้อตกลงในการใช้ทรัพยากรร่วมกันของชุมชนและขยายผลถึงชุมชนใกล้เคียงถึงแนวทางในการจัดการป่าไฟและแหล่งน้ำของชุมชนบ้านยางล้าน

ขั้นตอนการทำงานในทั้งสามระยะมีวัตถุประสงค์เพื่อให้สมาชิกคนในชุมชนได้ตระหนักเล็งเห็นถึงความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับหนองไม้ไผ่ และกบ เดบือ ที่สัมพันธ์กับป่า แหล่งน้ำ รวมถึงการกระตุ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษาและหาวิธีจัดการเกี่ยวกับป่าไฟและแหล่งน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของหนองไม้ไผ่ “คิเบาะ” และกบเดบือ นำไปสู่กระบวนการเรียนรู้และแนวทางในการจัดการการดูแลทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นร่วมกันอย่างยั่งยืนต่อไป

บทที่ 4

ผลการวิจัย

สภาพบริบท-ข้อมูลพื้นฐาน-ประวัติศาสตร์ชุมชน-ระบบนิเวศ

■ ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน

หมู่บ้านแมะยางด้านก่อตั้งเมื่อ 150 ปีมาแล้ว โดยมีตำนานเล่าว่า “มีชาวละว้ามาทำไร่อยู่แถบเชิงดอยอินทนนท์ พอเข้าฤดูฝนทั้ง 2 คน ผัวเมียช่วยกันเก็บหญ้าในไร่ข้าว โดยที่ทิ้งลูกน้อย (ทารก) ไว้ในห้างพอดีกับมีตัวต่อมากินลูกเขาจนหมด ยังความเศร้าโศกเสียใจให้ทั้งคู่ จากนั้นคนที่เป็นสามีก็เริ่มหาตัวต่อ พอไปเจอรังต่อที่ยอดดอยอินทนนท์ (บริเวณที่เรียกว่าอ่างกาหลวงปัจจุบัน) เขาจึงไปชักชวนเพื่อนเพื่อไปทำลายรังต่อ จากนั้นก็เริ่มออกเดินทางโดยนำช้างไปด้วย 1 เชือก พอพวกเขาเอาต่อรังนั้นเรียบร้อยแล้วได้ลูกต่อเยอะจึงใส่หลังช้างกลับ พอมาถึงหมู่บ้านยางล้าน พวกเขาก็ได้นั่งกินลูกต่อกัน หมู่บ้านนี้ก็ได้ชื่อว่าหมู่บ้านยางล้ำ ต่อมาก็เรียกกันผิดไปว่าบ้านยางล้าน พอ “อีโซ” เห็นว่าคำเรียกชื่อหมู่บ้านโดยมีแม่ขึ้นต้นแล้วจะอยู่เย็นเป็นสุขจึงเรียกอีกว่าหมู่บ้านแมะยางด้านตราบนานเท่านานนี้”

หมู่บ้านแมะยางด้านเดิม การปกครองขึ้นกับหมู่บ้านสาบสบ หมู่ที่ 1 ต. ท่าผา และในหมู่บ้านก็มีผู้นำไม่เป็นทางการ หรือที่เรียกว่า “อีโซ” มาโดยตลอดจนถึง 2520 ก็ขาด “อีโซ” ไป เนื่องจาก “อีโซ” ถูกฆ่าโดยลูกเขยเขาเองจากนั้นก็ไม่มี “อีโซ” เลย พอถึงปี พ.ศ. 2524 ทางกรมได้ประกาศให้บ้านแมะยางด้านเป็นหมู่บ้านใหม่ โดยมีการกำหนดเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านมีคนลงสมัคร 2 คน คนแรก นายคำหู่ อำไพถาวรกุล และนายพะแสว นันทวิเชียรชม โดยที่นายพะแสวเป็นผู้ชนะเลือกตั้งจึงเปลี่ยนจากผู้นำไม่เป็นทางการ มาเป็นผู้นำที่เป็นทางการ

นายพะแสว เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่บ้านแมะยางด้าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 จนถึงปี 2536 เป็นเวลา 12 ปี จึงเกษียณด้วยอายุครบ 60 ปี บริบูรณ์ จากนั้นก็มีการประกาศเลือกตั้งใหม่มีคนลงสมัคร 1 คน คือ นายพิพัฒน์ ธรวิวิทยา จึงได้รับเลือกตั้ง โดยอยู่ในวาระ 5 ปี เริ่มตั้งแต่ พฤษภาคม 2536 ถึงเดือนพฤษภาคม 2541 จึงหมดวาระลงและมีประกาศเลือกตั้งใหม่ ชาวบ้านจึงไปขอให้นายพิพัฒน์ลงสมัครต่อเป็นสมัยที่ 2 เพราะยังหาบุคคลที่เหมาะสมไม่ได้ นายพิพัฒน์จึงลงสมัครต่อเป็นสมัยที่ 2 ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2541 จนถึงปัจจุบัน และในปี พ.ศ. 2546 นี้เอง ชุมชนบ้านแมะยางด้านได้มีผู้นำทางธรรมชาติขึ้นอีกครั้งคือ ยี่โซ โดยการศึกษาวิจัยทำให้ทุกคนมองเห็นร่วมกันในการฟื้นฟู ยี่โซขึ้นมา เพื่อจะเติมเต็มวิถีชีวิตของชุมชนปกากะญอบ้านแมะยางด้าน ชาวแมะยางด้านจึงมี ยี่โซ ในปัจจุบัน

หมู่บ้านแมะยางด้านแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 3 หย่อมบ้าน คือ หมู่บ้านยางล้านบน, บ้านยางล้านล่าง, บ้านแม่กองดอน

■ ลักษณะภูมิประเทศ

ชุมชนบ้านแมะยางด้านหมู่ที่ 8 ต. ท่าผา อ. แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่ อยู่ในแผนที่อำเภอแม่แจ่ม 1 : 50,000 พิมพ์ครั้งที่ 3 RTSD ลำดับชุด L 7017 ระวัง 46451 ในพิกัด 39 ถึง 43 และ 42 ถึง 45 และอยู่ในแผนที่อำเภอแม่แจ่มของกองอนุรักษ์ต้นน้ำกรมป่าไม้พิมพ์ครั้งที่ 2 RTSP ลำดับที่ L 7017 ระวัง 4645 สูงจากระดับน้ำ

ทะเลปานกลาง 740 ถึง 800 เมตร ห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่แจ่มไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ 15 กิโลเมตร เป็นถนนดินแดง มีอาณาเขต ติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อหมู่บ้านปากล้วย	หมู่ที่ 1 ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม
ทิศใต้	ติดต่อหมู่บ้านป่าเฮี้ยะ	หมู่ที่ 2 ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม
ทิศตะวันออก	ติดต่อหมู่บ้านสามสบบน	หมู่ที่ 1 ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม
ทิศตะวันตก	ติดต่อหมู่บ้านผานัง	หมู่ที่ 2 ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม

การเดินทางสามารถเดินทางโดยทางรถยนต์ได้ 1 เส้นทาง คือผ่านดอยอินทนนท์เข้ามาจะพบปากทางเข้าบ้านผานัง จะเดินทางผ่านบ้านผานังและข้ามลำน้ำแม่แจ่มขึ้นไปประมาณ 13 กม. หากเดินทางด้วยทางเท้าจะสามารถขึ้นได้ 2 ทาง คือ จากบ้านสามสบบนและจากทางบ้านแม่หลู-ป่าเลา ป่าเฮี้ยะจึงเข้าสู่ชุมชนบ้านแม่ยางล้าน

■ แหล่งน้ำ

ชุมชนบ้านแม่ยางล้านจะมีแม่น้ำอยู่ 2 สายหลัก คือแม่น้ำแม่ยางล้าน และห้วยตอแต่ แม่น้ำ 2 สายนี้เป็นแม่น้ำสายเล็ก ๆ มีขุนน้ำที่ห่างจากหมู่บ้านเพียง 4 กิโลเมตรเท่านั้น แต่ในอดีตที่ผ่านมาลำห้วยหลักทั้ง 2 สายนี้จะมีน้ำไหลตลอดปี ชุมชนจะมีน้ำใช้อย่างพอเพียงทั้งอุปโภคบริโภค เพราะขุนน้ำจะมีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้หนองบึง และสัตว์น้ำต่าง ๆ อย่างมากมาย เช่น กบ (เดบือ) ปูห้วย ตามแอ่งต่าง ๆ หลายชนิด ต่อมาในระยะหลังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495-2530 ป่าขุนน้ำถูกทำลายอย่างหนัก เพราะมีคนทั้งในและนอกชุมชนได้แผ้วถางป่าเพื่อทำการปลูกฝิ่น ได้มีนายทุนจากนอกชุมชนเข้ามาจ้างคนในชุมชนและพาถูกจ้างจากที่อื่นมาทำลายป่าขุนน้ำ (ตอนนั้นไม่มีเจ้าหน้าที่คนใดมาห้ามหรือจับแต่อย่างใดทั้งสิ้น) ช่วงนั้นป่าดงดิบจะเสียหายไปอย่างมหาศาล พร้อมทั้งสัตว์ต่าง ๆ ก็เสียหายตามไปด้วย โดยเฉพาะสัตว์น้ำ เช่น เดบือกับปูห้วย ถูกจับไปเกือบหมด ตั้งแต่ป่าถูกทำลาย สัตว์น้ำถูกจับหนองบึงก็เริ่มหายไปและน้ำก็เริ่มน้อยลงไปเรื่อย ๆ จึงส่งผลกระทบให้กับคนในชุมชนปัจจุบัน

ในปัจจุบันถึงแม้ชุมชนจะมีการจัดการป่าและอนุรักษ์พื้นที่ป่าที่ดีแล้ว แม้จะดูว่าป่าอุดมสมบูรณ์ขึ้นมาเยอะกว่าแต่ก่อน โดยเฉพาะป่าต้นน้ำ แต่ปริมาณน้ำฝนไม่เพิ่มเลย ยังน้อยลงไปเรื่อย ๆ ด้วยซ้ำ หนองบึงที่เคยมีอยู่ในอดีตก็หายไปหมด เมื่อหนองบึงแห้งหรือหายไปและปริมาณน้ำลดลง ชุมชนจะมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น เพราะหนองบึงแต่ละแห่งในอดีตไม่ใช้จะมีเพียงสัตว์น้ำ แต่ยังมีพืชผักอีกหลายชนิด และปัจจุบันก็สูญหายไป เช่น ผักกูด ผักหนาม หัวกือ ผักหนอง ผักหนอก ฯลฯ ผักที่กล่าวมานี้จะขึ้นอยู่ข้างหนองบึงต่าง ๆ ชุมชนจะไปเก็บผักเหล่านี้มาบริโภคในช่วงที่ปลูกพืชผักกินเองไม่ได้ ในฤดูร้อน ในอนาคตหากขาดการอนุรักษ์ พื้นที่ ขาดการจัดการที่ดี ขาดความร่วมมือกันของคนในชุมชน ขาดความรู้และเงินทุน ชุมชนจะอยู่ได้อย่างลำบากการจัดการน้ำและการชลประทาน เหมือนฝ่าย ใน 15 ปีที่ผ่านมาอุปโภคและบริโภค ชุมชนจะใช้ท่อ พี วี ซีหรือประปาภูเขา ซึ่งจะต่อจากลำห้วยเข้ามาถึงในหมู่บ้าน แต่ยังมีปัญหาอยู่เพราะถึงเก็บน้ำไม่เพียงพอต่อคนในชุมชน จึงได้มีการนำเสนอโครงการไปยังชลประทานจังหวัด เพื่อขอสร้างฝายและบ่อพักน้ำ พร้อมระบบส่งน้ำจากฝายไปยังบ่อพักน้ำ ต่อมาในปี 2540 ก็ได้รับการอนุมัติโครงการจากกรมชลประทานจังหวัด มาสร้างฝาย 2 แห่ง และสระน้ำ 3 บ่อ ใช้การไม่ได้เพราะเก็บน้ำไม่อยู่ ทางผู้นำชุมชนก็ขอให้สร้างใหม่อีกครั้ง ได้รับการอนุมัติเมื่อ ปี พ.ศ. 2543 ได้สร้างบ่อพักน้ำ 5 บ่อ เปลี่ยนสระน้ำที่ใช้การไม่ได้อีก 2 จุด เสร็จเรียบร้อย ปัจจุบันมีบ่อพักน้ำ มีสระน้ำแล้ว แต่ไม่มีน้ำที่จะปล่อยเข้าสระเพื่อ

เก็บไว้ใช้ในช่วงฤดูร้อน ในช่วงระยะเวลา 4 ปีที่ผ่านมาจะเริ่มลดลงไปเรื่อย ๆ หนองบึงก็หายไป จึงเกิดความสงสัยของคนในชุมชน

■ สภาพป่า

หมู่บ้านแม่มายางสำนอยู่ในเขตป่าชั้น 3 ของเขตป่าแม่แจ่ม ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา เป็นป่าดงดิบชื้นใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยยางสำน สาขาของแม่น้ำแม่แจ่มติดต่อกับอุทยานดอยอินทนนท์ไปทางทิศตะวันออก ป่าผืนนี้มีเนื้อที่ 4,800 ไร่โดยประมาณ มีน้ำตก มีน้ำออกภู มีบ่อน้ำทิพย์ โดยที่หมู่บ้านได้แบ่งโซนของหมู่บ้านออกเป็น 3 ส่วน เพื่อง่ายแก่การปกครองดูแล ดังนี้

1. พื้นที่ป่าอนุรักษ์อยู่ทางทิศตะวันออก(ป่าต้นน้ำ) ของหมู่บ้านมีเนื้อที่ทั้งหมด 3,000 กว่าไร่ โดยประมาณป่าอนุรักษ์ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของกบ เตปื่อ และแมลงหนอนไม้ไผ่บางส่วน
2. พื้นที่ป่าใช้สอยอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นป่าไผ่มีเนื้อที่ 80 ไร่ โดยประมาณเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของหนอนไม้ไผ่และกบ เตปื่อ และบางส่วนอยู่ตามริมห้วย
3. พื้นที่ทำกินอยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน ประกอบด้วยพื้นที่ทำไร่ พื้นที่สวนที่นา อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านมีเนื้อที่ 794 ไร่ โดยประมาณ

ประวัติความเป็นมาของสภาพป่า 80 ปี ถึงปัจจุบันของบ้านแม่มายางสำน หมู่ที่ 8 ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่ ป่าในเขตบ้านแม่มายางสำนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2565 ในหมู่บ้านนี้มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าพันธุ์ไม้นานาชนิดและสัตว์ป่าทั้งสัตว์ใหญ่สัตว์เล็ก ถึงแม้จะถูกทำลายไปบ้างแต่ไม่มากนัก ต่อมาในปี พ.ศ. 2490 ป่าก็เริ่มถูกทำลายมากขึ้นเพราะมีการปลูกฝิ่นเกิดขึ้น เมื่อฝิ่นเข้ามาในเขตหมู่บ้านนี้แล้วป่าไม้ที่เคยอุดมสมบูรณ์ก็ถูกทำลายไปเรื่อย ๆ พร้อมทั้งสัตว์ป่าทุกชนิดทั้งสัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ รวมถึงสัตว์น้ำก็ลดจำนวนตามป่าไปด้วย เพราะสัตว์บกถูกฆ่า สัตว์น้ำถูกจับ ชาวบ้าน หรือชาวบ้านดอยก็เริ่มตัดฝิ่นกันมาก จนถึงปี พ.ศ. 2525 ไร่ฝิ่นก็ลดลงมาเล็กน้อย แต่ยังเหลืออยู่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 มีเจ้าหน้าที่ทหารพรานที่ 36 เข้ามาปราบปราม ทำลายโดยการเผวถางทั้งหมด ดังนั้นคนทั้งตำบลทั้งคนพื้นราบหรือบนดอย พอเลิกจากไร่ฝิ่นก็หันมาปลูกถั่วเหลืองต่อในปี พ.ศ. 2531 มีคนขึ้นมาถางป่าในเขตบ้านแม่มายางสำนอีกครั้ง และไร่เลื่อนลอยก็เพิ่มจำนวนมากขึ้น เพราะประชากรบ้านแม่มายางสำนเพิ่มมากขึ้น ตอนนั้นการถางไร่เลื่อนลอยไม่จำกัดที่ไม่ว่าจะเป็นป่าต้นน้ำหรือป่าอื่น ๆ ใครอยากได้ที่ไหนก็ถางที่นั่นพอถึงปี พ.ศ. 2536 ก็มีการประชุมหารือกันภายในหมู่บ้านโดยมีผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการอีกหลายคนเป็นแกนนำโดยหารือเกี่ยวกับการแบ่งพื้นที่ป่าและแบ่งเขตระหว่างหมู่บ้านให้ชัดเจน เพื่อจะเสนอในที่ประชุมให้ชาวบ้านทราบ พอถึงวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2536 มีการเรียกประชุมประจำเดือนโดย นายพิพัฒน์ ธนวิทยา ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 13 นายไกรศรี กล้านรงค์ขวัญ และนายวิรัช มาลีพูนทวี เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ตอนนั้นนายพิพัฒน์ เป็นผู้ใหญ่บ้านได้แค่ 2 เดือนกว่า ได้เป็นประธานในที่ประชุมครั้งนั้น แล้วได้เสนอเรื่องที่ประชุมคณะกรรมการมาให้ชาวบ้านทราบเรื่องการแบ่งพื้นที่และแบ่งเขตระหว่างหมู่บ้านให้ ชาวบ้านทุกคนทราบ มีชาวบ้านทุกคนลงมติเห็นด้วย วัตถุประสงค์ที่ทำตอนนั้น คือ

1. เพื่อให้ชาวบ้านอยู่คู่ชุมชนได้นานที่สุด
2. เพื่อสะดวกในการดูแลไฟป่า

3. เพื่อให้ลูกหลานได้มีไม้ใช้ตลอด
4. เพื่อให้ชุมชนรักป่าเอง และป้องกันเจ้าหน้าที่ป่าไม้หรืออุทยานกับพื้นที่ของหมู่บ้าน
5. เพื่อให้สัตว์น้ำที่ที่อยู่อาศัยและเพิ่มประมณมากขึ้นแล้วได้แบ่งป่าเป็น 3 ส่วนดังนี้

ป่าอนุรักษ์หรือป่าชุมชนบ้านยางสำน ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 4,000 ไร่
ป่าใช้สอย ซึ่งเป็นป่าใช้สอยประจำหมู่บ้าน อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 1,500 – 2,000 ไร่

ป่าพื้นที่ทำกินหรือป่าเศรษฐกิจ อยู่ทางทิศใต้และทิศตะวันตกของหมู่บ้านมีพื้นที่ ประมาณ 1,500 – 2,000 ไร่

เมื่อแบ่งพื้นที่เรียบร้อยแล้ว ได้ให้ชาวบ้านเลือกคณะกรรมการพร้อมทั้งตั้งกฎระเบียบในการดูแลป่าแต่ละส่วน ซึ่งมีคณะกรรมการทั้งหมด 3 ชุด ๆ ละ 9 คน รวม 27 คน มีผู้ใหญ่บ้านเป็นที่ปรึกษา ตั้งแต่นั้นมาชาวบ้านร่วมมือกันดีมาก พอทำได้ 2 ปีคือในปี พ.ศ. 2538 มีเจ้าหน้าที่โครงการสิริเจริญวิสัยและเจ้าหน้าที่โครงการแคร์แม่แจ่มที่มีวัตถุประสงค์เหมือนกับชาวบ้านพอดี จึงสนับสนุนให้ชาวบ้านทำต่อไป ตอนที่ทำได้ 2 ปีนั้นทำให้หมู่บ้านใกล้เคียงไม่ยอมรบกวนระเบียบของบ้านแม่ยางสำนเช่นหมู่ที่ 2 บ้านผาแง่ม เพราะขัดประโยชน์ของเขาตามที่ดิน เมื่อเขาไม่ยอมก็ต้องหาช่องทางที่ดีกว่านี้คือตั้งเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรกตอนบนก่อน ประชุมเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ.2538 ณ. ที่โรงเรียน กศน. บ้านแม่ยางสำน มีผู้เข้าร่วมประชุม 35 คน 9 หย่อมบ้าน คือบ้านยางสำนบน ยางสำนล่าง แม่กองงอน บ้านปากกล้วย บ้านแม่แรก บ้านกลาง บ้านผาขาว บ้านสามสบ บ้าน สามสบบน ในที่ประชุมได้เลือกประธาน รองประธาน เลขา เสรฐบุญญิก รวมทั้งคณะกรรมการอีก 6 ท่าน มีนายทองคำ โพแก้ว ได้รับเลือกเป็นประธานระดับเครือข่ายในระดับตำบลอีกครั้ง รองประธานคือนายตาวา นายสีมา เป็นเลขานุการ และนายวรรณ กองจัน เป็น เสรฐบุญญิก ส่วนคณะกรรมการเครือข่ายบ้านแม่ยางสำนมี 1.นายลูก กล้านรงค์ขวัญ 2.นายอุทิศ ชนวรรณชน 3. นายเสาร์ ธนวิทยา 4.นายเจอะ ธนวิทยา ต่อจากนั้นมามีแขกเข้ามาศึกษาดูงานตลอดทั้งในประเทศและต่างประเทศ จึงเป็นที่รู้จักของคนทั้งโลกก็ว่าได้

ปี พ.ศ. 2536 - ปี 2545 สภาพป่าดีขึ้น เนื่องจากชุมชนบ้านแม่ยางสำนมีการแบ่งพื้นที่อย่างชัดเจน และกำหนดแนวเขต ระหว่างหมู่บ้านเป็นที่ถาวรแล้ว ในปัจจุบันนี้มีป่าดีขึ้น แต่น้ำลดลง และสัตว์ป่า สัตว์น้ำก็ลดลงด้วย มีองค์ประกอบของน้ำหลายชนิดที่สูญหายไป หรือลดจำนวนลง เช่น เดบือ กล้วยป่า ต้นสาต และไม้บางชนิด เช่น ไม้ตอง โคซอแย ในป่ามีสัตว์ป่าหลายชนิดที่หายไปและลดลง เช่น แมลงหนอนไม้ไผ่ แมงกว่าง 5 เขาสาเหตุที่ทรัพยากรป่าและน้ำหายเพราะมีประชากรเพิ่ม ขาดความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ ขาดความรู้ด้านการใช้ภูมิปัญญาความเชื่อ พิธีกรรมในอดีต จึงมีความจำเป็นในด้านของการฝึกอบรม การให้ความรู้แก่ชุมชนทั้งด้านการจัดการ การใช้ภูมิปัญญา ความรู้ที่มีมาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน

■ ลักษณะทางกายภาพของดิน

ลักษณะของดินส่วนใหญ่ในพื้นที่บ้านแม่ยางสำนจะเป็นดินดำตามไหล่เขาพื้นที่นาจะเป็นดินดำหรือดินปนทราย ซึ่งดินในพื้นที่ไร่หรือพื้นที่นาของชุมชนบ้านแม่ยางสำนเหมาะแก่การปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ต่อมาได้เกิดการเปลี่ยนแปลง จากการที่เคยทำไร่หมุนเวียนมาเป็นไร่ถาวร ทำให้มีการทำซ้ำที่เดิม ไม่มีการแผ้วถางที่ใหม่

ชุมชนได้เกิดการจัดการประโยชน์ที่ดินโดยไม่หมุนเวียน แต่จะหันกลับมาปลูกพืชหมุนเวียนสลับในที่ดินที่มีอยู่แทนจากการเปลี่ยนแปลงการทำเกษตรแบบไร่หมุนเวียนมาเป็นไร่อาร

ข้อดีของการเปลี่ยนแปลง มีเวลารวมมากขึ้น เพราะทำในที่ดินที่มีอยู่อย่างจำกัด ดูแลรักษาได้อย่างทั่วถึง ผลผลิตทดแทนที่ได้มากกว่า ในช่วงเวลาที่ว่างจากไร่ข้าว ก็ปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ เช่น ถั่วเหลือง, ข้าวโพด, หอมแดง, ผักต่าง ๆ หรือมีกระทั่งการมีเวลารับจ้างทั้งในชุมชนและนอกชุมชน แนวทางในการจัดการและใช้ประโยชน์ของที่ดินมีดังนี้

- มีการจัดการเผาวัวพืชที่แห้งในไร่

- มีการปลูกแนวกระถิน ขวางตามไหล่เขาเพื่อชะล้างการไหลของน้ำไม่ให้แรงจนหน้าดินต้องสูญเสียไป

- มีการกำหนดแนวป่ากับพื้นที่ทำกินชัดเจน

- มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่แปลงของแต่ละคนไว้อย่างชัดเจน

- มีการจัดการทำแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินโดยได้รับความอนุเคราะห์จาก องค์การแคว้นแม่แจ่ม

และ อาจารย์คณะภูมิศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ข้อเสียจากการเปลี่ยนแปลงจากไร่หมุนเวียนมาเป็นไร่อาร ใช้ทุนมาก เช่น ใช้ปุ๋ย(ทั้งปุ๋ยเคมีและปุ๋ยหมัก) ใช้ยากำจัดวัชพืช ใช้ยากำจัดแมลงเหล่านี้เป็นต้น ความเสื่อมโทรมที่พบ จากไร่หมุนเวียนที่ถูกปรับเปลี่ยนมาสู่ไร่อารในระยะเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมา ทำให้ต้องสูญเสียหน้าดินไปในรายที่จัดการไม่เหมาะสม ด้วยเพราะต้องปลูกข้าวที่เดิมมาเป็นเวลาสิบ ๆ ปี สาเหตุที่สำคัญที่พบคือ เกิดการชะล้างหน้าดิน, การเผาทำลายวัชพืช, การไม่ทำแนวกันดิน ซึ่งผลกระทบที่ตามมาคือทำให้เกษตรกรชาวบ้านแม่ยางล้านต้องเพิ่มต้นทุนโดยการใช้ปุ๋ย ใช้ยา วัชพืชก็ขึ้นรก แมลงและศัตรูก็เพิ่มมากขึ้น

การถือครองที่ดิน

การถือครองที่ดินส่วนใหญ่หรือทุกคนก็ว่าได้ จะเป็นของตนเองแต่ไม่มีเอกสารสิทธิ พื้นที่ทำกินของราษฎรชุมชนบ้านแม่ยางล้านโดยเฉลี่ยแล้ว คนละ 8 ไร่ ในส่วนของนาจะมีกรรมสิทธิ์เช่น นส.3 สค.1 ภบท.5 แต่มีเพียง 6 ราย เท่านั้น ในจำนวน 84 หลังคาเรือน

■ สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ

ประชากร

ประชากรหมู่บ้านแม่ยางล้าน เป็นชนเผ่ากระเหรี่ยงสะกอ สัญชาติไทย ประชากรทั้งหมด 340 คน เป็นชาย 173 คน หญิง 167 คน จำนวนหลังคาเรือน 84 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว ตัวบ้านเป็นแบบดั้งเดิมผสมผสานกับแบบใหม่ เส้นทางคมนาคมเป็นดินแดง การติดต่อกับภายนอกใช้รถยนต์, จักรยานยนต์ และเดินเท้า

การศึกษา

มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน 1 แห่ง แต่ไม่มีครูสอน ส่วนชั้นประถมศึกษา เดินไปเรียนที่บ้านผางังสังกัด สปอ. แม่แจ่ม โรงเรียนอยู่ห่างจากหมู่บ้าน 7 กิโลเมตร ซึ่งหมู่บ้านแม่ยางล้านอยู่นอกเขตบริการของโรงเรียน

สาธารณะสุข

มีสถานบริการสุขภาพชุมชนบ้านแม่ยางล้าน 1 แห่ง รัฐได้จัดให้มีระบบสวัสดิการสุขภาพ (30 บาท รักษาทุกโรค)

การปกครอง

ภาวะของผู้นำ จะมีผู้นำทางการเมืองคือมีผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยฯ 2 ตำแหน่ง ดำรงตำแหน่ง วาระ ละ 5 ปี มีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (สมาชิก อบต.) 2 ตำแหน่งดำรงตำแหน่ง 4 ปี และมีผู้นำทางธรรมชาติไม่มีกำหนดการดำรงตำแหน่งเป็นการสืบทอดทางสายเลือดจากพ่อไปสู่ลูก คือ ยี่โซ่

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นระบบเครือญาติ และระบบกลุ่ม การจัดความสัมพันธ์ของกลุ่มจะจัดโดยผู้นำทางการเมืองและผู้นำทางธรรมชาติร่วมกัน

ความขัดแย้งของคนในชุมชนจะไม่ค่อยมี เพราะทุกคนรู้หน้าที่ของตนเอง จะมีก็แต่ความคิดเห็นที่แตกต่างกันไปบ้างเมื่อประชุมปรับความเข้าใจกันแล้วก็ไม่มีอะไร อยู่กันอย่างพี่น้อง

อาชีพ

การประกอบอาชีพของราษฎรในหมู่บ้านประกอบอาชีพด้านการเกษตร ผลผลิตจะขายสด ไม่ผ่านกระบวนการแปรรูป ผลผลิตทางการเกษตรจะได้มาน้อย ขึ้นอยู่กับสภาพของดิน ฟ้า อากาศ ในส่วนปัจจัยการผลิต ขึ้นจากตลาดในราคาที่สูงพอสมควร

การขายผลผลิตสู่ตลาด โดยมากจะผ่านพ่อค้าคนกลางอีกทีหนึ่ง ในส่วนของแรงงานนั้นจะเป็นแรงงานในครอบครัว หรือไปเอามาแรงกัน (ลงแขก) องค์การที่ให้การสนับสนุนคือ เกษตรอำเภอ สหกรณ์ โดยมากจะให้การสนับสนุนแบบไม่ต่อเนื่อง

การทำนาในอดีตของชาวบ้านนิยมใช้แรงสัตว์เช่น วัว ควายไถนากัน นับแต่ปี พ.ศ. 2538 ชาวบ้านได้หันมานิยมใช้ควายเหล็ก(รถไถ เดินตาม) วัวควายเริ่มหายไปจากหมู่บ้าน

ตาราง 4.1 เปรียบเทียบข้อดี-ข้อเสีย ระหว่างการใช้ควายและรถไถ

ข้อดีและข้อเสีย ทำนาโดยใช้ควาย	ข้อดีและข้อเสียทำนาโดยใช้รถไถ
-ใช้เวลานาน หญ้าเน่าเป็นอาหารบำรุงดินและเป็นปุ๋ยดิน -วัชพืชจะไม่ค่อยรก -มูลควายถ่ายขณะทำงานเป็นปุ๋ยได้เป็นอย่างดี -ใช้ทุนน้อย -ข้าวไม่ค่อยเป็นโรคและแมลง	-เร็ว หญ้าไม่เน่าจเน่า ไม่ค่อยมีปุ๋ยดิน -วัชพืชรกรากมาก -มีคราบน้ำมันบนผิวหน้า กล้าข้าวชะงักการเจริญเติบโต บาง ช่วงขณะ -ใช้ทุนมาก -เป็นโรคและแมลง

การทำไร่ข้าว

ในอดีตการทำไร่ข้าวของชาวบ้าน จะใช้วิธีการทำไร่หมุนเวียนโดยในไร่ข้าวแต่ละแปลงจะมีความหลากหลายมากถึงทั้ง ข้าว , ข้าวโพด , ถั่ว , แตง , หอม , พริก ฯลฯ

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ชาวบ้านจึงได้คำนึงถึงความสูญเสียของทรัพยากรป่าไม้จึงหันมาทำไร่อารโดย
การหมุนเวียนเรื่องพืชและที่สำคัญไม่แพ้กัน เศรษฐกิจมีการปลูกกระถินเป็นแนวคันดินขวางไหล่เขาเพื่อชะลอการไหล
ของน้ำ

ตาราง 4.2 เปรียบเทียบข้อดีข้อเสียของไร่อารและไร่อาร

ข้อดีและข้อเสียของไร่อาร	ข้อดีและข้อเสียของไร่อาร
-ทำในพื้นที่กว้างไม่จำกัด -มีความหลากหลายของพืชพันธุ์กรรม -ดูแลรักษาไม่ค่อยทั่วถึง -ไม่มีเวลาไปทำอย่างอื่นเพราะต้องดูแลแต่ไร่อาร -ใช้ทุนน้อย -ผลผลิตตอบแทนต่ำ -ใช้เมล็ดพันธุ์มาก -ใช้แรงงานมาก	-ทำในพื้นที่จำกัด -ไม่มีความหลากหลายทางพืชพันธุ์กรรม -ดูแลรักษาทั่วถึง -มีเวลาไปทำอย่างอื่นมากขึ้น หางายได้เสริมมาจุนเจือครอบครัว -ใช้ทุนมาก -ใช้ผลผลิตตอบแทนสูง -ใช้แรงงานน้อยลง

คนในชุมชนนอกจากทำไร่อารเป็นอาชีพหลักแล้วก็มีมีการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพด ,
เลี้ยงสัตว์ , ข้าวโพดหวาน , ถั่วเหลือง , พักทอง , หอมแดง , กระหล่ำปลี , สวนพืช สวนไม้ยืนต้น ลิ้นจี่ , มะขามหวาน
 , กระถินหวาน , ขนุน , หวาย นอกจากอาชีพเหล่านี้แล้วชุมชน เมื่อว่างเว้นจากอาชีพหลักแล้วก็ไม่รับจ้าง เฉพาะผู้
ชายทั้งในและนอกท้องถิ่น ส่วนผู้หญิงก็จะทอผ้า เช่น ผ้าถุง , เสื้อ , ถุงย่าม ฯลฯ

ตาราง 4.3 สภาพปัญหาของชุมชน /สังคม

1. ปัญหาด้านเศรษฐกิจ	แนวทางการแก้ปัญหา
-ปัญหาผลผลิตไม่คุ้มกับต้นทุน -การใช้ยาปราบศัตรูพืชมากขึ้น -ผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ -ถูกพ่อค้าคนกลางกดราคาสินค้าผลผลิตทางการเกษตร	-ต้องใช้ปุ๋ยคอกใส่พืชผลแทนสารเคมี -ใช้พืชสมุนไพรเป็นยาฆ่าแมลงแทนการใช้ยาเคมี -ลดการใช้ยาปราบศัตรูพืชให้น้อยลงหรือใช้เท่าที่จำเป็น -จะต้องเก็บรักษาปกป้องเก๋ายาฆ่าแมลงหรือยาปราบศัตรูพืชให้เรียบร้อยทุกครั้งเมื่อใช้ยาฆ่าแมลง -รัฐบาลต้องประกันราคาการเกษตรทุกประเภท ต้องจัดหาตลาดให้เกษตรกรอย่างต่อเนื่อง -ต้องสร้างถนนลาดยางเข้าหมู่บ้าน
2. ปัญหาทางด้านสังคมและวัฒนธรรม	แนวทางการแก้ไข้ปัญหา

-สังคมเปลี่ยนแปลงเร็วเกินไป โดยที่ชุมชนยังไม่ได้ตั้งตัวปรับตัวไม่ทัน -วัฒนธรรมอันดีงามถูกลืม	-ที่ผ่านมาขาดการประชาสัมพันธ์ -การไม่มีงานทำของชุมชนในฤดูว่างจากการผลิต -วัฒนธรรมบริโภคได้เข้าสู่หมู่บ้านมาก -ต้องช่วยกันฟื้นฟูวัฒนธรรมอันดีงามให้กับชุมชนและเยาวชนรุ่นลูกรุ่นหลาน
3. ปัญหาทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม	แนวทางแก้ไขปัญหา
-การปลูกพืชเศรษฐกิจของชุมชน -ปัญหาการขยายพื้นที่ทำกินของหมู่บ้านอื่น -ทรัพยากรดิน น้ำป่า เริ่มลดน้อยลงจากเดิม	-จะต้องหาอาชีพให้แก่ชุมชนนอกจากการปลูกพืชการเกษตร -จะต้องประชุมร่วมกับหมู่บ้านใกล้เคียงปีละ 1 ครั้งเพื่อพูดคุย หาแนวทางร่วมกัน -ต้องช่วยกันอนุรักษ์ดิน น้ำป่าให้มากขึ้น

กฎระเบียบหมู่บ้านแม่อายสำน (2546)

กฎระเบียบในการควบคุมป้อนุรักษ์

1. ห้ามคนในชุมชนและนอกชุมชนเข้าไปตัดไม้ในพื้นที่เขตป้อนุรักษ์เป็นอันขาด หากผู้ใดฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 1,000 - 5,000 บาท หรือจับส่งเจ้าหน้าที่บ้านเมืองดำเนินการตามกฎหมาย เว้นแต่การหาพืชสมุนไพร เห็ด หรือไม้ไผ่ และนำสัตว์เลี้ยงเข้าไปเลี้ยง เป็นต้น
2. ห้ามล่าสัตว์ป่าและสัตว์น้ำทุกชนิดในเขตป้อนุรักษ์ หากผู้ใดฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 1,000 - 5,000 บาท แล้วแต่กรณีความเสียหาย
3. ห้ามผู้ใดจุดไฟหรือทำให้เกิดไฟในเขตป้อนุรักษ์เป็นอันขาด หากผู้ใดฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 5,000 - 10,000 บาทหรือจับส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินคดีตามกฎหมายบ้านเมือง และหากไฟลุกลามจากพื้นที่อื่นเข้ามาในเขตรับผิดชอบของหมู่บ้านแม่อายสำน สมาชิกทุกหลังคาต้องไปช่วยกันดับไฟอย่างน้อยหลังคาเรือนละ 1 คน หากไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของหมู่บ้าน จะถูกตัดเดือน หากเกิน 3 ครั้ง ทางคณะกรรมการหมู่บ้านจะพิจารณาตัดความช่วยเหลือทุกอย่าง

กฎระเบียบป่าใช้สอย

1. ห้ามแผ้วถางหรือขยายพื้นที่ทำการเกษตรโดยเด็ดขาด หากผู้ใดฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 1,000 - 5,000 บาท หรือจับส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินคดีตามกฎหมายบ้านเมือง
2. ห้ามแผ้วถางหรือทำให้เกิดไฟไหม้ป่าในพื้นที่ ป่าใช้สอย หากผู้ใดฝ่าฝืนโทษปรับตั้งแต่ 5,000 บาท ถึง 10,000 บาท หรือจับส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินคดีตามกฎหมาย
3. ห้ามตัดไม้ส่งขายนอกชุมชนโดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 500 - 3,000 บาท เว้นแต่การเอาไปใช้ในสิ่งสาธารณะประโยชน์เช่น การสร้างโรงเรียน การสร้างวัด เป็นต้น โดยต้องมีการแจ้งให้คณะกรรมการและชาวบ้านรับทราบร่วมกันทุกครั้ง
4. ห้ามใช้ไฟฟ้าหรือแสงสีมาติดตั้งเพื่อล่อแมลงลงในบริเวณหมู่บ้าน หากฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 500 - 3,000 บาท และคณะกรรมการและชาวบ้านจะทำการยึดของกลางไว้

กฎระเบียบพื้นที่ทำกิน

1. ห้ามขยายพื้นที่ทำกิน หากฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 3,000 - 5,000 บาท เว้นแต่ ผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกินจริง ๆ แต่ต้องขออนุญาตจากที่ประชุมประจำเดือนทุกครั้ง หากไม่แจ้งต่อที่ประชุมทราบทางหมู่บ้านจะไม่รับผิดชอบ
2. ก่อนแผ้วถางพื้นที่ในไร่ทุกคนจะต้องทำแนวกันไฟหากฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 3,000 - 5,000 บาท เว้นแต่ ทำแนวกันไฟแล้วเกิดเหตุสุดิวสัย เช่นลมแรง
3. ห้ามผู้ใดให้เข้าพื้นที่ทำกินแก่บุคคลภายนอกโดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนทางคณะกรรมการหมู่บ้านพร้อมชาวบ้านจะยึดที่ดินทำกินคืน และจัดการให้แก่คนที่ไม่มีที่ดินทำกินหรือที่ดินทำกินไม่เพียงพอต่อไป

4. คนนอกชุมชนที่มีพื้นที่ทำกินในเขตบ้านแม่มะยงล้านมาก่อนแล้ว ห้ามขยายที่ดินทำกินโดยเด็ดขาดและต้องเคารพกฎระเบียบของหมู่บ้านแม่มะยงล้านอย่างเคร่งครัด หากฝ่าฝืนทางคณะกรรมการพร้อมชาวบ้านจำเป็นต้องยึดพื้นที่คืนหากว่าเจ้าของที่ไม่ให้ยึดทั้งที่กระทำผิดกฎหมายของหมู่บ้านแล้ว ทางคณะกรรมการจะแจ้งไปยังเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการรักษาสิทธิ์และผลประโยชน์ของหมู่บ้าน
5. ภาชนะบรรจุสารเคมีจะต้องฝังหรือกลบเท่านั้น ห้ามทิ้งหรือล้างลงในแม่น้ำลำคลองเป็นอันขาด หากผู้ใดฝ่าฝืนระวางโทษปรับ 50 บาทต่อ 1 ชิ้นภาชนะบรรจุ

กฎระเบียบในการจัดการนอนและกบ

1. ทุกคนในหมู่บ้านแม่มะยงล้านต้องช่วยกันสอดส่องดูแลบุคคลภายนอกที่จะเข้ามาเก็บนอนและจับกบในเขตรับผิดชอบของหมู่บ้านแม่มะยงล้าน หากพบเห็นให้แจ้งคณะกรรมการดูแลพื้นที่และคณะกรรมการจะต้องแจ้งผู้นำเหล่านั้นทราบทันที เพื่อดักเตือนและลงโทษกันไป
2. ขอร้องให้คนในชุมชนอย่าเข้าไปเก็บนอนหรือจับกบที่ยังอ่อนอยู่
3. ห้ามเข้าไปเก็บนอนหรือจับกบในเขตรักษาพันธุ์แม่พันธุ์
4. การเก็บนอนหรือจับกบควรกระทำต่อเมื่อมันโตเต็มที่
5. ห้ามจับกบในแหล่งฟื้นฟูพันธุ์แม่พันธุ์ทั้ง 6 จุดใน 3 ลำห้วย หากฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 500 - 1,000 บาท
6. การเก็บนอนให้รวมกันเข้าไปเก็บทั้งหมู่บ้าน โดยปล่อยให้ เป็นพ่อพันธุ์-แม่พันธุ์ 5 - 10 ลำต่อ 1 ไร่
7. การเข้าไปจับกบห้ามขังน้ำออกจนหมด เพราะเป็นการทำลายไข่และลูกอ๊อดของกบ

การจัดระเบียบสังคมหมู่บ้าน

ปัญหา

1. การขาดประชุมหรือขาดความร่วมมือในการพัฒนาหมู่บ้าน
2. การรับเหล้าจากคนเมืองหรือขายเอง
3. ผู้นำทำหน้าที่บกพร่อง
4. คณะกรรมการทำหน้าที่โดยไม่มีคำตอบแทน
5. สัตว์เลี้ยงเข้าทำลายพืชผลการเกษตร
6. น้ำประปาขาดคนดูแลที่ชัดเจน
7. การทะเลาะวิวาทชกต่อยของชาวบ้าน
8. ไม่มีป้ายชื่อหมู่บ้านและกฎระเบียบของหมู่บ้าน

แนวทางแก้

1. ให้ทำรายชื้อหัวหน้าครอบครัวสำหรับเช็คชื่อในการประชุมและการพัฒนา
2. ไม่ให้รับฝากขายเหล้าจากคนเมืองเด็ดขาดหรือต้มขายเอง เว้นแต่การต้มเหล้าในงานประเพณีเอง เพราะเป็นการสืบทอดแต่โบราณว่าไม่ให้ซื้อเหล้ามาทำพิธีเด็ดขาด
3. เป็นผู้นำต้องเข้มแข็งและเป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน
4. ลดดอกเบี้ยเงินกู้แก่ประธานและเลขาธิการรวมทั้ง 7 ฝ่ายให้เหลือครึ่งหนึ่งของดอกเบี้ยปกติ
5. ผู้ที่ทำการเกษตรอยู่เหนือหมู่บ้านขอให้ทำรั้วกันด้วยเพื่อกันสัตว์เลื้อย แต่ปัจจุบันเจ้าของสัตว์ได้ทำรั้วกันบางจุดแล้วและเจ้าของสัตว์เลื้อยขอร้องอย่าไปทำลายหรือเก็บรั้วกันมาทำในฤดูร้อนเป็นอันขาด
6. ให้แต่งตั้งผู้ดูแลประปา 2 คนโดยให้เก็บเดือนละบาท ต่อหลังคาเพื่อใช้ในการซ่อมบำรุงประปาและค่าตอบแทนแก่ผู้ดูแล และหากเกิดปัญหาเกินกว่าที่ผู้ดูแลแก้ไขได้ให้ขอความร่วมมือจากชาวบ้าน
7. หากเกิดการทะเลาะวิวาทถึงขั้นเกิดบาดแผลหรือต้องไปรักษาพยาบาลให้คู่กรณีของอีกฝ่ายรับผิดชอบและค่ารักษาพยาบาลของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วให้คู่กรณีตกลงค่าทำขวัญซึ่งกันและกันหากตกลงกันไม่ได้คณะกรรมการจะพิจารณาค่าปรับตามแต่อาการด้วยความเป็นธรรมหรืออาจยึดตามกฎหมายของ อบต. ในกรณีที่คู่กรณีไม่ยินยอมตามที่คณะกรรมการจัดการให้
8. ให้ทำป้ายชื่อหมู่บ้านและกฎระเบียบของหมู่บ้านติดประกาศไว้ในที่สาธารณะหรือที่มองเห็นได้อย่างชัดเจน

ประเด็นปัญหาของ “ ฮีโซ ” ในการปกครองหมู่บ้าน

ปัญหา

1. ไม่มีเงินซื้อของ
2. ความสามัคคีในงานพิธีกรรม
3. การไปรบกวนในสถานที่ เช่น การตัดไม้ และการยิงปืน
4. การซ่อมแซม หอ และพัฒนาทางเดินเพื่อสะดวกแก่การประกอบพิธี
5. ขาดอุปกรณ์ในการประกอบพิธี เช่น หม้อ ถาด เป็นต้น
6. ปัญหาการเสียดสีของ ฮีโซ ในเรื่องของพิธีกรรมต่าง ๆ
7. การขอขมาหอเจ้าที่ ทำบ่อยเกินไป
8. การประพาศติผิดจารีตประเพณีต่าง ๆ เช่น ประพาศติชู้สาว เป็นต้น

แนวทางแก้ไข

1. ให้เก็บเงินของสมาชิกสมทบหลังละ 10 บาทเพื่อใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ แต่ขอให้ใช้ให้หมดแล้วเริ่มเก็บใหม่อีก เช่นซื้ออุปกรณ์ในการประกอบพิธีต่าง ๆ เป็นต้น และ ฮีโซ สามารถไปใช้เป็นการได้ถ้าเจ็บป่วย
2. การทำกรวยในวันพิธีให้แต่ละหลังคาทำของใครของมันในตอนเช้า แต่ฮีโซต้องทำของเขาก่อนส่วนลูกต้องที่หลังหรือจะฝากเพื่อนบ้านทำแทนก็ได้
3. กำหนดเขตห้ามยิงปืนดังนี้ เขตเริ่มตั้งแต่ป่าช้า เลคอโซ ถึงบ่อน้ำทิพย์ หากผู้ใดฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 500 บาทแต่ไม่เกิน 1000 บาทแล้วแต่กรณีแล้วให้ยึดอาวุธปืนมาทำลาย ยกเว้นแต่การยิงปืนในวันประเพณีมีดมือขึ้นบ้านใหม่

4. ให้ช่วยกันซ่อมแซมในวันทำพิธีรับดอกข้าว
5. ขอให้สมาชิกช่วยงาน ฮีโซ่ เมื่อมีเหตุจำเป็น
6. การขอขมาหอเจ้าที่ต้องทำก็ต่อเมื่อมีเหตุการณ์ไม่ดีเกิดกับตัวเองหรือสัตว์เลี้ยง เช่น สัตว์เลี้ยงหาย
7. การต้มเหล้าแล้วเหล้าไม่ดี เช่น เหล้าขุ่น เป็นต้น ให้เก็บเหล้าไว้แล้วต้มใหม่ทันที
8. การขอขมาหอสำหรับการชู้สาวให้ทำดังนี้ หมูขนาด 7 กำ 1 ตัว เหล้าต้มเอง 1 หม้อ เครื่องเช่นต่าง ๆ เช่น กรวย, เทียน, หมากปูน, เงินรูป 2 แถบ แล้วให้นำน้ำขมิ้นส้มป่อยไปขอขมาพ่อแม่และฮีโซ่

ปัญหาเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตป่า,ปัญหาด้านป่าไม้,ปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน แนวทางแก้ไข

1. จัดตั้งคณะกรรมการดูแลป่าขึ้นมา 3 ฝ่าย ๆ ละ 7-9 คน ดังนี้คือ
2. คณะกรรมการดูแลป่าอนุรักษ์
3. คณะกรรมการดูแลป่าใช้สอย
4. คณะกรรมการดูแลพื้นที่ทำกิน
5. คณะกรรมการแต่ละฝ่ายของเสนอปลูกป่าทดแทน เพื่อให้เป็นตัวอย่างในการศึกษาดูงาน ของส่วนต่าง ๆ
6. เรียนเชิญหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่เขตอำเภอแม่แจ่มมาร่วมวางแผน
7. ห้ามขยายพื้นที่เป็นอันขาด

หมายเหตุ

กฎระเบียบและข้อตกลงของหมู่บ้านได้เกิดการร่างขึ้นมาใหม่ร่วมกันโดยการนำเสนอของสมาชิกทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2546

ความเชื่อและการนับถือศาสนา

ชุมชนบ้านแม่ยางล้าน. มีการนับถือผีผสมผสานกับการนับถือพุทธ บรรพบุรุษนับถือผี และมีความเชื่อต่าง ๆ ที่ผูกพันอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็น ผีป่า ป่า น้ำ ความเชื่อหรือการนับถือผีของชุมชนบ้านแม่ยางล้านสามารถจำแนกได้เป็น 5 ประเภท คือ

1. ผีต้นโพธิ์ (เหมือนะคาเคลือ)
2. ผีปญฺญาติ (ฮีโซ่เหมือนะคา)
3. ผีป่า (ผีต้นไม้) เชื่อว่าต้นไม้ต้องมีเจ้าของคือ ผี
4. ผีน้ำ(กบ เคาบือ) เชื่อว่าน้ำต้องมีเจ้าของคือ กบ (เคาบือ)
5. ผีเจ้านาย (ยี่โซ)

1. **ผีต้นโพธิ์(เหมือนะคาเคลือ)** ชาวปกากะเยอเชื่อว่าเป็นผีที่ปล่อยให้คนเกิดมาก่อนที่จะได้เกิดมาต้องไปขออนุญาตจากผี ต้นโพธิ์ก่อน ผีต้นโพธิ์จะถามว่าเกิดมาเป็นคนแล้วจะทำอะไร ไปเกิดกับใคร จะเกิดกี่วัน กี่เดือน กี่

ปี แล้วจะกลับมาเมื่อไหร่ ได้ให้คำสัญญาแล้ว ผีเหมือนจะเคลื่อ จะบรรจุอักษรไว้ที่หัวแล้วปล่อยให้ไปเกิด เมื่อถึงเวลาตามที่ได้ให้คำสัญญาก็จะตาย คนต้องไปส่งที่บ้านของผีต้นโพธิ์ (เหมือนจะเคลื่อ) สำหรับร่างต้องฝากในดิน ส่วนดวงวิญญาณต้องมีคนไปส่ง 2 คน คนหนึ่งไปส่งแล้วบอกทางให้คนตาย เสร็จพิธีอีกคนจะอยู่หลังใช้กิ่งไม้ดึงคนข้างหน้าที่ไปส่งดวงวิญญาณให้กลับมา ถ้าไม่ใช้กิ่งไม้ดึง คนที่ไปส่งดวงวิญญาณจะตายตามไปด้วย เพราะเขาเชื่อว่าคนที่ไปส่งดวงวิญญาณนั้นขวัญจะไปถึงบ้านของผีต้นโพธิ์พร้อมกัน บางคนเกิดมามีความสุขบางคนมีทุกข์ คนเกิดมีทุกรูปแบบ เขาเชื่อว่าได้ให้สัญญากับผีต้นโพธิ์(เหมือนจะเคลื่อ) คน ๆ นั้นจะได้รับแต่ความทุกข์ จะเกิดภัยในครอบครัว เช่น หากมีการเล่นขี้ วัวควายหรือคนในครอบครัวจะมีแต่เรื่องเจ็บป่วยตลอดเวลา และเชื่อว่าก่อนที่จะได้ครองคู่กัน ผีต้นโพธิ์จะต้มเลือดฝ่ายชายและฝ่ายหญิง 3 หม้อ เลือดเข้ากันได้ทั้ง 3 หม้อจะเป็นคู่กันที่แท้จริง บางคนเป็นแฟนกัน อยู่ด้วยกัน แต่ไม่ได้แต่งงาน เขาเชื่อว่าผีต้นโพธิ์ ต้มเลือดไม่เข้ากัน หากมีเด็กตายเขาจะฝากไว้ที่ต้นโพธิ์เพราะเชื่อว่าผีต้นโพธิ์รับไปเลี้ยงดู เด็กเกิดออกมาจะต้องเอาสะดือใส่ไว้ในกระบอกไม้ไผ่และนำไปผูกไว้กับต้นไม้เพราะเชื่อว่าขวัญเด็กฝากไว้กับต้นไม้ มี”ทา” บทหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า “หม้อคาเต๊ะลอะแบ่ล่งซี อาคาตาเต๊ะออนอามี” หมายความว่า อย่าไปตำหนิตัวเองว่าเกิดมาไม่เหมือนคนอื่นเขา ชีวิตจะให้มันเหมือนกันไม่ได้ เพราะเราได้ให้สัญญากับผีต้นโพธิ์ว่าตัวเองจะมาเป็นอย่างนี้

2. ผีบุญต (ชีโซเหมือนคา) และผีที่ไม่มีเชื้อสายตระกูลคือ (นาจินาจิเทะ)

-มีพิธีกรรมคือเลี้ยงผีบ้านผีเรือน

-เวลาที่ผีนาจินาจิเทะ ไม่มีกิน จะไปบังคับให้ผีบุญตเรียกขวัญลูกหลานมา พอลูกหลานมา

นาจินาจิเทะ จะจัดการทันที ถ้าบิดที่ท้องจะเจ็บท้อง ถ้าบิดคอจะเจ็บคอ เจ็บอย่างกระทันหัน จำเป็นต้องเลี้ยงผีถ้าไม่เลี้ยงจะเสียชีวิต ถ้าเลี้ยงไม่ถูกวิธีจะบ้าหรือพิการ ในเวลาเลี้ยงห้ามทะเลาะกัน,ด่ากัน,ห้ามตีลูกตนเอง อย่าให้ถ้วยหรือกระบอกน้ำแตกเป็นอันขาด ถ้าผิดข้อห้ามต้องเลี้ยงใหม่ทันที

3. ผีป่า คือผีที่อยู่ตามพื้นที่แต่ละที่ที่ชุมชนอาศัยอยู่

เพราะเชื่อว่า : ป่าต้นไม้มันต้องมีเจ้าของคือผี เพราะฉะนั้นจำเป็นต้องมีพิธีกรรมเลี้ยงผีป่าขึ้นเพื่ออาศัยซึ่งกันและกัน พิธีกรรมที่เลี้ยงผีป่าอยู่ 2 ประเภท คือ

1. การเลี้ยงผีไร่
2. การเลี้ยงผีต้นไม้ม

1. การเลี้ยงผีไร่มีอยู่ 4 อย่าง

- **เลี้ยงผีเจ้าที่ (ตาเจาะตี)** ต้องสร้างบ้านโดยใช้ไม้ไผ่เหมือนกันกับบ้านที่ชุมชนอาศัยอยู่ ใช้ไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด และของเก่า ๆ ที่สืบทอดในเชื้อสายตระกูลไปวางไว้ อย่างเช่น ทองคำแท่ง เงินแถบ เป็นต้น

เพราะเชื่อว่า : เลี้ยงผีเพื่อขอความช่วยเหลือให้ดูแลความทุกข์สุขของครอบครัวตลอดถึงสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ

- **เลี้ยงผี(ต่าลือแม่)** โดยใช้ไม้ไผ่สร้างบ้านให้เหมือนกันแต่ไม่มุงหลังคา เอาไม้ที่ถูกไฟไหม้วางไว้ ใช้ไก่ 1 ตัว

เพราะเชื่อว่า : เลี้ยงเพื่อขอขมาที่ได้ตัดไม้ในไร่และเผาไร่ ตลอดจนแมลงต่างๆที่ตายไป

- **เลี้ยงผี(ต่าอะแซ)** โดยใช้ไม้ไผ่สานให้คล้ายกับก๊วย(ถี) ที่ใช้แบกข้าว แล้วไปตัดเอาไม้ไผ่ที่ต้นหรือกิ่งสวย ๆ 1 ต้น มาผูกติดกับไม้ที่สานไว้ ใช้ไก่ 1 คู่

เพราะเชื่อว่า : เลี้ยงเพื่อให้ต้นข้าวดีและมีดอกมีผล

- **เลี้ยงผี(ต่าเตอะเมะ)** โดยใช้ไม้ไผ่สร้างบ้านให้แต่ไม่มุงหลังคาเอาข้าวที่ถูกแมลงกัดกินและข้าวที่ตายไปวางไว้

เพราะเชื่อว่า : เลี้ยงเพื่อไล่แมลงต่างๆ ออกจากไร่

หมายเหตุ

แต่ละปีที่ขาดไม้ได้ ที่ต้องเลี้ยงคือผีเจ้าที่(ต่าเจาะตีและต่าลือแม่)

2. การเลี้ยงผีป่าหรือผีต้นไม้ คือพื้นที่ป่าที่ชุมชนใช้และอาศัยอยู่

- **เลี้ยงผีป่าหรือผีต้นไม้** โดยต้องไปสร้างบ้านคล้ายกับบ้าน ใช้เพียงไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด

เพราะเชื่อว่า : เลี้ยงเพื่อดูแลความทุกข์สุขของครอบครัวหรือกิจกรรมที่ทำหรืออะไรที่ทำได้ผล

ตลอดถึงสัตว์เลี้ยงต่างๆ ให้แพร่ลูกดี

4. ผีน้ำ คือผีตามลำห้วย แต่ละลำห้วยที่อาศัยอยู่

เพราะเชื่อว่า : น้ำแต่ละห้วยต้องมีเจ้าของคือผีน้ำ (กบ เติบือ) จำเป็นต้องมีพิธีกรรมเลี้ยงผีน้ำเพราะความอยู่รอดของคนคือ น้ำ การเลี้ยงผีน้ำ มีพิธีกรรม อยู่ 4 อย่าง

- 1 เลี้ยงผีฝาย
- 2 เลี้ยงผีลำห้วย
- 3 เลี้ยงผีถนน
- 4 ขอขมาผีน้ำ

- **เลี้ยงผีฝาย** ต้องไปทำพิธีที่ฝาย ใช้ไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด

เพราะเชื่อว่า : บริเวณฝายมีผีน้ำอาศัยอยู่ เลี้ยงเพื่อขอ น้ำ ขอฝนผีฝายและจากผีน้ำได้

- **เลี้ยงผีลำห้วย** คือลำห้วยที่ผีน้ำอาศัยอยู่ คนเดินผ่านไปผ่านมา ดื่มน้ำและใช้น้ำในลำ ห้วย

มีการ เจ็บป่วยขึ้นมาก็จะใช้ ไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด

เพราะเชื่อว่า : ได้เหยียบใส่หรือทำให้ผีเจ็บ ขา, หัว, เหวหรือสัดส่วนต่างๆ ของร่างกาย ผีน้ำ (กบ เติบือ) คนก็จะเหมือนกับผีน้ำ ถ้าไม่เลี้ยงจะทรมานทั้งสองฝาย ถ้าตายจะตายทั้งผีน้ำ(กบ เติบือ)และคน

- **เลี้ยงผีถนน** คือเลี้ยงผีน้ำเหมือนกัน แต่ไม่รู้สาเหตุว่าไปทำให้ผีน้ำ เจ็บในลำห้วยไหน

จะใช้ไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด กระบอกไม้ไผ่ 32 กระบอกใส่ขนไก่ไว้

เพราะเชื่อว่า : ใส่กระบอกไม้ไผ่ บอกให้ผีน้ำที่เจ็บมากินและคนเขามาเลี้ยงแล้ว

- **ขอขมาผืนน้ำ(ทุติ)** เนื่องจากเจ็บ แต่ไม่รู้ว่า ได้ทำให้ผืนน้ำเจ็บที่ไหน การทำพิธีจะใช้ ขมิ้น ส้มป่อย ข้าวสุก พริก 1 เม็ด เกลือ 1 เม็ด

หมายเหตุ **จุดที่ทำมี 4 จุดคือ ที่บันไดบ้าน ,ถนน, ที่มีหนองน้ำ, ลำห้วยต่าง ๆ ที่ได้ไปดื่มหรือใช้

5. ผีเจ้านาย (ฮีโซ)

เพราะเชื่อว่า : หัวหน้าของผีฝ่ายปกครองคือผีเจ้านาย ขอน้ำ ขอฟนได้ เขาจะไปบอกลูกน้อง ที่เป็นเจ้าของน้ำ ตัวแทนที่ปกครองคนในชุมชนคือ “ฮีโซ” ฮีโซต้องเป็นตัวอย่างที่ดี ไม่ผิดศีลธรรมไม่เล่นชู้ และเชื่อในพิธีกรรม (ถ้าไม่เชื่อเป็นฮีโซแล้วต้องเชื่อ)ในพิธีกรรมและถือกฎระเบียบ ฮีโซสร้างให้คนในชุมชนรักและสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน พิธีกรรมเป็นตัวที่ควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ให้มีความประพฤติที่ดี และไม่ผิดต่อศีลธรรม ฮีโซได้ทำพิธีได้ต้นไม้และไม่ต้นนั้นจะตัดไม่ได้เด็ดขาด ถ้าตัดคนในชุมชนจะป่วยหรือตาย เหมือนกับเอาชีวิตฝากกับต้นไม้ เวลาไปทำพิธีห้ามทะเลาะกัน กินข้าวต้องกินพร้อมกัน มีการประกอบพิธีกรรม 3 เวลา

- 1 เวลามัดมือปีใหม่
- 2 เวลาจะลงทำไร่ ทำนา
- 3 เวลาข้าวออกดอก

- **เวลามัดมือปีใหม่** เลี้ยงเพื่อให้ผีดูแลรักษาความทุกข์ สุขของคนในชุมชน กิจกรรม การงานที่ทำสัตว์เลี้ยง ต่าง ๆ ให้บรรลุปาหมายเกิดผลประโยชน์และชุมชนมีส่วนร่วม ขอทา (บททา) ของปกากะญอ แสดงถึงชุมชนเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยใช้ไก่ หลังคาละ 1 ตัว
- **เวลาจะลงทำไร่ ทำนา** เลี้ยงเพื่อดูแลคนในชุมชน จะไปจะมาให้ปลอดภัยจากอุบัติเหตุต่าง ๆ และเพื่อขอน้ำขอฝน การประกอบพิธีกรรมจะใช้ไก่เหมือนกัน
- **เวลาข้าวออกดอก** เลี้ยงเพื่อให้ข้าวติดดอกติดผลให้เพียงพอในครอบครัวและแขกผู้มาเยือน จะใช้หมู 1 ตัว

เยือน จะใช้หมู 1 ตัว

กฎระเบียบพิธีกรรม

- หากเล่นชู้กันจะเกิดภัยแก่ครอบครัวทันที ต้องไปขอขมาและสารภาพความจริงที่ศาลเจ้าที่ ที่คนทั้งหมู่บ้านไปทำพิธี
- ถ้าท้องก่อนแต่งต้องขอขมาด้วยความ และแก้เสื้อผ้าทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ฝ่ายชายจู๋ควาย ฝ่ายหญิงไล่ควาย คนในชุมชนเดินตามหลัง วนรอบหมู่บ้านให้ครบ 3 รอบก่อนแล้วจึงไปทำพิธีได้ เพื่อมิให้หนุ่มสาวผิดศีลธรรม และมีความกลัว

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน

- น้ำออกอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้าน 1 กิโลเมตร โดยประมาณ

- บ่อน้ำทิพย์ มีอยู่ 2 แห่ง อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ห่างจาก หมู่บ้าน 1 กิโลเมตร และ 2 กิโลเมตร ทั้ง 2 บ่ออยู่ในพื้นที่ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง หนองไม้ไผ่ (คิเบาะ)
- ป่าช้าอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้าน 600 เมตร โดยประมาณ
- บริเวณที่ตั้งศาลหลวง (ศาลเจ้าบ้าน) อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้านแม่ยางด้านล่างและอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านแม่ยางด้านบน ติดลำห้วยแม่ยางสั้น
- ป่าเดบือ จะอยู่ในบริเวณวัดศรีอมรินทร์ ณ บางช้าง ชุมชนบ้านแม่ยางสั้น
- ดอยเลี่ยม

คนปกากะญอที่นับถือผี อยู่กับปากกับน้ำ มีความสัมพันธ์กันและรักษาป่าหรือความเชื่อผีป่าผืนน้ำ ก่อนเกิดต้องขออนุญาตกับต้นไม้ คือต้นไม้โพธิ์ หรือผีต้นไม้โพธิ์ (เหมือนคาเคลือ) เกิดมาเป็นคนต้องเอาสลึง(สะเคือหรือสายรกที่ติดกับตัวแม่))ใส่กระบอกไม้ไผ่ ไปผูกไว้กับต้นไม้ เชื่อว่าเอาขวัญไปฝากต้นไม้ พอโตขึ้นมาทำงานได้ ต้องใช้น้ำดื่ม น้ำใช้ต้องเลี้ยงผีเพื่อขอน้ำขอฝนจากผืนน้ำ อาศัยซึ่งกันและกันเป็น วัฏจักร เรื่อยมา

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ตอนที่ 1 สภาพบริบท-ข้อมูลพื้นฐาน-ประวัติศาสตร์ชุมชน-ระบบนิเวศ

■ ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน

หมู่บ้านแมงสามฝั่งเก้งมีมา 150 ปีมาแล้ว โดยมีตำนานเล่าว่า “มีชาวละว้ามาทำไร่อยู่แถบเชิงดอยอินทนนท์ พอเข้าฤดูฝนทั้ง 2 คน ผัวเมียช่วยกันเก็บหญ้าในไร่ข้าว โดยที่ทิ้งลูกน้อย (ทารก) ไว้ในห้างพอดีกับมีตัวต่อมากินลูกเขาจนหมด ยังความเศร้าโศกเสียใจให้ทั้งคู่ จากนั้นคนที่เป็นสามีก็เริ่มหาตัวต่อ พอไปเจอรังต่อที่ยอดดอยอินทนนท์ (บริเวณที่เรียกว่าอ่างกาหลวงปัจจุบัน) เขาจึงไปชักชวนเพื่อนเพื่อไปทำลายรังต่อ จากนั้นก็เริ่มออกเดินทางโดยนำช้างไปด้วย 1 เชือก พอพวกเขาเอาต่อรังนั้นเรียบร้อยแล้วได้ลูกต่อเยอะจึงใส่หลังช้างกลับ พอมาถึงหมู่บ้านอย่างล้าน พวกเขาก็ได้นั่งกินลูกต่อกัน หมู่บ้านนี้ก็ได้ชื่อว่าหมู่บ้านช้าง ต่อมาก็เรียกกันผิดไปว่าบ้านช้างล้าน พอ “ฮิโซ” เห็นว่าคำเรียกชื่อหมู่บ้านโดยมีแม่ขึ้นต้นแล้วจะอยู่เย็นเป็นสุขจึงเรียกอีกว่าหมู่บ้านแมงสามฝั่งเก้งทุกวันนี้”

หมู่บ้านแมงสามฝั่งเก้งเดิม การปกครองขึ้นกับหมู่บ้านสาบสบ หมู่ที่ 1 ต.ท่าผา และในหมู่บ้านก็มีผู้นำไม่เป็นการ หรือที่เรียกว่า “ฮิโซ” มาโดยตลอดจนถึง 2520 ก็ขาด “ฮิโซ” ไป เนื่องจาก “ฮิโซ” ถูกฆ่าโดยลูกเขยเขาเองจากนั้นก็ไม่มี “ฮิโซ” เลย พอถึงปี พ.ศ. 2524 ทางกรมได้ประกาศให้บ้านแมงสามฝั่งเก้งเป็นหมู่บ้านใหม่โดยมีการกำหนดเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านมีคนลงสมัคร 2 คน คนแรกนายคำหู่ อำไพถาวรกุล และนายพะแสว นันทวิเชียรชม โดยที่นายพะแสวเป็นผู้ชนะเลือกตั้งจึงเปลี่ยนจากผู้นำไม่เป็นการ มาเป็นผู้นำที่เป็นทางการ

นายพะแสว เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่บ้านแมงสามฝั่งเก้ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 จนถึงปี 2536 เป็นเวลา 12 ปี จึงเกษียณด้วยอายุครบ 60 ปีบริบูรณ์ จากนั้นก็มีการประกาศเลือกตั้งใหม่มีคนลงสมัคร 1 คน คือ นายพิพัฒน์ ธรวิทยา จึงได้รับเลือกตั้งโดยอยู่ในวาระ 5 ปี เริ่มตั้งแต่ พฤษภาคม 2536 ถึงเดือนพฤษภาคม 2541 จึงหมดวาระลงและมีประกาศเลือกตั้งใหม่ ชาวบ้านจึงไปขอให้นายพิพัฒน์ลงสมัครต่อเป็นสมัยที่ 2 เพราะยังหาบุคคลที่เหมาะสมไม่ได้ นายพิพัฒน์จึงลงสมัครต่อเป็นสมัยที่ 2 ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2541 จนถึงปัจจุบัน และในปี พ.ศ. 2546 นี้เองชุมชนบ้านแมงสามฝั่งเก้งได้มีผู้นำทางธรรมชาติขึ้นอีกครั้งคือ ฮิโซ โดยการศึกษาวิจัยทำให้ทุกคนมองเห็นร่วมกันในการฟื้นฟูฮิโซขึ้นมา เพื่อจะเติมเต็มวิถีชีวิตของชุมชนปากเอะญอบ้านแมงสามฝั่งเก้ง ชาวแมงสามฝั่งเก้งมี ฮิโซ ในปัจจุบัน

หมู่บ้านแมงสามฝั่งเก้งแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 3 หย่อมบ้าน คือ หมู่บ้านช้างล้านบน, บ้านช้างล้านล่าง, บ้านแม่กองงอน

■ ลักษณะภูมิประเทศ

ชุมชนบ้านแมงสามฝั่งเก้งมี 8 ต. ท่าผา อ. แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่ อยู่ในแผนที่อำเภอแม่แจ่ม 1 : 50,000 พิมพ์ครั้งที่ 3 RTSD ลำดับชุด L 7017 ระวาง 46451 ในพิกัด 39 ถึง 43 และ 42 ถึง 45 และอยู่ในแผนที่อำเภอแม่แจ่มของกองอนุรักษ์ต้นน้ำกรมป่าไม้พิมพ์ครั้งที่ 2 RTSP ลำดับที่ L 7017 ระวาง 4645 สูงจากระดับน้ำทะเล

ปานกลาง 740 ถึง 800 เมตร ห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่แจ่มไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ 15 กิโลเมตร เป็นถนนดินแดง มีอาณาเขต ติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อหมู่บ้านปากล้วย	หมู่ที่ 1 ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม
ทิศใต้	ติดต่อหมู่บ้านป่าเฮี้ยะ	หมู่ที่ 2 ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม
ทิศตะวันออก	ติดต่อหมู่บ้านสามสบบน	หมู่ที่ 1 ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม
ทิศตะวันตก	ติดต่อหมู่บ้านผานัง	หมู่ที่ 2 ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม

การเดินทางสามารถเดินทางโดยทางรถยนต์ได้ 1 เส้นทาง คือผ่านดอยอินทนนท์เข้ามาจะพบปากทางเข้าบ้านผานัง จะเดินทางผ่านบ้านผานังและข้ามลำน้ำแม่แจ่มขึ้นไปประมาณ 13 กม. หากเดินทางด้วยทางเท้าจะสามารถขึ้นได้ 2 ทาง คือ จากบ้านสามสบบนและจากทางบ้านแม่หลู-ป่าเลา ป่าเฮี้ยะ จึงเข้าสู่ชุมชนบ้านแม่ยางล้าน

■ แหล่งน้ำ

ชุมชนบ้านแม่ยางล้านจะมีแม่น้ำอยู่ 2 สายหลัก คือแม่น้ำแม่ยางล้าน และห้วยตอแต้ แม่น้ำ 2 สายนี้เป็นแม่น้ำสายเล็ก ๆ มีขุนน้ำที่ห่างจากหมู่บ้านเพียง 4 กิโลเมตรเท่านั้น แต่ในอดีตที่ผ่านมาลำห้วยหลักทั้ง 2 สายนี้จะมีน้ำไหลตลอดปี ชุมชนจะมีน้ำใช้อย่างพอเพียงทั้งอุปโภคบริโภค เพราะขุนน้ำจะมีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้หนองบึง และสัตว์น้ำต่าง ๆ อย่างมากมาย เช่น กบ (เดบือ) ปูห้วย ตามแอ่งต่าง ๆ หลายชนิด ต่อมาในระยะหลังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495-2530 ป่าขุนน้ำถูกทำลายอย่างหนัก เพราะมีคนทั้งในและนอกชุมชนได้แผ้วถางป่าเพื่อทำการปลูกฝิ่น ได้มีนายทุนจากนอกชุมชนเข้ามาจ้างคนในชุมชนและพาถูกจ้างจากที่อื่นมาทำลายป่าขุนน้ำ (ตอนนั้นไม่มีเจ้าหน้าที่คนใดมาห้ามหรือจับแต่อย่างใดทั้งสิ้น) ช่วงนั้นป่าดงดิบจะเสียหายไปอย่างมหาศาล พร้อมทั้งสัตว์ต่าง ๆ ก็เสียหายตามไปด้วย โดยเฉพาะสัตว์น้ำ เช่น เดบือกับปูห้วย ถูกจับไปเกือบหมด ตั้งแต่ป่าถูกทำลาย สัตว์น้ำถูกจับหนองบึงก็เริ่มหายไปและน้ำก็เริ่มน้อยลงไปเรื่อย ๆ จึงส่งผลกระทบให้กับคนในชุมชนปัจจุบัน

ในปัจจุบันถึงแม้ชุมชนจะมีการจัดการป่าและอนุรักษ์พื้นที่ป่าที่ดีแล้ว แม้จะดูว่าป่าอุดมสมบูรณ์ขึ้นมาเยอะกว่าแต่ก่อน โดยเฉพาะป่าต้นน้ำ แต่ปริมาณน้ำฝนไม่เพิ่มเลย ยังน้อยลงไปเรื่อย ๆ ด้วยซ้ำ หนองบึงที่เคยมีอยู่ในอดีตก็หายไปหมด เมื่อหนองบึงแห้งหรือหายไปและปริมาณน้ำลดลง ชุมชนจะมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น เพราะหนองบึงแต่ละแห่งในอดีตไม่ใช้จะมีเพียงสัตว์น้ำ แต่ยังมีพืชผักอีกหลายชนิด และปัจจุบันก็สูญหายไป เช่น ผักกูด ผักหนาม หัวทิท ผักหนอง ผักหนอก ฯลฯ ผักที่กล่าวมานี้จะขึ้นอยู่ข้างหนองบึงต่าง ๆ ชุมชนจะไปเก็บผักเหล่านี้มาบริโภคในช่วงที่ปลูกพืชผักกินเองไม่ได้ ในฤดูร้อน ในอนาคตหากขาดการอนุรักษ์ พื้นที่ป่า ขาดการจัดการที่ดี ขาดความร่วมมือกันของคนในชุมชน ขาดความรู้และเงินทุน ชุมชนจะอยู่ได้อย่างลำบากการจัดการน้ำและการชลประทาน เหมือนฝ่าย ใน 15 ปีที่ผ่านมาอุปโภคและบริโภค ชุมชนจะใช้ท่อ พี วี ซีหรือประปาภูเขา ซึ่งจะต่อจากลำห้วยเข้ามาถึงในหมู่บ้าน แต่ยังมีปัญหาอยู่เพราะถึงเก็บน้ำไม่เพียงพอต่อคนในชุมชน จึงได้มีการนำเสนอโครงการไปยังชลประทานจังหวัดเพื่อขอสร้างฝายและบ่อพักน้ำ พร้อมระบบส่งน้ำจากฝายไปยังบ่อพักน้ำ ต่อมาในปี 2540 ก็ได้รับการอนุมัติโครงการจากกรมชลประทานจังหวัด มาสร้างฝาย 2 แห่ง และสระน้ำ 3 บ่อ ใช้การไม่ได้เพราะเก็บน้ำไม่อยู่ ทางผู้นำชุมชนก็ขอให้สร้างใหม่อีกครั้ง ได้รับการอนุมัติเมื่อ ปี พ.ศ 2543 ได้สร้างบ่อพักน้ำ 5 บ่อ เปลี่ยนสระน้ำที่ใช้การไม่ได้อีก

2 จุด เสรีเรียบร้อย ปัจจุบันมีบ่อพักน้ำ มีสระน้ำแล้ว แต่ไม่มีน้ำที่จะปล่อยเข้าสระเพื่อเก็บไว้ใช้ในฤดูร้อน ในช่วงระยะเวลา 4 ปีที่ผ่านมาจะเริ่มลดลงไปเรื่อย ๆ หนองบึงก็หายไป จึงเกิดความสงสัยของคนในชุมชน

■ สภาพป่า

หมู่บ้านแม่วงล้านอยู่ในเขตป่าชั้น 3 ของเขตป่าแม่แจ่ม ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา เป็นป่าดงดิบชื้นใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยยางล้าน สาขาของแม่น้ำแม่แจ่มติดต่อกับอุทยานดอยอินทนนท์ไปทางทิศตะวันออก ป่าผืนนี้มีเนื้อที่ 4,800 ไร่โดยประมาณ มีน้ำตก มีน้ำออกกู มีบ่อน้ำทิพย์ โดยที่หมู่บ้านได้แบ่งโซนของหมู่บ้านออกเป็น 3 ส่วน เพื่อง่ายแก่การปกครองดูแล ดังนี้

1. พื้นที่ป่าอนุรักษ์อยู่ทางทิศตะวันออก(ป่าต้นน้ำ) ของหมู่บ้านมีเนื้อที่ทั้งหมด 3,000 กว่าไร่ โดยประมาณป่าอนุรักษ์ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของกบ เต่า และแมลงหนอนไม้ไผ่บางส่วน
2. พื้นที่ป่าใช้สอยอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นป่าไผ่มีเนื้อที่ 80 ไร่ โดยประมาณเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของหนอนไม้ไผ่และกบ เต่า และบางส่วนอยู่ตามริมห้วย
3. พื้นที่ทำกินอยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน ประกอบด้วยพื้นที่ทำไร่ พื้นที่สวนที่นา อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านมีเนื้อที่ 794 ไร่ โดยประมาณ

ประวัติความเป็นมาของสภาพป่า 80 ปี ถึงปัจจุบันของบ้านแม่วงล้าน หมู่ที่ 8 ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ ป่าในเขตบ้านแม่วงล้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2565 ในหมู่บ้านนี้มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าพันธุ์ไม้นานาชนิดและสัตว์ป่าทั้งสัตว์ใหญ่สัตว์เล็ก ถึงแม้จะถูกทำลายไปบ้างแต่ไม่มากนัก ต่อมาในปี พ.ศ. 2490 ป่าก็เริ่มถูกทำลายมากขึ้นเพราะมีการปลูกฝิ่นเกิดขึ้น เมื่อฝิ่นเข้ามาในเขตหมู่บ้านนี้แล้วป่าไม้ที่เคยอุดมสมบูรณ์ก็ถูกทำลายไปเรื่อย ๆ พร้อมทั้งสัตว์ป่าทุกชนิดทั้งสัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ รวมถึงสัตว์น้ำก็ลดจำนวนตามป่าไปด้วย เพราะสัตว์บกถูกฆ่า สัตว์น้ำถูกจับ ชาวบ้าน หรือชาวบ้านดอยก็เริ่มติดฝิ่นกันมาก จนถึงปี พ.ศ. 2525 ไร่ฝิ่นก็ลดลงมาเล็กน้อย แต่ยังคงเหลืออยู่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 มีเจ้าหน้าที่ทหารพรานที่ 36 เข้ามาปราบปราม ทำลายโดยการเผวถางทั้งหมด ดังนั้นคนทั้งตำบลทั้งคนพื้นราบหรือบนดอย พอเลิกจากไร่ฝิ่นก็หันมาปลูกถั่วเหลืองต่อในปี พ.ศ. 2531 มีคนขึ้นมากางป่าในเขตบ้านแม่วงล้านอีกครั้ง และไร่เลื่อนลอยก็เพิ่มจำนวนมากขึ้น เพราะประชากรบ้านแม่วงล้านเพิ่มมากขึ้น ตอนนั้นการถางไร่เลื่อนลอยไม่จำกัดที่ไม่ว่าจะเป็นป่าต้นน้ำหรือป่าอื่น ๆ ใครอยากได้ที่ไหนก็ถางที่นั่นพอถึงปี พ.ศ. 2536 ก็มีการประชุมหารือกันภายในหมู่บ้านโดยมีผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการอีกหลายคนเป็นแกนนำ โดยหารือเกี่ยวเรื่องการแบ่งพื้นที่ป่าและแบ่งเขตระหว่างหมู่บ้านให้ชัดเจน เพื่อจะเสนอในที่ประชุมให้ชาวบ้านทราบ พอถึงวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2536 มีการเรียกประชุมประจำเดือนโดย นายพิพัฒน์ ธนวิทย์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 13 นายไกรศรี กล้านรงค์ขวัญ และนายวิรัช มาลีพูนทวี เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ตอนนั้นนายพิพัฒน์เป็นผู้ใหญ่บ้านได้แค่ 2 เดือนกว่า ได้เป็นประธานในที่ประชุมครั้งนั้น แล้วได้เสนอเรื่องที่ประชุมคณะกรรมการมาให้ชาวบ้านทราบ เรื่องการแบ่งพื้นที่และแบ่งเขตระหว่างหมู่บ้านให้ชาวบ้านทุกคนทราบ มีชาวบ้านทุกคนลงมติเห็นด้วย วัตถุประสงค์ที่ทำตอนนั้น คือ

1. เพื่อให้ชาวบ้านอยู่ชุมชนได้นานที่สุด
2. เพื่อสะดวกในการดูแลไฟป่า

3. เพื่อให้ลูกหลานได้มีไม้ใช้ตลอด
4. เพื่อให้ชุมชนรักป่าเอง และป้องกันเจ้าหน้าที่ป่าไม้หรืออุทยานกับที่ของหมู่บ้าน
5. เพื่อให้สัตว์น้ำที่ที่อยู่อาศัยและเพิ่มประมณมากขึ้นแล้วได้แบ่งป่าเป็น 3 ส่วนดังนี้

ป่าอนุรักษ์หรือป่าชุมชนบ้านยางสำน ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 4,000 ไร่
ป่าใช้สอย ซึ่งเป็นป่าใช้สอยประจำหมู่บ้าน อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 1,500 – 2,000 ไร่

ป่าพื้นที่ทำกินหรือป่าเศรษฐกิจ อยู่ทางทิศใต้และทิศตะวันตกของหมู่บ้านมีพื้นที่ ประมาณ 1,500 – 2,000 ไร่

เมื่อแบ่งพื้นที่เรียบร้อยแล้ว ได้ให้ชาวบ้านเลือกคณะกรรมการพร้อมทั้งตั้งกฎระเบียบในการดูแลป่าแต่ละส่วน ซึ่งมีคณะกรรมการทั้งหมด 3 ชุด ๆ ละ 9 คน รวม 27 คน มีผู้ใหญ่บ้านเป็นที่ปรึกษา ตั้งแต่นั้นมาชาวบ้านร่วมมือกันดีมาก พอทำได้ 2 ปีคือในปี พ.ศ. 2538 มีเจ้าหน้าที่โครงการสิริเจริญวิสัยและเจ้าหน้าที่โครงการแคร์แม่แจ่มที่มีวัตถุประสงค์เหมือนกับชาวบ้านพอดี จึงสนับสนุนให้ชาวบ้านทำต่อไป ตอนที่ทำได้ 2 ปีนั้นทำให้หมู่บ้านใกล้เคียงไม่ยอมรบกวนระเบียบของบ้านแม่ยางสำนเช่นหมู่ที่ 2 บ้านผานัง เพราะขัดประโยชน์ของเขาตามที่ดิน เมื่อเขาไม่ยอมก็ต้องหาช่องทางที่ดีกว่านี้คือตั้งเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรกตอนบนก่อน ประชุมเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ.2538 ณ. ที่โรงเรียน กศน. บ้านแม่ยางสำน มีผู้เข้าร่วมประชุม 35 คน 9 หย่อมบ้าน คือบ้านยางสำนบน ยางสำนล่าง แม่กองงอน บ้านปากกล้วย บ้านแม่แรก บ้านกลาง บ้านผาขาว บ้านสามสบ บ้าน สามสบบน ในที่ประชุมได้เลือกประธาน รองประธาน เลขา เสรฐัญญิก รวมทั้งคณะกรรมการอีก 6 ท่าน มีนายทองคำ โพแก้ว ได้รับเลือกเป็นประธานระดับเครือข่ายในระดับตำบลอีกครั้ง รองประธานคือนายตาวา นายสีมา เป็นเลขานุการ และนายวรรณ กองจัน เป็น เสรฐัญญิก ส่วนคณะกรรมการเครือข่ายบ้านแม่ยางสำนมี 1.นายลูก กล้านรงค์ขวัญ 2.นายอุทิศ ชนะวรรณชน 3. นายเสาร์ ธนุวิทยา 4.นายเจอะ ธนุวิทยา ต่อจากนั้นมามีแขกเข้ามาศึกษาดูงานตลอดทั้งในประเทศและต่างประเทศ จึงเป็นที่รู้จักของคนทั้งโลกก็ว่าได้

ปี พ.ศ. 2536 - ปี 2545 สภาพป่าดีขึ้น เนื่องจากชุมชนบ้านแม่ยางสำนมีการแบ่งพื้นที่อย่างชัดเจน และกำหนดแนวเขต ระหว่างหมู่บ้านเป็นที่ถาวรแล้ว ในปัจจุบันนี้มีป่าดีขึ้น แต่น้ำลดลง และสัตว์ป่า สัตว์น้ำก็ลดลงด้วย มีองค์ประกอบของน้ำหลายชนิดที่สูญหายไป หรือลดจำนวนลง เช่น เดบือ กล้วยป่า ต้นสาต และไม้บางชนิด เช่น ไม้ตอง โคซอแย ในป่ามีสัตว์ป่าหลายชนิดที่หายไปและลดลง เช่น แมลงหนอนไม้ไผ่ แมงกว่าง 5 เขาสาเหตุที่ทรัพยากรป่าและน้ำหายเพราะมีประชากรเพิ่ม ขาดความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำ ขาดความรู้ด้านการใช้ภูมิปัญญาความเชื่อ พิธีกรรมในอดีต จึงมีความจำเป็นในด้านของการฝึกอบรม การให้ความรู้แก่ชุมชนทั้งด้านการจัดการ การใช้ภูมิปัญญา ความรู้ที่มีมาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน

■ ลักษณะทางกายภาพของดิน

ลักษณะของดินส่วนใหญ่ในพื้นที่บ้านแม่ยางสำนจะเป็นดินดำตามไหล่เขาพื้นที่นาจะเป็นดินดำหรือดินปนทราย ซึ่งดินในพื้นที่ไร่หรือพื้นที่นาของชุมชนบ้านแม่ยางสำนเหมาะแก่การปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ต่อมาได้เกิดการเปลี่ยนแปลง จากการที่เคยทำไร่หมุนเวียนมาเป็นไร่ถาวร ทำให้มีการทำซ้ำที่เดิม ไม่มีการแผ้วถางที่ใหม่

ชุมชนได้เกิดการจัดการประโยชน์ที่ดินโดยไม่หมุนเวียน แต่จะหันกลับมาปลูกพืชหมุนเวียนสลับในที่ดินที่มีอยู่แทนจากการเปลี่ยนแปลงการทำเกษตรแบบไร่หมุนเวียนมาเป็นไร่อาวร

ข้อดีของการเปลี่ยนแปลง มีเวลารวมมากขึ้น เพราะทำในที่ดินที่มีอยู่อย่างจำกัด ดูแลรักษาได้อย่างทั่วถึง ผลผลิตตอบแทนที่ได้มากกว่าในช่วงเวลาที่ว่างจากไร่ข้าวก็ปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ เช่น ถั่วเหลือง, ข้าวโพด, หอมแดง, ผักต่างๆ หรือมีกระทั่งการมีเวลารับจ้างทั้งในชุมชนและนอกชุมชน แนวทางในการจัดการและใช้ประโยชน์ของที่ดินมีดังนี้

- มีจัดการเผาวัชพืชที่แห้งในไร่
- มีการปลูกแนวกระถินขวางตามไหล่เขาเพื่อชะล้างการไหลของน้ำไม่ให้แรงจนหน้าดินต้องสูญเสียไป
- มีการกำหนดแนวป่ากับพื้นที่ทำกินชัดเจน
- มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่แปลงของแต่ละคนไว้อย่างชัดเจน
- มีการจัดการทำแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินโดยได้รับความอนุเคราะห์จากองค์การแคว้นแม่แจ่มและอาจารย์คณะภูมิศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ข้อเสียจากการเปลี่ยนแปลงจากไร่หมุนเวียนมาเป็นไร่อาวร ใช้ทุนมาก เช่น ใช้ปุ๋ย(ทั้งปุ๋ยเคมีและปุ๋ยหมัก) ใช้ยากำจัดวัชพืช ใช้ยากำจัดแมลงเหล่านี้เป็นต้น ความเสื่อมโทรมที่พบ จากไร่หมุนเวียนที่ถูกปรับเปลี่ยนมาสู่ไร่อาวรในระยะเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมา ทำให้ต้องสูญเสียหน้าดินไปในรายที่จัดการไม่เหมาะสม ด้วยเพราะต้องปลูกซ้ำที่เดิมมาเป็นเวลาสิบ ๆ ปี สาเหตุที่สำคัญที่พบคือ เกิดการชะล้างหน้าดิน, การเผาทำลายวัชพืช, การไม่ทำแนวกันดิน ซึ่งผลกระทบที่ตามมาคือทำให้เกษตรกรชาวบ้านแม่ยางล้านต้องเพิ่มต้นทุนโดยการใช้ปุ๋ย ใช้ยา วัชพืชก็ขึ้นรก แมลงและศัตรูก็เพิ่มมากขึ้น

การถือครองที่ดิน

การถือครองที่ดินส่วนใหญ่หรือทุกคนก็ว่าได้ จะเป็นของตนเองแต่ไม่มีเอกสารสิทธิ พื้นที่ทำกินของราษฎรชุมชนบ้านแม่ยางล้านโดยเฉลี่ยแล้ว คนละ 8 ไร่ ในส่วนของนาจะมีกรรมสิทธิ์เช่น นส.3 สค.1 ภบท.5 แต่มีเพียง 6 ราย เท่านั้น ในจำนวน 84 หลังคาเรือน

■ สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ

ประชากร

ประชากรหมู่บ้านแม่ยางล้าน เป็นชนเผ่ากระเหรี่ยงสะกอ สัญชาติไทย ประชากรทั้งหมด 340 คน เป็นชาย 173 คน หญิง 167 คน จำนวนหลังคาเรือน 84 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว ตัวบ้านเป็นแบบดั้งเดิมผสมผสานกับแบบใหม่ เส้นทางคมนาคม เป็นดินแดง การติดต่อกับภายนอกใช้รถยนต์, จักรยานยนต์ และเดินเท้า

การศึกษา

มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน 1 แห่ง แต่ไม่มีครูสอน ส่วนชั้นประถมศึกษา เดินไปเรียนที่บ้านผาอ่างสังกัด สบอ. แม่แจ่ม โรงเรียนอยู่ห่างจากหมู่บ้าน 7 กิโลเมตร ซึ่งหมู่บ้านแม่ยางล้านอยู่นอกเขตบริการของโรงเรียน

สาธารณะสุข

มีสถานบริการสุขภาพชุมชนบ้านแม่ยางล้าน 1 แห่ง รัฐได้จัดให้มีระบบสวัสดิการสุขภาพ (30 บาท รักษาทุกโรค)

การปกครอง

ภาวะของผู้เฒ่า จะมีผู้นำทางการคือมีผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยฯ 2 ตำแหน่ง ดำรงตำแหน่งวาระละ 5 ปี มีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (สมาชิก อบต.) 2 ตำแหน่งดำรงตำแหน่ง 4 ปี และมีผู้นำทางธรรมชาติไม่มีกำหนดการดำรงตำแหน่งเป็นการสืบทอดทางสายเลือดจากพ่อไปสู่ลูก คือ ยี่ไข่

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นระบบเครือญาติและระบบกลุ่ม การจัดความสัมพันธ์ของกลุ่มจะจัดโดยผู้นำทางการและผู้นำทางธรรมชาติร่วมกัน

ความขัดแย้งของผู้คนในชุมชนจะไม่ค่อยมีเพราะทุกคนรู้หน้าที่ของตนเอง จะมีก็แต่ความคิดเห็นที่ต่างกันไปบ้างเมื่อประชุมปรึกษาร่วมกันแล้วก็ไม่มีอะไร อยู่กันอย่างพี่น้อง

อาชีพ

การประกอบอาชีพของราษฎรในหมู่บ้านประกอบอาชีพด้านการเกษตร ผลผลิตจะขายสด ไม่ผ่านกระบวนการแปรรูป ผลผลิตทางการเกษตรจะได้มาน้อยขึ้นอยู่กับสภาพของดิน ฟ้า อากาศ ในส่วนปัจจัยการผลิตซื้อจากตลาดในราคาที่สูงพอสมควร

การขายผลผลิตสู่ตลาดโดยมากจะผ่านพ่อค้าคนกลางอีกทีหนึ่ง ในส่วนของแรงงานนั้นจะเป็นแรงงานในครอบครัวหรือไปหาแรงงาน (ลงแขก) องค์การที่ให้การสนับสนุนคือ เกษตรอำเภอ สหกรณ์ โดยมากจะให้การสนับสนุนแบบไม่ต่อเนื่อง

การทำนาในอดีตของชาวบ้านนิยมใช้แรงสัตว์เช่น วัว ควายไถนากัน นับแต่ปี พ.ศ. 2538 ชาวบ้านได้หันมานิยมใช้ควายเหล็ก(รถไถ เดินตาม) วัวควายเริ่มหายไปจากหมู่บ้าน

ตาราง 4.1 เปรียบเทียบข้อดี-ข้อเสีย ระหว่างการใช้ควายและรถไถ

ข้อดีและข้อเสีย ทำนาโดยใช้ควาย	ข้อดีและข้อเสียทำนาโดยใช้รถไถ
- ใช้เวลานาน หญ้าเน่าเป็นอาหารบำรุงดินและเป็นปุ๋ยดิน - วัชพืชจะไม่ค่อยรก - มวลควายถ่ายขณะทำงานเป็นปุ๋ยได้ดี - ใช้ทุนน้อย - ข้าวไม่ค่อยเป็นโรคและแมลง	- เร็ว หญ้าไม่อาจเน่า ไม่ค่อยมีปุ๋ยดิน - วัชพืชรกมาก - มีคราบน้ำมันบนผิวล้อข้าวจะเกิดการเจริญเติบโตบางช่วงขณะ - ใช้ทุนมาก - เป็นโรคและแมลง

การทำไร่ข้าว

ในอดีตการทำไร่ข้าวของชาวบ้านจะใช้วิธีการทำไร่หมุนเวียนโดยในไร่ข้าวแต่ละแปลงจะมีความหลากหลายมากมีทั้งข้าว ,ข้าวโพด ,ถั่ว ,แตง ,หอม, พัก ฯลฯ

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ชาวบ้านจึงได้คำนึงถึงความเสี่ยงของทรัพยากรป่าไม้จึงหันมาทำไร่ถาวรโดยการหมุนเวียนเรื่องพืชและที่สำคัญไม่เนา เศรษฐกิจมีการปลูกกระถินเป็นแนวคันดินขวางไหล่เขาเพื่อชะลอการไหลของน้ำ

ตาราง4.2 เปรียบเทียบข้อดีข้อเสียของไร่หมุนเวียนและไร่ถาวร

ข้อดีและข้อเสียของไร่หมุนเวียน	ข้อดีและข้อเสียของไร่ถาวร
- ทำในพื้นที่กว้างไม่จำกัด - มีความหลากหลายของพืชพันธุ์กรรม - ดูแลรักษาไม่ค่อยทั่วถึง - ไม่มีเวลาไปทำอย่างอื่นเพราะต้องดูแลแต่ไร่ข้าว - ใช้ทุนน้อย - ผลผลิตตอบแทนต่ำ - ใช้เมล็ดพันธุ์มาก - ใช้แรงงานมาก	- ทำในพื้นที่จำกัด - ไม่มีความหลากหลายทางพืชพันธุ์กรรม - ดูแลรักษาทั่วถึง - มีเวลาไปทำอย่างอื่นมากขึ้น หารายได้เสริมมาจุนเจือครอบครัว - ใช้ทุนมาก - ให้ผลผลิตตอบแทนสูง - ใช้แรงงานน้อยลง

คนในชุมชนนอกจากทำไร่ทำนาเป็นอาชีพหลักแล้วก็มีปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพด, เลี้ยงสัตว์, ข้าวโพดหวาน, ถั่วเหลือง, พักทอง, หอมแดง, กะหล่ำปลี, สวนพืช สวนไม้ยืนต้น ลิ้นจี่, มะขามหวาน, กระเทียมหวาน, ขนุน, หวาย นอกจากอาชีพเหล่านี้แล้วชุมชน เมื่อว่างเว้นจากอาชีพหลักแล้วก็ไปรับจ้าง เฉพาะผู้ชายทั้งในและนอกท้องถิ่น ส่วนผู้หญิงก็จะทอผ้า เช่น ผ้าถุง, เสื้อ, ถุงย่าม ฯลฯ

ตาราง 4.3 สภาพปัญหาของชุมชน /สังคม

1. ปัญหาด้านเศรษฐกิจ	แนวทางการแก้ปัญหา
- ปัญหาผลผลิตไม่คุ้มกับต้นทุน - การใช้ยาปราบศัตรูพืชมากขึ้น - ผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ	- ต้องใช้ปุ๋ยคอกใส่พืชผลแทนสารเคมี - ใช้พืชสมุนไพรเป็นยาฆ่าแมลงแทนการใช้ยาเคมี - ลดการใช้ยาปราบศัตรูพืชให้น้อยลงหรือใช้เท่าที่จำเป็น - จะต้องเก็บรักษากระป๋องเก่ายาฆ่าแมลงหรือยาปราบศัตรูพืชให้เรียบร้อยทุกครั้งเมื่อใช้ยาฆ่าแมลง

- ถูกพ่อค้าคนกลางกดราคาสินค้าผลผลิตทางการเกษตร	- รัฐบาลต้องประกันราคาการเกษตรทุกประเภท - ต้องจัดหาตลาดให้เกษตรกรอย่างต่อเนื่อง - ต้องสร้างถนนลาดยางเข้าหมู่บ้าน
2. ปัญหาทางด้านสังคมและวัฒนธรรม	แนวทางการแก้ไขปัญหา
- สังคมเปลี่ยนแปลงเร็วเกินไป โดยที่ชุมชนยังไม่ได้ตั้งตัว ปรับตัวไม่ทัน - วัฒนธรรมอันดีงามถูกลืม - ที่ผ่านมามีขาดการประชาสัมพันธ์ - การไม่มีงานทำของชุมชนในฤดูว่างจากการผลิต - วัฒนธรรมบริโภคได้เข้าสู่หมู่บ้านมาก	- ต้องช่วยกันฟื้นฟูวัฒนธรรมอันดีงามให้กับชุมชนและเยาวชนรุ่นลูกรุ่นหลาน
3. ปัญหาทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม	แนวทางแก้ไขปัญห
- การปลูกพืชเศรษฐกิจของชุมชน - ปัญหาการขยายพื้นที่ทำกินของหมู่บ้านอื่น - ทรัพยากรดิน น้ำป่า เริ่มลดน้อยลงจากเดิม	- จะต้องหาอาชีพให้แก่ชุมชนนอกจากการปลูกพืชการเกษตร - จะต้องประชุมร่วมกับหมู่บ้านใกล้เคียงปีละ 1 ครั้ง เพื่อพูดคุย หาแนวทางร่วมกัน - ต้องช่วยกันอนุรักษ์ดิน น้ำป่าให้มากขึ้น

■ ความเชื่อและการนับถือศาสนา

ชุมชนบ้านแม่ยางล้านมีการนับถือผีผสมผสานกับการนับถือพุทธ บรรพบุรุษนับถือผี และมีความเชื่อต่างๆ ที่ผูกพันอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นผีป่า ผีน้ำ ความเชื่อหรือการนับถือผีของชุมชนบ้านแม่ยางล้านสามารถจำแนกได้เป็น 5 ประเภท คือ

1. ผีต้นโพธิ์ (หมี่อนะคาเคลือ)
2. ผีปญฺญาติ (ชีโพหมี่อนคา)
3. ผีป่า (ผีต้นไม้) เชื่อว่าต้นไม้ต้องมีเจ้าของคือ ผี
4. ผีน้ำ(กบ เดบือ) เชื่อว่าน้ำต้องมีเจ้าของคือ กบ (เดบือ)
5. ผีเจ้านาย (ยี่โซ)

1. **ผีตันโพธิ์(เหมือนะคาเคลือ)** ชาวปากะเกะยอเชื่อว่าเป็นผีที่ปล่อยให้คนเกิดมาก่อนที่จะได้เกิดมาต้องไปขออนุญาตจากผี ตันโพธิ์ก่อน ผีตันโพธิ์จะถามว่าเกิดมาเป็นคนแล้วจะทำอะไร ไปเกิดกับใคร จะเกิดกี่วัน กี่เดือน กี่ปี แล้วจะกลับมาเมื่อไหร่ ได้ให้คำสัญญาแล้ว ผีเหมือนะคาเคลือ จะบรรจุอักษรไว้ที่หัวแล้วปล่อยให้ไปเกิดเมื่อถึงเวลาตามที่ได้ให้คำสัญญาก็จะตาย คนต้องไปส่งที่บ้านของผีตันโพธิ์ (เหมือนะคาเคลือ) สำหรับร่างต้องฝากในดิน ส่วนดวงวิญญาณต้องมีคนไปส่ง 2 คน คนหนึ่งไปส่งแล้วบอกทางให้คนตาย เสร็จพิธีอีกคนจะอยู่หลังใช้กิ่งไม้ดึงคนข้างหน้าที่ไปส่งดวงวิญญาณให้กลับมา ถ้าไม่ใช้กิ่งไม้ดึง คนที่ไปส่งดวงวิญญาณจะตายตามไปด้วย เพราะเขาเชื่อว่าคนที่ไปส่งดวงวิญญาณนั้นขวัญจะไปถึงบ้านของผีตันโพธิ์พร้อมกัน บางคนเกิดมามีความสุขบางคนมีทุกข์ คนเกิดมีทุกรูปแบบ เขาเชื่อว่าได้ให้สัญญากับผีตันโพธิ์(เหมือนะคาเคลือ) คน ๆ นั้นจะได้รับแต่ความทุกข์ จะเกิดภัยในครอบครัว เช่น หากมีการเล่นขี้ วัวควายหรือคนในครอบครัวจะมีแต่เรื่องเจ็บป่วยตลอดเวลา และเชื่อว่าก่อนที่จะได้ ครองคู่กัน ผีตันโพธิ์จะต้มเลือดฝ่ายชายและฝ่ายหญิง 3 หม้อ เลือดเข้ากันได้ทั้ง 3 หม้อจะเป็นคู่กันที่แท้จริง บางคนเป็นแฟนกัน อยู่ด้วยกัน แต่ไม่ได้แต่งงาน เขาเชื่อว่าผีตันโพธิ์ ต้มเลือดไม่เข้ากัน หากมีเด็กตายเขาจะฝากไว้ที่ตันโพธิ์เพราะเชื่อว่าผีตันโพธิ์รับไปเลี้ยงดู เด็กเกิดออกมาจะต้องเอาสะดือใส่ไว้ในกระบอกไม้ไผ่และนำไปผูกไว้กับต้นไม้เพราะเชื่อว่าขวัญเด็กฝากไว้กับต้นไม้ มี "ทา" บทหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า "หมือคาเต๊ะลอะแปลงซี อาคา ต่าเต๊ะออนอามี" หมายความว่า อย่าไปตำหนิตัวเองว่าเกิดมาไม่เหมือนคนอื่นเขา ชีวิตจะให้มันเหมือนกันไม่ได้ เพราะเราได้ให้สัญญากับผีตันโพธิ์ว่าตัวเองจะมาเป็นอย่างนี้

2. ผีปญาติ (ซิโซเหมือนะคา) และผีที่ไม่มีเชื้อสายตระกูลคือ (นาจิชินาจิเทาะ)

- มีพิธีกรรมคือเลี้ยงผีบ้านผีเรือน
- เวลาที่ผีนาจิวินาจิเทาะ ไม่มีกิน จะไปบังคับให้ผีปญาติเรียกขวัญลูกหลานมา พอลูกหลานมา นาจิชินาจิเทาะ จะจัดการทันที ถ้าบิดที่ท้องจะเจ็บท้อง ถ้าบิดคอกจะเจ็บคอก เจ็บอย่างกระทันหัน จำเป็นต้องเลี้ยงผี ถ้าไม่เลี้ยงจะเสียชีวิต ถ้าเลี้ยงไม่ถูกวิธีจะบ้าหรือพิการ ในเวลาเลี้ยงห้ามทะเลาะกัน,ด่ากัน,ห้ามตีลูกตนเอง อย่าให้ถ้วยหรือกระบอกน้ำแตกเป็นอันขาด ถ้าผิดข้อห้ามต้องเลี้ยงใหม่ทันที

3. ผีป่า คือผีที่อยู่ตามพื้นที่แต่ละที่ที่ชุมชนอาศัยอยู่

เพราะเชื่อว่า : ป่าต้นไม้มันต้องมีเจ้าของคือผี เพราะฉะนั้นจำเป็นต้องมีพิธีกรรมเลี้ยงผีป่าขึ้นเพื่ออาศัยซึ่งกันและกัน พิธีกรรมที่เลี้ยงผีป่าอยู่ 2 ประเภท คือ

1. การเลี้ยงผีไร่
2. การเลี้ยงผีต้นไม้ม

3.1 การเลี้ยงผีไร่มีอยู่ 4 อย่าง

- **เลี้ยงผีเจ้าที่ (ตาเจาะตี)** ต้องสร้างบ้านโดยใช้ไม้ไผ่เหมือนกันกับบ้านที่ชุมชนอาศัยอยู่ ใช้ไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด และของเก่าๆ ที่สืบทอดในเชื้อสายตระกูลไปวางไว้ อย่างเช่น ทองคำแท่ง เงินแถบ เป็นต้น
- เพราะเชื่อว่า : เลี้ยงผีเพื่อขอความช่วยเหลือให้ดูแลความทุกข์สุขของครอบครัวตลอดถึงสัตว์เลี้ยงต่างๆ

- **เลี้ยงผี(ต่าลือเม)** โดยใช้ไม้ไผ่สร้างบ้านให้เหมือนกันแต่ไม่มุงหลังคา เอาไม้ที่ถูกไฟไหม้วางไว้ ใช้ไก่ 1 ตัว
เพราะเชื่อว่า : เลี้ยงเพื่อขอขมาที่ได้ตัดไม้ในไร่และเผาไร่ ตลอดจนแมลงต่างๆ ที่ตายไป
- **เลี้ยงผี(ต่าอะชะ)** โดยใช้ไม้ไผ่สานให้คล้ายกับก๊วย(ถิ) ที่ใช้แบกข้าว แล้วไปตัดเอาไม้ไผ่ที่ต้นหรือกิ่งสวยๆ 1 ต้น มาผูกติดกับไม้ที่สานไว้ ใช้ไก่ 1 คู่
เพราะเชื่อว่า : เลี้ยงเพื่อให้ต้นข้าวดีและมีดอกมีผล
- **เลี้ยงผี(ต่าเตอะเมะ)** โดยใช้ไม้ไผ่สร้างบ้านให้แต่ไม่มุงหลังคาเอาข้าวที่ถูกแมลงกัดกินและข้าวที่ตายไปวางไว้
เพราะเชื่อว่า : เลี้ยงเพื่อให้แมลงต่างๆ ออกจากไร่

หมายเหตุ

แต่ละปีที่ขาดไม่ได้ ที่ต้องเลี้ยงคือผีเจ้าที่(ต่าเจาะตีและต่าลือเม)

3.2 การเลี้ยงผีป่าหรือผีต้นไม้ คือพื้นที่ป่าที่ชุมชนใช้และอาศัยอยู่

- **เลี้ยงผีป่าหรือผีต้นไม้** โดยต้องไปสร้างบ้านคล้ายกับบ้าน ใช้เพียงไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด
เพราะเชื่อว่า : เลี้ยงเพื่อดูแลความทุกข์สุขของครอบครัวหรือกิจกรรมที่ทำหรือไร่นาที่ทำได้ผลตลอดถึงสัตว์เลี้ยงต่างๆ ให้แพร่ลูกดี

4. ผีน้ำ คือผีตามลำห้วย แต่ละลำห้วยที่อาศัยอยู่

เพราะเชื่อว่า : น้ำแต่ละห้วยต้องมีเจ้าของคือผีน้ำ (กบ เตบือ) จำเป็นต้องมีพิธีกรรมเลี้ยงผีน้ำเพราะความอยู่รอดของคนคือ น้ำ การเลี้ยงผีน้ำ มีพิธีกรรม อยู่ 4 อย่าง

- 1 เลี้ยงผีฝาย
- 2 เลี้ยงผีลำห้วย
- 3 เลี้ยงผีถนน
- 4 ขอขมาผีน้ำ

4.1 เลี้ยงผีฝาย ต้องไปทำพิธีที่ฝาย ใช้ไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด

เพราะเชื่อว่า : บริเวณฝายมีผีน้ำอาศัยอยู่ เลี้ยงเพื่อขอ น้ำ ขอฝนผีฟ้าและจากผีน้ำได้

4.2 เลี้ยงผีลำห้วย คือลำห้วยที่ผีน้ำอาศัยอยู่ คนเดินผ่านไปผ่านมา ดื่มน้ำและใช้น้ำในลำห้วย มีการ

เจ็บป่วยขึ้นมาก็จะใช้ ไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด

เพราะเชื่อว่า : ได้เหยียบใส่หรือทำให้ผีเจ็บ ขา, หัว, เหวหรือสัดส่วนต่างๆ ของร่างกาย ผีน้ำ (กบ เตบือ) คนก็จะเหมือนกับผีน้ำ ถ้าไม่เลี้ยงจะทรมานทั้งสองฝ่าย ถ้าตายจะตายทั้งผีน้ำ (กบ เตบือ)และคน

4.3 เลี้ยงผีถนน คือเลี้ยงผีน้ำเหมือนกัน แต่ไม่รู้สาเหตุว่าไปทำให้ผีน้ำ เจ็บในลำห้วยไหน

จะใช้ไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด กระบอกไม้ไผ่ 32 กระบอกใส่ชนไก่ไว้

เพราะเชื่อว่า : ใส่กระบอกไม้ไผ่ บอกให้ผีน้ำที่เจ็บมากินและคนเขามาเลี้ยงแล้ว

4.4 **ขอขมาผีน้ำ(ทูตี)** เนื่องจากเจ็บ แต่ไม่รู้ว่าจะทำให้ผีน้ำเจ็บที่ไหน การทำพิธีจะใช้ ขมิ้น ส้มป่อย ข้าวสุก พริก 1 เม็ด เกลือ 1 เม็ด

หมายเหตุ **จุดที่ทำมี 4 จุดคือ ที่บันไดบ้าน ,ถนน, ที่มีหนองน้ำ, ลำห้วยต่าง ๆ ที่ได้ไปดื่มหรือใช้

5. ผีเจ้านาย (ฮิโซ)

เพราะเชื่อว่า : หัวหน้าของผีฝ่ายปกครองคือผีเจ้านาย ขอน้ำ ขอฟนได้ เขาจะไปบอกลูกน้องที่เป็นเจ้าของน้ำ ตัวแทนที่ปกครองคนในชุมชนคือ “ฮิโซ” ฮิโซต้องเป็นตัวอย่างที่ดี ไม่ผิดศีลธรรมไม่เล่นชู้ และเชื่อในพิธีกรรม (ถ้าไม่เชื่อเป็นฮิโซแล้วต้องเชื่อ)ในพิธีกรรมและถือกฎระเบียบ ฮิโซสร้างให้คนในชุมชนรักและสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน พิธีกรรมเป็นตัวที่ควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ให้มีความประพฤติที่ดี และไม่ผิดต่อศีลธรรม ฮิโซได้ทำพิธีได้ต้นไม้และไม่ต้นนั้นจะตัดไม่ได้เด็ดขาด ถ้าตัดคนในชุมชนจะป่วยหรือตาย เหมือนกับเอาชีวิตฝากกับต้นไม้ เวลาไปทำพิธีห้ามทะเลาะกัน กินข้าวต้องกินพร้อมกัน มีการประกอบพิธีกรรม 3 เวลา

1. เวลามัดมือปีใหม่
2. เวลาจะลงทำไร่ ทำนา
3. เวลาข้าวออกดอก

5.1 **เวลามัดมือปีใหม่** เลี้ยงเพื่อให้ผีดูแลรักษาความทุกข์ สุขของคนในชุมชน กิจกรรม การงานที่ทำสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ ให้บรรลุนำมาเกิดผลประโยชน์และชุมชนมีส่วนร่วม ซอทา (บททา) ของปากาเกะญอ แสดงถึงชุมชนเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยใช้ไก่ หลังคาละ 1 ตัว

5.2 **เวลาจะลงทำไร่ ทำนา** เลี้ยงเพื่อดูแลคนในชุมชน จะไปจะมาให้ปลอดภัยจากอุบัติเหตุต่าง ๆ และเพื่อขอน้ำขอฝน การประกอบพิธีกรรมจะใช้ไก่เหมือนกัน

5.3 **เวลาข้าวออกดอก** เลี้ยงเพื่อให้ข้าวติดดอกติดผลให้เพียงพอในครอบครัวและแขกผู้มาเยือน จะใช้หมู 1 ตัว

กฎระเบียบพิธีกรรม

- หากเล่นชู้กันจะเกิดภัยแก่ครอบครัวทันที ต้องไปขอขมาและสารภาพความจริงที่ศาลเจ้าที่ ที่คนทั้งหมู่บ้านไปทำพิธี
- ถ้าท้องก่อนแต่งงานต้องขอขมาด้วยควายและแก้เสื้อผ้าทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ฝ่ายชายจูงควาย ฝ่ายหญิงไล่ควาย คนในชุมชนเดินตามหลัง วนรอบหมู่บ้านให้ครบ 3 รอบก่อนแล้วจึงไปทำพิธีได้ เพื่อมิให้หนุ่มสาวผิดศีลธรรม และมีความกลัว

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน

- น้ำออกอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้าน 1 กิโลเมตร โดยประมาณ

- บ่อน้ำทิพย์ มีอยู่ 2 แห่ง อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้าน 1 กิโลเมตร และ 2 กิโลเมตร ทั้ง 2 บ่ออยู่ในพื้นที่ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง หนองไม้ไผ่ (คิเบาะ)
- ป่าช้าอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้าน 600 เมตร โดยประมาณ
- บริเวณที่ตั้งศาลหลวง (ศาลเจ้าบ้าน) อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้านแมยงล้านล่างและอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านแมยงล้านบน ติดลำห้วยแมยงล้าน
- ป่าเดบือ จะอยู่ในบริเวณวัดศรีอมรินทร์ ณ บางช้าง ชุมชนบ้านแมยงล้าน
- ดอยเลี่ยม

คนปกากะญอที่นับถือผี อยู่กับป่ากับน้ำ มีความสัมพันธ์กันและรักษาป่าหรือความเชื่อผีป่าผืนน้ำ ก่อนเกิดต้องขออนุญาตกับต้นไม้ คือต้นไม้โพธิ์ หรือผีต้นไม้โพธิ์ (เหมือนคาเคลือ) เกิดมาเป็นคนต้องเอาสิ่ง(สละหรือสายรกที่ติดกับตัวแม่)ใส่กระบอกไม้ไผ่ ไปผูกไว้กับต้นไม้ เชื่อว่าเขาขวัญไปฝากต้นไม้ พอโตขึ้นมาทำงานได้ ต้องใช้น้ำดื่ม น้ำใช้ต้องเลี้ยงผีเพื่อขอน้ำขอฝนจากผืนน้ำ อาศัยซึ่งกันและกันเป็นวัฏจักรเรื่อยมา

■ การจัดระเบียบสังคมหมู่บ้าน

ปัญหา

1. การขาดประชุมหรือขาดความร่วมมือในการพัฒนาหมู่บ้าน
2. การรับเหมาจากคนเมืองหรือขายเอง
3. ผู้นำทำหน้าที่บกพร่อง
4. คณะกรรมการทำหน้าที่โดยไม่มีค่าตอบแทน
5. สัตว์เลี้ยงเข้าทำลายพืชผลการเกษตร
6. น้ำประปาขาดคนดูแลที่ชัดเจน
7. การทะเลาะวิวาทชกต่อยของชาวบ้าน
8. ไม่มีป้ายชื่อหมู่บ้านและกฎระเบียบของหมู่บ้าน

แนวทางแก้ไข

1. ให้ทำรายชื่อหัวหน้าครอบครัวสำหรับเชื้อชื่อในการประชุมและการพัฒนา
2. ไม่ให้รับฝากขายเหมาจากคนเมืองเด็ดขาดหรือต้มขายเอง เว้นแต่การต้มเหล้าในงานประเพณีเอง เพราะเป็นการสืบทอดแต่โบราณว่าไม่ให้ซื้อเหล้ามาทำพิธีเด็ดขาด
3. เป็นผู้นำต้องเข้มแข็งและเป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน
4. ลดดอกเบี้ยเงินกู้แก่ประธานและเลขาธิการรวมทั้ง 7 ฝ่ายให้เหลือครึ่งหนึ่งของดอกเบี้ยปกติ
5. ผู้ที่ทำการเกษตรอยู่เหนือหมู่บ้านขอให้ทำรั้วกันด้วยเพื่อกันสัตว์เลี้ยง แต่ปัจจุบันเจ้าของสัตว์ได้ทำรั้วกันบางจุดแล้วและเจ้าของสัตว์เลี้ยงขอร้องอย่าไปทำลายหรือเก็บรั้วกันมาทำในฤดูร้อนเป็นอันตราย
6. ให้แต่งตั้งผู้ดูแลประปา 2 คนโดยให้เก็บเดือนละบาท ต่อหลังคาเพื่อใช้ในการซ่อมบำรุงประปาและค่าตอบแทนแก่ผู้ดูแล และหากเกิดปัญหาเกินกว่าที่ผู้ดูแลแก้ไขได้ให้ขอความร่วมมือจากชาวบ้าน

7. หากเกิดการทะเลาะวิวาทถึงขั้นเกิดบาดแผลหรือต้องไปรักษาพยาบาลให้คู่กรณีของอีกฝ่ายรับผิดชอบและค่ารักษาพยาบาลของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วให้คู่กรณีตกลงค่าทำขวัญซึ่งกันและกันหากตกลงกันไม่ได้คณะกรรมการจะพิจารณาค่าปรับตามแต่อาการด้วยความเป็นธรรมหรืออาจยึดตามกฎหมายของ อบต. ในกรณีที่คู่กรณีไม่ยินยอมตามที่คณะกรรมการจัดการให้
8. ให้ทำป้ายชื่อหมู่บ้านและกฎระเบียบของหมู่บ้านติดประกาศไว้ในที่สาธารณะหรือที่มองเห็นได้อย่างชัดเจน

■ ประเด็นปัญหาของ “ ฮีโซ ” ในการปกครองหมู่บ้าน

ปัญหา

1. ไม่มีเงินซื้อของ
2. ความสามัคคีในงานพิธีกรรม
3. การไปรบกวนในสถานที่ เช่น การตัดไม้ และการยิงปืน
4. การซ่อมแซม หอ และพัฒนาทางเดินเพื่อสะดวกแก่การประกอบพิธี
5. ขาดอุปกรณ์ในการประกอบพิธี เช่น หม้อ ถาด เป็นต้น
6. ปัญหาการเสียดสีของ ฮีโซ ในเรื่องของพิธีกรรมต่าง ๆ
7. การขอขมาหอเจ้าที่ ทำบ่อยเกินไป
8. การประพฤติผิดจารีตประเพณีต่าง ๆ เช่น ประพฤติชั่วสาว เป็นต้น

แนวทางแก้ไข

1. ให้เก็บเงินของสมาชิกสมทบหลังละ 10 บาทเพื่อใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ แต่ขอให้ใช้ให้หมดแล้วเริ่มเก็บใหม่อีก เช่น ซื้ออุปกรณ์ในการประกอบพิธีต่าง ๆ เป็นต้น และ ฮีโซ สามารถไปใช้เป็นค่ารถได้ถ้าเจ็บป่วย
2. การทำกรวยในวันพิธีให้แต่ละหลังคาทำของใครของมันในตอนเช้า แต่ฮีโซต้องทำของเขา ก่อนส่วนลูกต้องที่หลังหรือจะฝากเพื่อนบ้านทำแทนก็ได้
3. กำหนดเขตห้ามยิงปืนดังนี้ เขตเริ่มตั้งแต่ป่าช้า เลคอโซ ถึงบ่อน้ำทิพย์ หากผู้ใดฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 500 บาทแต่ไม่เกิน 1000 บาทแล้วแต่กรณีแล้วให้ยึดอาวุธปืนมาทำลาย ยกเว้นแต่การยิงปืนในวันประเพณีมัดมือขึ้นบ้านใหม่
4. ให้ช่วยกันซ่อมแซมในวันทำพิธีรับดอกข้าว
5. ขอให้สมาชิกช่วยงาน ฮีโซ เมื่อมีเหตุจำเป็น
6. การขอขมาหอเจ้าที่ที่ต้องทำก็ต่อเมื่อมีเหตุการณ์ไม่ดีเกิดกับตัวเองหรือสัตว์เลี้ยง เช่น สัตว์เลี้ยงหาย
7. การต้มเหล้าแล้วเหล้าไม่ดี เช่น เหล้าขุ่น เป็นต้น ให้เก็บเหล้าไว้แล้วต้มใหม่ทันที
8. การขอขมาหอสำหรับการชู้สาวให้ทำดังนี้ หมูขนาด 7 กำ 1 ตัว เหล้าต้มเอง 1 หม้อ เครื่องเซ่นต่าง ๆ เช่น กรวย, เทียน, หมากปูน, เงินรูป 2 แถบ แล้วให้นำน้ำขมนั้นสัมน้อยไปขอขมาพ่อแม่และฮีโซ

■ ปัญหาเรื่องการให้ประโยชน์ที่ดินในเขตป่า,ปัญหาด้านป่าไม้,ปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน

แนวทางแก้ไข

1. จัดตั้งคณะกรรมการดูแลป่าขึ้นมา 3 ฝ่าย ๆ ละ 7 – 9 คน ดังนี้คือ
2. คณะกรรมการดูแลป่าอนุรักษ์
3. คณะกรรมการดูแลป่าใช้สอย
4. คณะกรรมการดูแลพื้นที่ทำกิน
5. คณะกรรมการแต่ละฝ่ายของเสนอปลูกป่าทดแทน เพื่อให้เป็นตัวอย่างในการศึกษาดูงาน ของส่วนต่าง ๆ
6. เรียนเชิญหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่เขตอำเภอแม่แจ่มมาร่วมวางแผน
7. ห้ามขยายพื้นที่เป็นอันขาด

หมายเหตุ

กฎระเบียบและข้อตกลงของหมู่บ้านได้เกิดการร่างขึ้นมาใหม่ร่วมกันโดยการนำเสนอของสมาชิกทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2546

■ กฎระเบียบหมู่บ้านแม่ยางล้าน (2546)

กฎระเบียบในการควบคุมป่าอนุรักษ์

1. ห้ามคนในชุมชนและนอกชุมชนเข้าไปตัดไม้ในพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์เป็นอันขาด หากผู้ใดฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 1,000 - 5,000 บาท หรือจับส่งเจ้าหน้าที่บ้านเมืองดำเนินการตามกฎหมาย เว้นแต่การหาพืชสมุนไพร เห็ด หรือไม้ไผ่ และนำสัตว์เลี้ยงเข้าไปเลี้ยง เป็นต้น
2. ห้ามล่าสัตว์ป่าและสัตว์น้ำทุกชนิดในเขตป่าอนุรักษ์ หากผู้ใดฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 1,000 - 5,000 บาท แล้วแต่กรณีความเสียหาย
3. ห้ามผู้ใดจุดไฟหรือทำให้เกิดไฟในเขตป่าอนุรักษ์เป็นอันขาด หากผู้ใดฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 5,000 - 10,000 บาทหรือจับส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินคดีตามกฎหมายบ้านเมือง และหากไฟลุกลามจากพื้นที่อื่นเข้ามาในเขตรับผิดชอบของหมู่บ้านแม่ยางล้าน สมาชิกทุกคนหลังคาต้องไปช่วยกันดับไฟอย่างน้อยหลังคาเรือนละ 1 คน หากไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของหมู่บ้าน จะถูกตักเตือน หากเกิน 3 ครั้ง ทางคณะกรรมการหมู่บ้านจะพิจารณาตัดความช่วยเหลือทุกอย่าง

กฎระเบียบป่าใช้สอย

1. ห้ามแผ้วถางหรือขยายพื้นที่ทำการเกษตรโดยเด็ดขาด หากผู้ใดฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 1,000 - 5,000 บาท หรือจับส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินคดีตามกฎหมายบ้านเมือง
2. ห้ามแผ้วถางหรือทำให้เกิดไฟไหม้ป่าในพื้นที่ ป่าใช้สอย หากผู้ใดฝ่าฝืนโทษปรับตั้งแต่ 5,000 - 10,000 บาท หรือจับส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินคดีตามกฎหมาย

3. ห้ามตัดไม้ส่งขายนอกชุมชนโดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 500 - 3,000 บาท เว้นแต่การเอาไปใช้ในสิ่งสาธารณะประโยชน์เช่น การสร้างโรงเรียน การสร้างวัด เป็นต้น โดยต้องมีการแจ้งให้คณะกรรมการและชาวบ้านรับทราบร่วมกันทุกครั้ง
4. ห้ามใช้ไฟฟ้าหรือแสงสีมาติดตั้งเพื่อล่อแมลงในบริเวณหมู่บ้าน หากฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 500 - 3,000 บาท และคณะกรรมการและชาวบ้านจะทำการยึดของกลางไว้

กฎระเบียบพื้นที่ทำกิน

1. ห้ามขยายพื้นที่ทำกิน หากฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 3,000 - 5,000 บาท เว้นแต่ ผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกินจริง ๆ แต่ต้องขออนุญาตจากที่ประชุมประจำเดือนทุกครั้ง หากไม่แจ้งต่อที่ประชุมทราบทางหมู่บ้านจะไม่รับผิดชอบ
2. ก่อนเผาวัชพืชในไร่ทุกคนจะต้องทำแนวกันไฟหากฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 3,000 - 5,000 บาท เว้นแต่ ทำแนวกันไฟแล้วเกิดเหตุสุวิสัย เช่นลม แรง
3. ห้ามผู้ใดให้เช่าพื้นที่ทำกินแก่บุคคลภายนอกโดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนทางคณะกรรมการหมู่บ้านพร้อมชาวบ้านจะยึดที่ดินทำกินคืน และจัดการให้แก่อนที่ที่ไม่มีที่ดินทำกินหรือที่ดินทำกินไม่เพียงพอต่อไป
4. คนนอกชุมชนที่มีพื้นที่ทำกินในเขตบ้านแม่วงล้านมาก่อนแล้ว ห้ามขยายที่ดินทำกินโดยเด็ดขาดและต้องเคารพกฎระเบียบของหมู่บ้านแม่วงล้านอย่างเคร่งครัด หากฝ่าฝืนทางคณะกรรมการพร้อมชาวบ้านจำเป็นต้องยึดพื้นที่คืนหากว่าเจ้าของที่ไม่ยึดตั้งที่กระทำผิดกฎหมายของหมู่บ้านแล้ว ทางคณะกรรมการจะแจ้งไปยังเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการรักษาสีบทและผลประโยชน์ของหมู่บ้าน
5. ภาชนะบรรจุสารเคมีจะต้องฝังหรือกลบเท่านั้น ห้ามทิ้งหรือล้างลงในแม่น้ำลำคลองเป็นอันขาด หากผู้ใดฝ่าฝืนระวางโทษปรับ 50 บาทต่อ 1 ชิ้นภาชนะบรรจุ

กฎระเบียบในการจัดการนอนและกบ

1. ทุกคนในหมู่บ้านแม่วงล้านต้องช่วยกันสอดส่องดูแลบุคคลภายนอกที่จะเข้ามาเก็บหนอนและจับกบในเขตรับผิดชอบของหมู่บ้านแม่วงล้าน หากพบเห็นให้แจ้งคณะกรรมการดูแลพื้นที่และคณะกรรมการจะต้องแจ้งผู้นำเหล่านั้นทราบทันที เพื่อดักเตือนและลงโทษกันต่อไป
2. ขอร้องให้คนในชุมชนอย่าเข้าไปเก็บหนอนหรือจับกบที่ยังอ่อนอยู่
3. ห้ามเข้าไปเก็บหนอนหรือจับกบในเขตรักษาพ่อพันธุ์-แม่พันธุ์
4. การเก็บหนอนหรือจับกบควรกระทำต่อเมื่อมันโตเต็มที่
5. ห้ามจับกบในแหล่งฟื้นฟูพ่อพันธุ์-แม่พันธุ์ทั้ง 6 จุดใน 3 ลำห้วย หากฝ่าฝืนระวางโทษปรับตั้งแต่ 500 - 1,000 บาท
6. การเก็บหนอนให้รวมกันเข้าไปเก็บทั้งหมู่บ้าน โดยปล่อยให้พ่อพันธุ์-แม่พันธุ์ 5 - 10 ลำต่อ 1 ไร่
7. การเข้าไปจับกบห้ามขังน้ำออกจนหมด เพราะเป็นการทำลายไข่และลูกอ๊อดของกบ

ตอนที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างคน ป่า น้ำ หนอนไม้ไฟ และกบเดปอ

เมื่อในอดีตชุมชนได้รักษาสืบต่อวัฒนธรรมชาติ ป่า น้ำ กบ โดยอาศัยความเชื่อ พิธีกรรม และได้นับถือผีบรรพบุรุษเป็นหลัก เพราะเกิดอยู่กับป่า หากไม่มีศาสนาที่นับถือและควบคุมพฤติกรรมของคน ควบคุมสังคม จะทำให้เกิดความสับสนวุ่นวาย ชาวปากเกาะญอในอดีตจะมีการตั้งผู้นำทางธรรมชาติ (ฮีโซ) ซึ่งความเชื่อในด้านพิธีกรรมและนับถือผีมาควบคุมความประพฤติของคนในสังคมชุมชนเอง โดยมีการรักษาป่าและจำแนกป่าที่สำคัญสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ 4 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ป่าสะดือ (ป่าเดปอ)
2. ป่าช้าหรือป่าเหว (ป่าสว่าโซหรือป่าโลปุ)
3. ป่าต้นน้ำหรือป่าศาลเจ้าที่ (ป่าฮีโซ)
4. ป่าดอยโดน (เดะหมือเบอ)

1. ป่าสะดือ(ป่าเดปอ)

ความสัมพันธ์ในอดีตนั้นเมื่อมีเด็กแรกเกิด เขาจะนำสะดือของเด็กมาใส่ในกระบอกไม้ไผ่แล้วไปผูกไว้กับต้นไม้ทุกคน แล้วแต่เขาจะเลือกต้นไม้ บางคนเขาจะเลือกต้นไม้ที่มีผลมีเมล็ด แต่บางคนเขาเลือกต้นไม้ที่ทนทาน ที่เขานำสะดือมาผูกไว้ตามต้นไม้ เพราะเชื่อว่า เด็กที่เกิดใหม่ ๆ ขวัญจะอยู่กับต้นไม้ พอโตขึ้นมาจำความได้ พ่อแม่ก็จะบอกกับเด็กคนนั้นว่าต้นไม้ต้นไหนที่เป็นสะดือของลูก ไม่นั่นนั้นจะห้ามตัดหรือห้ามทำลายโดยเด็ดขาด หากตนเองหรือคนใดคนหนึ่งเข้าไปตัดหรือทำลายจะเป็นการทำลายขวัญหรือวิญญาณของตนเอง ตามทบาทหนึ่งที่ว่า “เกาะตอเหอะเดปอ ทุเกเก เกอะลาจี้โตอะส่าวีเม” ถอดความว่า “ให้รักษาดันสะดือให้ดีๆ ขวัญมือจะให้ไม่อดอาหาร จะได้อยู่ดีมีสุข จนกระทั่งนก หนูจะได้มีอาหารกิน ต้นไม้จะได้ขยายพันธุ์เหมือนกับเด็กคนนั้นจะได้มีครอบครัวต่อไป”

2. ป่าช้าหรือป่าเหว(ป่าสว่าโซหรือป่าโลปุ)

ความสัมพันธ์ของคนกับป่าช้า เมื่อมีคนตายต้องไปตัดไม้ไผ่มาหามศพ และกระบอกไม้ไผ่หรือบอมน้ำและกล้วยไม้ต่างๆที่เป็นอาหาร ซึ่งฝากไว้ให้กับคนตาย มีความเชื่อว่า เมื่อกลับไปอยู่เมืองผี(ปลือ) จะมีของกินของใช้จากป่าเหมือนอยู่ในโลก ไม้ไผ่ที่ตัดมาหามศพ ไม้ไผ่นั้นจะไม่ให้ใครตัดเป็นเวลา 3 ปี มีความเชื่อว่าหากตัดไม้ไผ่นั้นกับพิบัติต่างๆจะเกิดขึ้นกับหมู่บ้าน ในป่าช้าจะมีต้นโพธิ์ต้นหนึ่ง (เสคะ)ถือว่าเป็นเทพ(เหมือนคาเคลือ) เมื่อมีคนตายเขาจะนำอาหาร เครื่องใช้ต่างๆที่ให้คนตาย เขาจะนำไปไว้ที่ใต้ต้นโพธิ์ต้นนั้นและได้อธิษฐานกับต้นโพธิ์ต้นนั้นว่า นายนี้เมื่อกลับไปเมืองผีแล้ว ให้ปลูกต้นไม้เหล่านี้ให้เป็นป่า ให้ปลูกต้นไม้เหล่านี้ไว้กินและใช้ป่าผืนนี้ให้เป็นประโยชน์เหมือนคาเคลือ ก็จะมารับวิญญาณไปส่งต่อให้โซเส พิจารณาความดีความชั่วต่อไป จากนั้นก็จะส่งไปยังสถานที่รองรับดวงวิญญาณ ซึ่งมีอยู่ 2 แห่งคือ ดูเตอะวอ(สวรรค์)และเสอะเปอโตอะปุ(นรก) ถ้าทำดีได้สร้างบุญกุศลอยู่ในกฎความเชื่อสิ่งที่ห้ามไว้ ก็จะถูกส่งไป ดูเตอะวอ คนที่ทำชั่วไม่เคารพความเชื่อก็จะถูกส่งไปยัง เสอะเปอโตอะปุ ตายแบบทรมานและจะไม่ให้เกิดเป็นมนุษย์อีกต่อไป ในป่าช้า สว่าโซป่าโลปุ จะมีการห้ามตัดไม้ทำลายป่าในบริเวณป่าช้า ถ้ามีการตัดไม้ทำลายป่า เชื่อว่าเวลาตายไปจะไม่ได้อยู่อาศัย วิญญาณจะไม่มีความสุขและอาจถูกส่งไปยังนรก (เสอะเปอโตอะปุ)

3. ปาสาละเจ้าที่(ปาฮีโซ)

การดำรงชีวิต พื้นดิน พื้นป่า พื้นน้ำ ต้องอาศัยซึ่งกันและกันเพราะ ดิน น้ำ ป่า ไม่ใช่เป็นเจ้าของแต่จะต้องมีเจ้าของคือ เจ้าที่เจ้าทาง หรือผีดิน ผีป่า ผีน้ำ คือ ถ่อเกอะจา น้ำคือนที ผีน้ำหรือกบเดบือเป็นเจ้าของ จำเป็นต้องมีการประกอบพิธีกรรม โดยมีฮีโซ เลี้ยงผีเจ้าที่ ขอใช้ป่าเพื่อทำไร่หรือบอกเจ้าที่เจ้าทางมารักษาความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน และรักษาน้ำให้เกิดฝนตกตามฤดูกาล ปกป้องชีวิตและทรัพย์สินให้แก่คนในชุมชน และให้คนอยู่คู่กับ ดิน น้ำ ป่า ตลอดไป และชุมชนก็ต้องรักษาป่า คืนป่าให้กับเจ้าที่บริเวณศาลเจ้าที่ตลอดไปเหมือนกัน โดยเฉพาะบริเวณศาลเจ้าที่ ใครจะแตะต้องไม่ได้เลย หากใครคนใดคนหนึ่งฝ่าฝืน จะได้รับอันตราย ต่อชีวิตและทรัพย์สินก็เป็นได้ ฮีโซจะออกกฎควบคุมควบคุมความประพฤติของชาวบ้านได้ หากใครมีความประพฤติไม่ดี ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามฮีโซ คนนั้นก็จะป้ออะไรสักอย่างหนึ่ง เช่น เจ็บป่วย หรือทรัพย์สินเสียหาย เมื่อรู้ว่ตนเองทำผิดก็ต้องขอมาโทษศาลเจ้าที่ด้วย เหล้า 1 ขวด ไก่ 1 คู่ หากไม่ทำจะเป็นอันตราย อาจถึงตายได้ ป่าต้นน้ำจะมีเส้นเลือดไหลลงสู่ลำห้วยใหญ่ หรือว่าป่าน้ำซับป่าน้ำซึม จะมีกบเดบืออาศัยอยู่ เชื่อกันว่าเป็นผีน้ำ เดิมทีมีคำบอกกล่าวกันว่า กบ เดบือเป็นขวัญวิญญาณของ ฮีโซ มีการเล่าต่อกันมาว่า แต่ก่อนนั้นมีฮีโซคนหนึ่งได้ทำให้นางกำพวด (ซึ่งตอนแรกมีพ่อแม่สามีและบุตรอยู่สองคน ตายหมดเหลือตัวเองคนเดียว)นางกำพวด(ปาหมื่อแม)ฮีโซคนนั้นทำให้นางทรมานด้วยการอดน้ำอดข้าว นางทนไม่ไหวก็ไปขอความเป็นธรรมจากศาลเจ้า ให้มาลงโทษฮีโซคนนั้น ตามที่เขาทำต่อนาง วันหนึ่ง ฮีโซคนนั้นออกเดินเที่ยวปามีลมพริ้วฝนตกลงมาอย่างหนักโดยไม่รู้ตัว โดยมีกิ่งไม้หักลงมาทับหัวฮีโซจนตายในป่าต้นน้ำ แล้วฮีโซคนนั้นเมื่อตายไปวิญญาณของเขาก็กลายเป็นกบเดบือ ได้เฝ้ารักษาป่ารักษาน้ำให้กับคน หากหิวให้หากินจากคนโดยที่ตัวเองต้องเจ็บก่อน ตามที่ได้ทำให้นางกำพวดต้องทรมานทุกขทรมาน ไม่ได้กินข้าวกินน้ำ ต่อจากนั้นมาก็มีการเลี้ยงผีน้ำเกิดขึ้น (เลี้ยงผีน้ำหรือหล่อนที) เพราะเชื่อว่าได้เข้าไปใกล้ป่าน้ำซับโดยไม่ตั้งใจ ตรงจุดนั้นจะเป็นที่อยู่ของผีน้ำหรือกบเดบืออยู่ เมื่อมีคนรู้ว่าตรงนั้นมีผีน้ำ คนก็จะไม่ล่วงล้ำหรือทำลายจะมีลักษณะเป็นป่าที่ขยับย่น มีผีแรงและดุมาก ถ้าไปแล้วกลับมาไม่สบายหรือเจ็บป่วย แสดงว่าได้ไปเหยียบถูกทำให้ผีน้ำเจ็บที่ใดที่หนึ่ง คนก็จะเจ็บตรงจุดนั้น ก็จำเป็นที่จะต้องเลี้ยงผี หากไม่เลี้ยงก็จะถึงแก่ชีวิตได้ทั้งผีทั้งคน ความเชื่อ ข้อห้าม และคำสั่งสอนต่างๆ จะไม่เป็นผลถ้าคนในชุมชนไม่มีจิตใจที่อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ จึงมีพิธีกรรมเลี้ยงผี(หล่อนที)เป็นสื่อสัญลักษณ์ที่จะสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เคารพอ่อนน้อมต่อป่า ธรรมชาติจะสมบูรณ์

การรักษาป่าของคน ปกาเกอญอ ในอดีต รักษาป่าด้วยความเชื่อและนับถือผีจึงทำให้ ความผูกพันตั้งแต่แรกผีจะเป็นผู้ดูแลและกำกับพฤติกรรมทุกอย่าง ตั้งแต่เกิด การดำรงชีวิต การผลิต การเจ็บไข้ได้ป่วย การใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ตลอดถึงการคอยดูแล คุ้มครองผู้ที่ประพฤติ ปฏิบัติดี และละเมิดคำสั่งสอน ข้อห้าม ให้อยู่เย็นเป็นสุข เชื่อว่า ผีน้ำ ผีดิน แห่งน้ำ ต้องมีเจ้าของที่เป็นผี และผู้ปฏิบัติรักษาคือคน เมื่อเกิดมาอยู่กับป่าต้องมีพิธีกรรม เลี้ยงผีแต่ละอย่างเอาไว้ เพื่อขออาศัยและอยู่ร่วมกันในการดำรงชีวิตแบบยั่งยืน

4. ปาดอยโดน(เดะหมื่อเบอ)

ความสัมพันธ์ของคนกับป่าเดะหมื่อเบอ ป่าเดะหมื่อเบอ ปาดอยโดน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คนปกาเกอญอ จะไม่แตะต้องหรือทำลายใดๆทั้งสิ้น เพราะปาดอยโดนผีแรงมาก ใครทลลงก็เจอทุกราวย ตามตำนานที่เขาเล่ามาว่าปาดอยโดน ทุกแห่งจะเป็นบ้านหรือเมืองของผีป่า คนจะแตะต้องไม่ได้ เพราะผีรักษบ้านของเขาเหมือนกัน ผีหากเป็นคนในชุมชนนั้นจะเป็นชุมชนที่เข้มแข็งมาก

ถ้าหากชุมชนใดมีดอยโดนเยอะๆ จะเป็นป่าที่สมบูรณ์ภายในหมู่บ้านนั้นและป่ากับคนก็จะอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขอาศัยเกื้อกูลกัน

ผู้เฒ่าผู้แก่เล่ามาว่า ในอดีตที่ยังไม่มีไร่ผืนเกิดขึ้น คนกับป่าและคน อยู่ด้วยกันอย่างผาสุก มีป่าอย่างสมบูรณ์ มีหนองน้ำมากมายอีกมาก คนก็ไม่ทำลาย ระยะต่อมาเมื่อมีการปลูกผืนคือประมาณ ปีพ.ศ. 2500 มีนายทุนจากนอกอำเภอเข้ามาแผ้วถางป่าในเขตหมู่ที่ 1 คือบ้านแม่แรก-สามสบและหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 8 ต. ท่าผา จึงทำให้ป่าลดลงอย่างมาก รวมทั้งสัตว์ป่าสัตว์น้ำก็ลดจำนวนลงตามไปด้วยเพราะโดนจับมาเป็นอาหาร บ้างก็หนีไปเอง ตั้งแต่บัดนั้นมาความเชื่อที่ว่า เดือเป็นผืนน้ำนั้นไม่มีแล้ว ตั้งแต่นั้นมา ป่าดงดิบและลำห้วยต่างๆ ก็ถูกทำลายอย่างหนัก ที่อยู่อาศัยของกบเดือก็สูญหายไป จนถึงปัจจุบัน นอกจากนั้นสิ่งที่ผู้เฒ่าผู้แก่ยังได้กล่าวไว้คือ คนจะอยู่รอดชีวิตได้ ต้องอาศัยป่า ดิน น้ำกบ จะอยู่ได้อย่างอุดมสมบูรณ์ต้องอาศัยป่าดั้งเดิมจากธรรมชาติ จากอดีตสิ่งเหล่านี้จะกลับมาได้ต้องอาศัยคนในชุมชนเอง ต้องมีความเชื่อ การรักษาป่าเหมือนคนในอดีต ถ้ามีความเชื่อเกี่ยวกับ ฮีไซ่และมีความเชื่อเกี่ยวกับผืนน้ำได้ ชุมชนก็จะอยู่กันอย่างมีความสุข เพราะเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชีวิตประจำวัน คนโบราณได้สอนไว้ว่า“ เปอะเกรอโอะปาที่เตอะแก เปอะเกรอโอะปาก่อเตอะเก เกอะตอเกเปอะก้อซูละ ปาเซอะเอะเมเปอะเอะเม” แปลว่าอย่าไปทอดอ้างว่าเมืองเขาดึกว่าไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญา ความเชื่อ สืบคำพื้นบ้านของเรา เขาได้กิน เราก็ได้กิน เขาอยู่ได้เราก็คouldได้เหมือนกัน

ผู้เฒ่าผู้แก่บอกอีกคำหนึ่งว่า ปามีเลอะเปอะเตอะเกอลีปปา ปาลีเลอะเตอะเกอลี เอะเตอะเตอะ เปอะเตอะจี้ เอะหยาเตอะเตะหยาอะรือ ลอเกโพสาเตอะเกอลี เอะหยาบือหยาบือเตอะคลี ถอดความว่า คนโบราณจะกินกบต้องหักขา กบ จะกินปลาต้องถอดกระดูกออกเสียก่อน พอถึงคนรุ่นหลังกินกบไม่หักขา กบไม่ถอดกระดูกออก กินแล้วไม่รู้จักแบ่งให้พี่น้องกิน หมายความว่า หากจะกินอะไรต้องกินให้เป็นใช้ให้เป็น เราจะมีกินมีใช้ตลอดชั่วลูก – ชั่วหลาน คนปัจจุบันไม่มีความเชื่อ หลงใหลเรื่องใหม่ๆ กินแบบไม่รักษาใช้แบบหมด ไม่ได้เหลือให้ลูกหลาน

เราจะเห็นได้ว่าคนปกาเกอญอเกิดกับป่า ดำรงชีวิตโดยอาศัยพึ่งพาป่าไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัย อาหาร หนูกยารักษาโรค ตายก็ต้องตายอยู่กับป่า มันเป็นวิถีที่ไม่มีทางปฏิเสธได้หากวิถีชีวิตของชุมชนยังคงดำรงอยู่กับป่า

■ วงจรชีวิตหนอนไหม

ผีเสื้อของหนอนไหม จะทำหน้าที่ผสมพันธุ์เท่านั้นแล้วก็จะตายไป ผีเสื้อหนอนไหมจะมีอายุเพียง 10 วันเท่านั้น ผีเสื้อหนอนไหมจะมีลักษณะเป็นสามเหลี่ยมสีน้ำตาล ผีเสื้อหนอนไหมจะออกจากไหมในเวลากลางคืน มันจะออกจากรูที่มันเจาะเข้าไปตอนเป็นหนอน มันจะออกในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงต้นเดือนสิงหาคมทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตอนที่มันเป็นหนอนว่ามันเข้าช่วงไหนมันก็จะออกช่วงนั้น

ไข ลักษณะของไขจะมีสีขุ่นๆคล้ายสีกาบของหนอนไม้ไผ่ การวางไขมันจะวางไขไวกตามโคนของหน่อไม้ โดยวางไว้เป็นกลุ่มๆตามรอยต่อของกาบหน่อไม้ โดยที่ไขจะใช้เวลาประมาณ 3 วัน จึงจะฟักออกมาเป็นตัวหนอน แล้วมันก็จะพากันขึ้นไปหาปล้ำปล้องที่เหมาะสม เพื่อที่จะเข้าไปหากินเยื่อไม้ เมื่อมันได้ปล้ำปล้องที่เหมาะสมแล้ว มันจะช่วยกันกัดจนทะลุเข้าไปในปล้อง ระยะเวลาตั้งแต่มันเริ่มฟักเป็นตัวหนอนจนกระทั่งมันสามารถกัดเข้าไปในปล้องได้ มันจะใช้เวลาเพียง 1 วัน (24 ชั่วโมง)

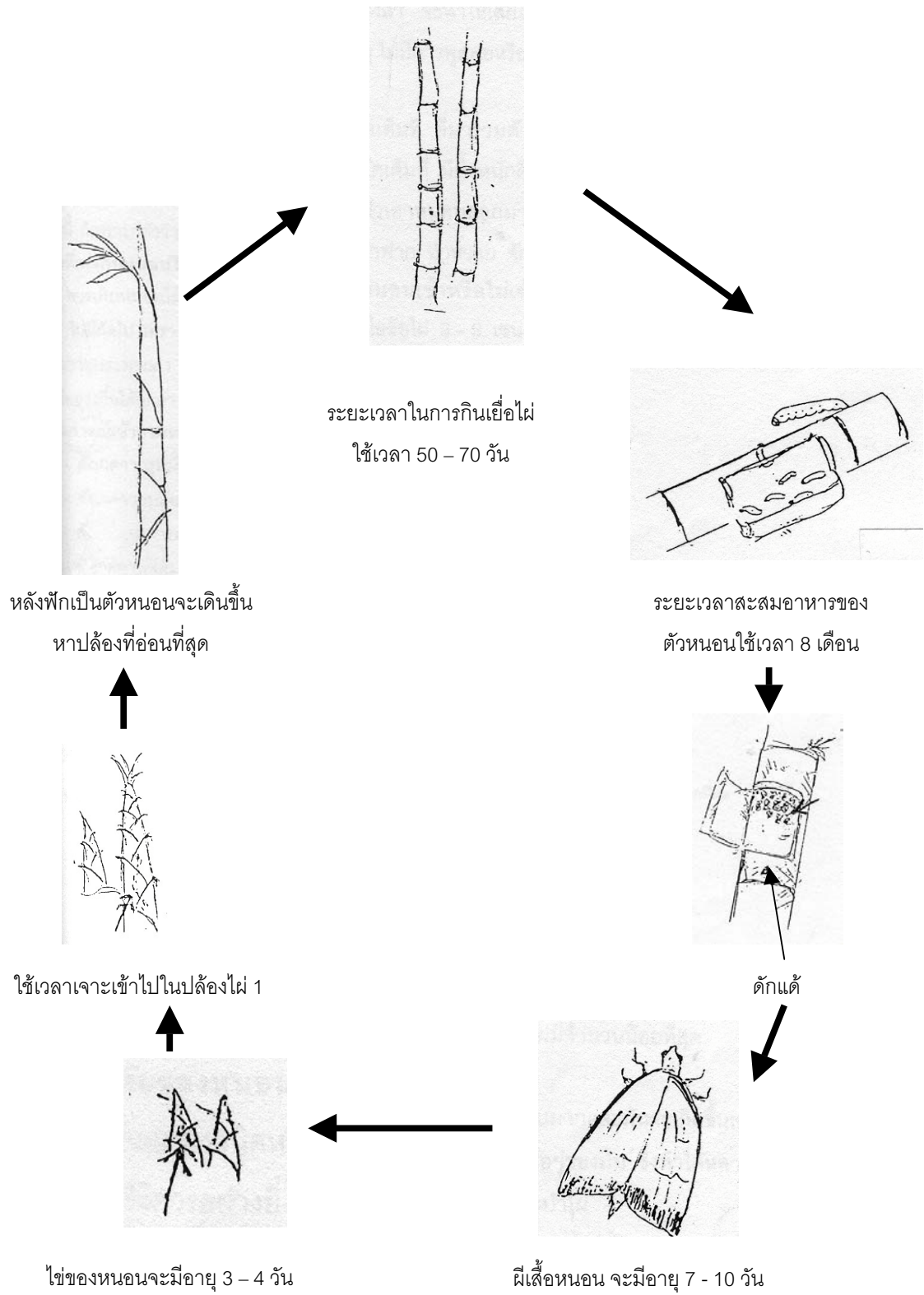
ตัวอ่อน หลังจากเจาะเข้าไปในหน่อไม้แล้ว มันก็จะช่วยกันกินเยื่อแล้วมันก็จะช่วยกันขยายรูที่มันเข้าไปเพื่อเตรียมไว้สำหรับออกมาตอนเป็นผีเสื้อและมันก็จะช่วยกันเจาะทะลุข้อเพื่อขึ้นไปกินเยื่อในปล้องต่อไป จนกระทั่งเยื่อไม้แก่แล้วมันก็จะกลับลงมารวมตัวกัน ในช่วงกินเยื่อไม้นี้จะใช้เวลาราว 50-70 วัน อยู่ราวเดือนกรกฎาคม - กันยายน

ตัวแก่ หลังจากเยื่อไม้แล้วมันก็จะลงมารวมตัวกันในปล้องที่มันทำรูเอาไว้ในตอนแรกเข้าหรืออาจเป็นปล้องที่มันทำรูเอาไว้ก็ได้ระยะเวลาที่หนอนลงมารวมตัวกันนี้หนอนจะไม่กินอะไรเลย มันจะรัดใยปิดรูข้อแล้วชักใยปิดปล้องไม้ไผ่ ลักษณะเป็นหนอนหนาแน่นคล้ายข้อไม้ ระยะเวลารวมตัวกันนี้ใช้เวลาราว 8 เดือน ราวเดือนกันยายน - เมษายนในปีถัดไป

ดักด้ เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม- มิถุนายน จะอยู่ในช่วงหนอนไม้ไผ่เข้าดักด้ซึ่งใช้เวลา 2 เดือนเต็ม ดักด้จะมีสีน้ำตาลแก่ ลักษณะการเข้าดักด้ คือมันจะเอาส่วนกันชักใยติดกับข้อไม้แล้วห้อยหัวลงมา

ภาพวงจรชีวิตหนอนไหมไผ่

วิธีอนุรักษ์แหล่งกำเนิดของหนอนไหม

ไม่ควรทำลายป่าไผ่โดยการขุดหน่อขาย หากแต่ควรปลูกป่าไผ่เสริมควบคู่กับการดูแลป่าไผ่ ควรมีกฎระเบียบด้านการจัดการอย่างชัดเจน ควรเก็บหนอนในระยะที่เหมาะสมอีกทั้งควรระวังการทำลายแหล่งที่อยู่โดยการทำไร่

การเก็บหนอนไหมไผ่ของชุมชนที่ผ่านมา

ชุมชนจะเก็บหนอนตั้งแต่หนอนยังอ่อนคือเริ่มตั้งแต่เดือนสิงหาคมคือ หนอนจะมีอายุประมาณ 1 เดือน ช่วงนี้หนอนยังกินเยื่อไผ่อยู่ และกระจายกันทุกปล้อง การเก็บหนอนในช่วงนี้ จึงทำให้ได้หนอนที่ยังอ่อนไม่มีมัน ไม่มีน้ำหนักและยังต้องตัดไผ่ลงทั้งลำ จะทำให้เสียไม้ไผ่ด้วย สาเหตุที่ชุมชนต้องไปเก็บหนอนในช่วงเวลานี้ ก็เพราะกลัวว่าจะเก็บไม่ทันคนอื่นๆ ไม่มีการพูดคุยหรือมีข้อตกลงร่วมกันที่เหมาะสม

แนวทางที่จะเก็บหนอนให้ถูกวิธี

ควรเก็บหนอนไหมไผ่ในช่วงที่หนอนโตเต็มที่ ที่มารวมตัวกันอยู่ในปล้องเดียวกันคือเดือนธันวาคม – มกราคม ในปีถัดไป เพราะจะได้หนอนไหมไผ่ที่โตเต็มที่ มีน้ำหนักดี วิธีเก็บให้เจาะปล้องที่มันทำรูเข้าติดกับข้อบน โดยเจาะประมาณ 1 ใน 3 ของลำไผ่ แล้วเอาหนอนออกมาโดยที่ไผ่ลำนั้นจะไม่ตาย สามารถนำมาใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้อีก สารพัดประโยชน์เช่น ทำฟาก ทำหวาย จักสาน

วิธีสังเกตการณ์ข้าวของหนอนไหมไผ่ลำไหนหนอนเข้าหรือไม่เข้าให้สังเกตดังต่อไปนี้

- สังเกตจากรูที่มันเจาะเข้า จะอยู่เหนือข้อไผ่ 3 – 9 เซนติเมตร
- สังเกตจากปล้องจะสั้นซีกไผ่จะชิดจางกว่าลำปกติ กรณีไผ่แก่
- สังเกตจากการแตกกิ่งหรือแขนงจะโตกว่าลำปกติ
- สังเกตกาบที่หุ้มลำไผ่มักจะไม่ค่อยทิ้งกาบ(ไผ่ตง-ไผ่บง)
- สังเกตจากปลายลำไผ่มักจะสับเรียวอย่างเห็นได้ชัด
- สังเกตจากปลายไผ่จะมีรอยเจาะทะลุเป็นทางยาว(เกิดได้กับไผ่ทุกชนิด)
- สังเกตจากน้ำย่อยลงมาตามลำต้นไผ่เป็นทางยาวแต่ไม่ต่อยต่อเนื่องเห็นได้อย่างชัดเจนเฉพาะไผ่บง

ศัตรูของหนอนไหมไผ่ ได้แก่ คน นก กระรอก ค้างคาว มด คางคก และตะขาบ

ชนิดของหนอนไหมไผ่ในพื้นที่บ้านแม่ยางซ้อน

- ไผ่หก ไผ่หกหนอนไหมไผ่เข้าเยื่อหรือมีจำนวนในลำปล้องมากที่สุด
- ไผ่ซาง ไผ่ซางหนอนไหมไผ่เข้ามารองจากไหมไผ่
- ไผ่ตง ไผ่ตงหนอนไหมไผ่เข้ามากเป็นอันดับ 3
- ไผ่บง ไผ่บงหนอนไหมไผ่เข้ามากอันดับ 4
- ไผ่รวก ไผ่รวกหนอนไหมไผ่มีจำนวนน้อยที่สุด

วิธีดูแลแหล่งที่อยู่อาศัยของหนอนไหมไผ่

หนอนไหมไผ่เป็นแมลงชนิดหนึ่งที่คนนิยมบริโภคกันมากและมันจะเกิดขึ้นตามธรรมชาติมันจะเกิดขึ้นเฉพาะในป่าไผ่เท่านั้น จึงควรอย่างยิ่งที่จะต้องดูแลแหล่งที่อยู่ของมัน ซึ่งทำได้หลายวิธีดังนี้

- ควรป้องกันไฟป่าโดยทำแนวกันไฟไม่ให้เข้าไปในป่าไผ่

- ควรปลูกไม้ไผ่เสริมบางจุดที่ไผ่ขึ้นบ้าง
- ไม่ควรใช้ไฟสี(Black light)ไปล่าแมลงอื่นๆในป่า

ความสะอาดของหนอนไม้ไผ่

ถ้าพูดถึงหนอนไม้ไผ่คนส่วนใหญ่ มักจะนึกถึงที่อยู่ตามขยะต่างๆ เป็นหนอนที่สกปรก น่าเกลียดน่ากลัวและเป็นพาหนะโรคต่างๆ แต่กลับตรงกันข้ามหนอนไม้ไผ่เป็นหนอนที่สะอาดมาก เพราะมันจะกินเฉพาะเยื่อไม้ไผ่เป็นอาหารเท่านั้น เมื่อไผ่แก่มันจะไม่กินอะไรเลย ตลอดชีวิตของมันจะอยู่แต่ในปล้องไม้ไผ่เท่านั้นมันจะไม่ออกไปข้างนอกเลยมันจะออกมาก็ต่อเมื่อมันเป็นผีเสื้อ ซึ่งชีวิตการเป็นผีเสื้อก็สั้นมาก เพียง 10 วันมันก็จะตาย ช่วงชีวิตในการเป็นผีเสื้อ มันจะทำหน้าที่วางไข่ตามหน่อไผ่ เพื่อขยายพันธุ์เท่านั้นมันจะไม่วางไข่ตามขยะหรือใบไม้ใบหญ้า ฉะนั้นจะไม่ทำให้พืชผลทางการเกษตรเสียหายแต่อย่างใด หนอนไม้ไผ่จะปลอดสารพิษอย่างแน่นอน มันไม่เป็นพาหนะนำโรคและยังมีประโยชน์ทางโภชนาการค่อนข้างสูง

วิธีเพาะเลี้ยงพ่อพันธุ์แม่พันธุ์หนอนไม้ไผ่

ก่อนอื่นควรจะต้องศึกษาและรู้จักหนอนไม้ไผ่ก่อนพอสมควรและต้องเตรียมอะไรบ้าง การเพาะเลี้ยงทำได้ดังนี้

1. คัดเลือกไผ่ที่มีหนอนเข้าและหนอนลงมารวมตัวกัน ตัดมาประมาณ 4 ปล้อง ไผ่เหนือหนอนอยู่ 1 ปล้อง และได้หนอนอยู่อีก 2 ปล้อง
2. มาปักชำไว้ในบริเวณบ้านโดยการขุดหลุมแล้วเอาทรายมารองก้นหลุมแล้วเอาไผ่ปักลงไปจากนั้นให้เอาทรายมาถมอัดจนแน่นเพื่อไม่ให้ล้ม และทรายจะมีคุณสมบัติในการป้องกันปลวกขึ้นกินไม้ ทั้งไผ่จนกระทั่งมันจะกลายเป็นผีเสื้อออกมาเอง
3. นำหนอนไม้ไผ่ที่มาเลี้ยงก่อนกลายเป็นผีเสื้อประมาณ 10 วัน ไปไว้ตามกอไผ่ตามความต้องการเพียงเท่านี้ก็จะได้หนอนไม้ไผ่มาบริโภคหรือจำหน่ายแล้ว

การใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่ในอดีต-ปัจจุบัน

- เพื่อสร้างบ้าน เช่นทำฟ้ายาน ฯลฯ
- ทำกระบอกลูกไม้ไผ่ เพื่อบรรจุน้ำเอาไว้ดื่มในบ้านและในป่า
- จักสานเช่น สานถ้วย ตะกร้า ฯลฯ
- ทำกระบอกลูกไม้ไผ่ เพื่อใส่สะดือของเด็กที่เกิดใหม่ เพื่อไปผูกกับต้นไม้
- ทำดอกเพื่อเอาไว้มัดของต่างๆ
- ไม้ไผ่เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีต่างๆ เช่นเลี้ยง ผีนา ผีไร่ ฯลฯซึ่งจะใช้ไม้ไผ่เพียงอย่างเดียว
- เอาไม้ไผ่สำหรับหามศพ

สถานภาพของหนอนไม้ไผ่ในอดีต-ปัจจุบัน

หนอนไม้ไผ่ในอดีตมีจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นไผ่ซาง ไผ่หก ไผ่ตงและไผ่รวก หนอนอยู่มากในไม้ไผ่ทุกประเภท สืบเนื่องจากในอดีตหนอนไม้ไผ่คนไม่นิยมกินเท่าที่ควร เพราะคนในอดีตของกินในป่ามีมากไม่จำเป็นว่าสัตว์ป่า สัตว์น้ำ คนส่วนใหญ่จะหาของกินง่ายๆ หนอนไม้ไผ่จึงยังคงปริมาณที่มาก และไม่ถูกรบกวน

ต่อมาจำนวนประชากรเริ่มมีมากขึ้น เกิดการใช้พื้นที่ป่าอย่างหนักในการปลูกพืชเชิงเดี่ยวตามนโยบายรัฐที่เข้ามาส่งเสริม ทำให้เกิดการขยายพื้นที่ ผลกระทบที่ตามมาเมื่อป่าถูกทำลายมาก ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ป่า สัตว์น้ำที่มีมาก ก็เริ่มลดน้อยลง คนเริ่มมากขึ้น หนองน้ำที่เคยกลายเป็นอาหารที่มีความสำคัญและเป็นแหล่งรายได้ของชาวบ้าน ทำให้คุณค่าและความสำคัญของหนองน้ำเริ่มมีมากขึ้น คนเริ่มตัดไม้มากขึ้นทุกที ทำให้ไม้เริ่มถูกทำลายมากขึ้น เพราะคนตัดไม้เอาหนองน้ำวิธี

การใช้ภูมิปัญญาในการตัดไม้ในอดีต

ในอดีตผู้เฒ่าผู้แก่จะไปตัดไม้เพื่อนำมาใช้สอยหรือมาใช้ประโยชน์ต่างๆ เพื่อป้องกันไม่ให้มอดกัดกินไม้ ผู้เฒ่าผู้แก่จะเลือกวันซึ่งเชื่อว่าตัดไม้มาใช้หรือไม่ตัดไม้มาใช้ดังนี้

- ข้างขึ้นหรือเดือนออก 1 ค่ำ (เดือนหงายขึ้น 1 ค่ำ) มอดจะมากินไม้ วันนี้จะไปตัดไม้ได้ เพราะมอดกำลังเดินทางมาถึง ยังไม่ได้กินไม้ วันนี้ไปตัดไม้ไม่ได้
- เดือนเหี่ยวออก 2 ค่ำ วันนี้มอดจะกินไม้ วันนี้ไปตัดไม้ไม่ดี เพราะถือว่าไปตัดไม้ในวันนี้ เมื่อนำมาใช้ประโยชน์จะได้ใช้ไม้ที่ไม่ทนทานเพราะมอดจะกินไม้
- เดือนเหี่ยว ออก 3 ค่ำ วันนี้ถือว่าเป็นวันดี เพราะวันนี้ถือว่ามอดจะกลับ เมื่อไปตัดไม้มาใช้ประโยชน์แล้วจะใช้ได้ทนทานเพราะมอดกลับถือว่ามอดจะไม่กินไม้

นอกจากความรู้ของคนรุ่นเก่าที่ใช้ในการตัดไม้แล้วการสังเกตระบบนิเวศของต้นน้ำหรือการสังเกตฝนฟ้าในสมัยก่อนยังมีความน่าสนใจอยู่หลายจุดดังที่คนรุ่นก่อนจะบอกไว้ ต้นไม้ที่จะเก็บ อด และกักน้ำได้ดีดังนี้ คือ ต้นไม้ประเภท กล้วยป่า ยมหอม ดีหมี อบเชย กอเดือย ชมพูป่า ตุ่มเตี้ย ประหลิม ก่อแป้น กระโดน มะเดื่อเกลี้ยง เสลา ก่อกระดุม มะกอก เต็ม รักขึ้นหนู ยมหิน ไม้ตอน และประเภทพืชเช่น ปอ ต้นसान

วิธีสังเกตฝนดีหรือไม่ดี

- ฝั่งหลวงทำรังสูงในปีนั้นลมจะแรง
- เห็นแมงแม่แดดคาค่าฝนจะหยุดตก
- ปลวกขึ้นต้นไม้ ฝนจะตกภายใน 2-3 วัน
- มะเดื่อปล้อง ออกลูกปลายต้น ฝนจะตกปลายฤดูมาก
- มะเดื่อปล้อง ออกลูกกลางต้น ฝนจะตกกลางฤดูมาก
- มะเดื่อปล้องออกลูกโคนต้นฝนจะตกต้นฤดูมาก
- มดงามขนไข่คาค่าน้ำจะท่วม
- ปลาตัวเล็กลอยคอกินแมงหวี คาค่าฝนจะตกภายใน 2-3 ชั่วโมง
- ปลายหางของแลนมีแถบสีเหลืองมาก ปีนั้นฝนจะตกน้อย
- ปลายหางของแลนมีหางสีดำแสดงว่าปีนั้นฝนจะตกมาก
- แมงกระรอก คาค่าฝนจะตกภายใน 2-3 วัน
- นกนางแอ่นฟ้า บินเป็นฝูงต่ำเลียบน้ำ ฝนจะตกภายใน 2-3 ชั่วโมง
- เห็นแมงแม่ฝน คาค่า 2-3 วันฝนจะตก
- ปลาสลิดว่ายทวนน้ำ คาค่าน้ำจะหลากภายใน 2-3 วัน

- กบและสิ่งอย่างร้อง ฝนจะตกภายใน 2-3 ชั่วโมง
- วัว ควาย กวาง และแก้งแตกตื่น ผิดปกติแสดงว่า อาจเกิดดินถล่มและน้ำไหลบ่าได้
- มดแดงทำรังสูงในปีนั้นลมจะไม่แรง-มดแดงทำรังต่ำในปีนั้นลมจะแรง
- ดอกบัวตอง สدابเสื่อ หญ้าไช้ และหญ้าอื่นๆขึ้นแสดงว่าดินดี
- ไล่เดือนออกมาตายบนพื้น จะเริ่มเข้าฤดูหนาวและความแห้งแล้ง
- แมลงปอบินเป็นฝูงคาดว่าฝนจะตกภายใน 2-3 ชั่วโมง
- ปูขึ้นที่ดอนค่าน้ำจะหลาก
- หญ้าทุกชนิดใบมีสีเหลืองร่วงง่าย คือดว่าดินจะเลว
- กาบหน่อไม้ไผ่แห้งถ้าตกหางขึ้นฟ้ามาก ถ้าปีไหนกาบหน่อไม้ไผ่ควบเยอะปีนั้นฝนไม่ตก

■ วงจรชีวิตกบเดบือ

กบเดบือ จะไม่เหมือนกบทั่วไป ตัวผู้หัวจะใหญ่ เหวจะเล็ก ขาใหญ่ สีลำตัวกบจะเป็นสีดำคล้ำ ส่วนตัวเมียจะมี 2 ชนิด ดังนี้คือ

ชนิดที่ 1 จะมีหัวลายสีขาวผ่ตรงกลางลำตัวจนถึงกัน

ชนิดที่ 2 สีจะเหมือนตัวผู้คือสีดำ

ลำตัวของตัวเมียเหมือนกันทั้ง 2 ชนิด คือหัวและเอวเท่ากัน ต่างกันตรงที่กบหัวลายเมื่อเจริญเติบโตเต็มวัยจะใหญ่กว่ากบหัวไม่ลาย

การออกหากิน

ฤดูหนาว จะเป็นฤดูที่กบเดบือ จะออกหากินตอนกลางคืนและจะออกหากินบริเวณลำห้วย จะไม่เคลื่อนย้ายไปไหน อาหารที่มันกินคือไล่เดือนและแมลงต่างๆทุกชนิด และนอนชนิดต่างๆเศษใบไม้ที่หล่นลงในน้ำที่เกิดการทับถม กล้วยป่าที่เน่า นอนที่กินกล้วยป่า

ฤดูฝน จะออกหากินตอนกลางคืน การออกหากินจะห่างจากลำห้วยประมาณ 2-3 เมตร อาหารที่มันกินคือไล่เดือนและแมลงต่างๆ เช่นมด ตั๊กแตนใบไม้อ่อนๆ มันจะเจริญเติบโตเร็วกว่าในฤดูหนาว

การวางไข่

กบเดือจะวางไข่ตลอดเวลา และจะวางไข่ไม่พร้อมกันและไม่เหมือนกบทั่วไป ซึ่งมักจะวางไข่ตามริมห้วย ข้างก้อนหิน ใต้ก้อนหิน หรือใบไม้ที่เปียกชื้น ไข่จะเกาะติดกันเป็นกลุ่มๆ และลักษณะจะเป็นวงกลม

ลักษณะของไข่ ไข่จะมีขนาดไม่เกิน 1 เซนติเมตร ไข่วันแรกจะดูไม่ออกจะเป็นสีดำไปหมดพอได้ 2-3 วันไข่จะออกมามีเป็นเม็ด พอได้ 7 วัน ตรงกลางของไข่จะจุดสีขาวลายเม็ดสาคู ต่อจากนั้นก็จะเป็นลูกอ๊อดเล็กๆ ตรงกลาง

การเจริญเติบโต

การเจริญเติบโตของกบเดือ จะมีระยะ 7 ระยะ

ระยะที่ 1 ไข่ในวันแรกจะมีอายุ 7 วัน จากนั้นลักษณะไข่จะเปลี่ยนไปเกิดมีจุด สีขาวตรงกลางของไข่

สามารถสังเกตได้ด้วยตาเปล่า ไข่แต่ละใบจะมีขนาดประมาณ 0.5 – 1 เซนติเมตร

ระยะที่ 2 อายุได้ 10 วัน จะกลายเป็นลูกอ๊อดเล็กๆ อยู่ตรงกลางของไข่

ระยะที่ 3 อายุ 15 วัน จะออกจากไข่เป็นลูกอ๊อด

ระยะที่ 4 อายุ 2 เดือน ลูกอ๊อดจะมีขาและมือออกมา

ระยะที่ 5 อายุ 2 เดือน 15 วัน รูปร่างหน้าตาจะเป็นกบแต่มีหางอยู่

ระยะที่ 6 อายุ 3 เดือน จะกลายเป็นกบตัวเล็ก บางตัวยังมีหางอยู่แล้วแต่การเจริญเติบโตของแต่ละตัว

ระยะที่ 7 อายุได้ 3-4 เดือน ตัวจะเต็มวัย คือกบจะไม่มีหาง เป็นกบที่สมบูรณ์กบจะมีวงจรชีวิตตั้งแต่ ไข่ถึง

ตัวเต็มวัย คือ เจริญเติบโตเต็มที่ 212 วันหรือเจ็ดเดือนกว่า

ชีวิตที่ผูกพัน

ในอดีต	คนเขาเชื่อ	ว่าฉัน	เป็นผีน้ำ
ฉันจึงมี	บ้านอยู่	ใหญ่โต	รโหฐาน
ปัจจุบัน	บ้านของฉัน	ถูกทำลาย	เหลือน้อยนิด
คนเอ๋ยคน	รู้บ้างไหม	น้ำลดลง	เพราะอะไร
ก็เพราะว่า	หลังคาบ้าน	ของฉันนั้น	คือป่าที่ถูกทำลาย
ฉันก็สร้าง	บ้านของฉัน	เกิดเป็นน้ำ	คนดื่มกิน
ชีวิตคน	กับชีวิตฉัน	ก็เหมือนกัน	ทุกขั้นตอน
ดังเช่นว่า	คนเขาตาย	กลายเป็นผี	เหมือนกับฉัน
หากบ้านฉัน	ไม่มีเหลือ	ฉันก็ตาย	น้ำก็แห้ง
คนจะอยู่	ได้หรือ	ไม่มีน้ำ	ที่จะดื่ม
คนเอ๋ยคน	สำนึกจิต	ร่วมมือกัน	เถอะหนา
จงสร้าง	หลังคาบ้าน	ให้ฉันอยู่	พร้อมๆกัน
ฉันจะขยาย	ครอบครัวฉัน	ให้มากขึ้น	ด้วยตนเอง
ที่นั่นแหละ	มีทั้งป่า	มีทั้งน้ำ	จะมีสุขพร้อมกันเอย

สภาพของกบเดบิในอดีต-ปัจจุบัน

สภาพของกบเดบิในอดีตมีจำนวนของป่า น้ำที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก คนในอดีตเขาก็เชื่อว่าเป็นผีน้ำ ชาวบ้านจะไม่เคยไปจับกินหรือขาย ชาวบ้านจะมีการรักษาไว้เพื่อให้มีหนองน้ำ แอ่งน้ำ และเขาก็จะเชื่อว่ากบเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญต่อน้ำมาก ถ้าหากว่ากบเหล่านี้ไม่มีน้ำก็จะแห้งไปเรื่อยๆ ต่อมาความเจริญเข้ามาในหมู่บ้าน คนก็เพิ่มมากขึ้นก็เลยไม่มี การเชื่อเรื่องผีน้ำ คนจะเข้าไปจับกินบ้างขายบ้าง กบก็ลดลง น้ำก็ลดลงตามทีผู้เฒ่าผู้แก่ได้คาดการณ์และทำนายไว้ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าตกใจมาก

สภาพปัจจุบัน กบเดบิยังเหลืออยู่ในป่าต้นน้ำบางจุดแต่ไม่มากเหมือนในอดีต และมีการวิจัยที่มีการสร้างที่อยู่ให้กบเพิ่มขึ้นมาเป็นที่พอใจสำหรับชุมชน จุดที่ทีมวิจัยฟื้นฟูที่อยู่อาศัยให้เห็นได้ชัดเจน คือลำห้วย “แม่ชาได้” สองถึงสามปีที่ผ่านมาไม่มีน้ำ ไม่มีกบ แต่เป็นที่อยู่อาศัยในอดีต พอเราสร้างที่อยู่ให้ติดป้ายอนุรักษ์ มีน้ำ มีกบขึ้นมาอย่างเห็นได้ชัดและจุดนี้หมู่บ้านใกล้เคียงเข้าไปเห็นเขาก็กลับไปทำที่บ้านของเขาเอง ในหมู่บ้านแม่กองงอนหรือนายเจอะ เขาบอกว่าปีนี้น้ำแห้งเกือบจะได้กินน้ำ น้ำไม่เคยแห้งเหมือนปีนี้นะเลย พอไปดูป่าต้นน้ำ เขาไปจับกบมาทั้งลูกอ๊อด ทั้งพ่อพันธุ์-แม่พันธุ์ไปเกือบหมด จึงต้องมีการตั้งกฎระเบียบ ห้ามใครไปจับอีกไม่อย่างนั้น หมู่บ้านก็จะอยู่ไม่ได้ต่อไป

วิธีการเลี้ยงกบในหมู่บ้าน

การสร้างบ่อกบที่กฎวิธีมีขั้นตอนดังนี้ ตรงกลางบ่อให้ลึกประมาณ 25-35 เซนติเมตร ความกว้างตามใจชอบ และบ่อต้องอยู่ใต้ร่มไม้เสมอไม่มีแสงแดดส่องข้างบ่อมีหญ้าให้ความชุ่มชื้นแก่กบและการล้อมรอบบ่อด้วยตาข่ายควรให้ตาข่ายเอียงไปข้างในเล็กน้อย ประมาณ 95-100 องศาและไม้หลักที่ปักเพื่อยึดตาข่ายให้ปักนอกตาข่ายเสมอทางที่

ดีให้นำตาข่ายหรือวัสดุอื่นๆก็ได้นำมาปิดขอบตาข่ายด้านบนที่ล้อมรอบบ่อเพื่อไม่ให้กบออกนอกตาข่ายได้ และจะป้องกันศัตรูอื่นได้ด้วยวัสดุที่ปิดขอบตาข่ายกว้างอย่างน้อย 30 เซนติเมตร แต่ถ้าจะปิดได้ทั้งหมดก็ยิ่งจะได้ป้องกันศัตรูได้ทั้งหมด

การทดลองเลี้ยงกบตามธรรมชาติ

ขั้นตอนที่ 1 ต้องดูจากแหล่งที่กบเคยอยู่มาก่อน เพราะสถานที่ที่กบเคยอยู่มากแล้วถ้าเรานำกบนั้นมาอีกที่หนึ่ง กบที่นั้นจะเข้ามาเร็วและขยายพันธุ์เร็ว ถ้าจะทำตรงจุดที่กบไม่อยู่มาก่อนกบอาจจะอยู่ได้ไม่นานเพราะกบจะเจาะรูไม่ทันหรืออาจมีศัตรูรบกวน

ขั้นตอนที่ 2 ให้นำกบนั้นมาลงน้ำให้มันชินน้ำก่อนแล้วปล่อยให้มันว่ายน้ำได้สะดวกแล้วจะสมบรูณ์ด้วย เมื่อมันชินน้ำให้ตัดต้นไม้ที่ไม่ใช่ของค้ประกอบของหนองออกมาแล้วให้นำกิ่งไม้และใบกล้วยนำมาวางทับบ่อที่กบไว้ เพื่อป้องกันศัตรูที่จะเข้าทำลายกบและเป็นที่วางไข่ของกบด้วย ที่สำคัญกบจะหนีศัตรูได้อย่างรวดเร็วและปลอดภัย นายไกรศรีถามว่าเมื่อเราสร้างบ่ออย่างนี้แล้วกบจะขยายลงสู่ตามลำห้วยหรือไม่ นายพะเก๊ะบุ กล่าวว่าการจะไม่ขยายลงในลำห้วย ให้รออีกสักกระยะหนึ่งสิ แต่ที่สำคัญให้รักษาแหล่งอนุรักษ์พืชน้ำ - แม่น้ำลำน้ำไว้ให้ดีแล้วกัน ในขณะที่ตนยังเป็นเด็กมีการอนุรักษ์อย่างนี้ แต่กบมีจำนวนมาก ถ้ารักษาอย่างนี้อีกตนเชื่อว่าภายใน 2 ปี กบจะเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากหลายหลายทีเดียว ถ้าชุมชนช่วยกันจริงๆ

พิธีกรรมเลี้ยงผีน้ำ

ขั้นตอนการเตรียมกิจกรรม

1. เตรียมผู้ชำนาญในด้านการทำพิธีกรรม องค์ประกอบของพิธีกรรม คนที่จะเข้าร่วม และอุปกรณ์ที่จะหุงหาอาหาร
2. หาไม้สร้างบ้านให้ผีน้ำ นำองค์ประกอบวางไว้บนบ้านผีน้ำ ฆ่าไก่ทั้ง 2 ตัว โดยนำมิดตัดคอไก่ทั้ง 2 ตัว
3. เมื่อไก่สุกให้ผู้ชำนาญด้านพิธีหีบอวัยวะของไก่ทั้งตัวให้ครบใส่ขันข้าว แล้วทำพิธีครั้งแรกก่อนที่คนจะกินได้
4. เมื่อเสร็จพิธีคนก็จะร่วมกันรับประทานอาหาร

วิธีการทำพิธีบ่อที่ 1 และบ่อที่ 2

เมื่อไปถึงบ่อพื้นฟู มีหมอมือเป็นผู้สร้างบ้าน ให้แก่ผีน้ำ ตามความกว้าง ยาว สูง ตามใจชอบ พอสร้างเสร็จก็นำพริก 1 เม็ด เกลือ 1 เม็ด หมาก 1 อม มาไว้ในบ้านของผีและเหล่า 1 ขวด ไข่ข้างบ้านผีเปิดฝาไว้ แล้วไก่คูนนั้นเอาไข่ข้างบ้านผีแล้วเรียกผีพร้อมฆ่าไก่ทั้งสองตัว เสร็จขั้นตอนที่ 1 จากนั้นก็นำไก่ทั้งสองตัวไปเผา เผาเสร็จก็นำใส่หม้อต้มจนสุกพอไก่สุกก็นำหม้อลงจากเตา นำไก่ทั้งคู่ใส่ถ้วยหรือใบไม้แล้วแต่จะสะดวกจากนั้นใส่ข้าวอีก 1 กำมือ หมอมือจะนำไก่และข้าวไปไว้ในบ้านผีน้ำเพื่อเรียกผีน้ำมากินไก่และเหล่าที่ให้อาหาร แล้วหมอมือได้เรียกผีน้ำมากิน พอรับบ่อไปก็ยกลงมายาหีบอวัยวะของไก่ทุกส่วน ส่วนละนิดใส่ในใบไม้พร้อมข้าว 1 ซ้อนไปไว้ในบ้านผีเหมือนเดิมและรินเหล่า 1 แก้ว เทลงข้างอาหารที่ใส่ให้ผี ไก่ที่เหลือให้คนกิน (แต่กรณีที่เลี้ยงผีให้คนเจ็บป่วยจะใช้คนไปเลี้ยงแค่ 2-3 คนเมื่อเสร็จพิธีหมอมือจะเรียกขวัญให้แก่ผู้ป่วยกลับบ้านพอกลับถึงบ้านหมอมือจะเรียกอีกครั้งแล้วผูกมือให้แก่ผู้ป่วยเป็นอันเสร็จพิธี)

การรำหรือเรียกผี วันที่ทำพิธีในบ่อพื้นปูนดังนี้

“นี่เจ้าน้ำเจ้าหนอง เจ้าห้วย เจ้าดอย ในวันนี้ข้าพเจ้ามาเลี้ยงท่านด้วยไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด หมาก 1 อม ไม่ว่าเจ้าจะอยู่ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ขอให้มากินไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด หมาก 1 อม ที่ข้าพเจ้านำมาให้ และขอให้เจ้าทั้งหลายมารักษา หนอง มารักษาน้ำรักษาบ่อในแห่งนี้ให้ดี รักษาทั้งกลางวันและกลางคืน ทั้งตอนเที่ยงและตอนบ่าย มารักษาบ่อ ทั้งตัวเล็กและตัวใหญ่ รักษาหนอง รักษาลำห้วยให้อยู่จนถึงชั่วลูกชั่วหลาน ชั่วเหลน หากมีคนหรือสัตว์อย่างใดอย่างหนึ่งมาทำลายหนองหรือบ่อแห่งนี้ ขอให้เจ้าได้ลงโทษเขาด้วยการเจ็บไข้ได้ป่วย ปวดเนื้อปวดตัว ปวดขา ปวดตา ถ้าหากเขาไม่ไปเลี้ยงท่านด้วยไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด ท่านอย่าไปให้เขาหายโดยเด็ดขาด ขอให้เจ้าจดจำคำพูดที่ข้าพเจ้าฝากไว้กับท่าน ณ วันนี้ เทอญ”

ความเป็นมาและความสำคัญของบ่อเดือ

ชุมชน ปากกะเบือ บ้านแม่ยางล้านในอดีตมีป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ประกอบไปด้วยพันธุ์พืชและสัตว์ป่าที่หลากหลาย ในป่าต้นน้ำ จะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของบ่อเดือ หรือบ่อจุกที่เป็นป่าซับน้ำ น้ำซึมซึ่งจะมีต้นไม้อายุ มีรากไม้เยอะๆไม่จำพวก ต้นตอง กล้วยป่า ไม้เต็งและเส้แซ่ น้ำจะอุดมสมบูรณ์ได้ ต้องมีป่าใหญ่ ป่าจะคลายน้ำออกมาได้ต้องมีสัตว์น้ำ สัตว์น้ำต้องมีบ่อเดือหรือบ่อจุกที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่ามาว่าเป็นผืนน้ำ ในทีมวิจัยได้ทำการวิจัย เรื่องบ่อเดือหรือบ่อจุกเป็นสัตว์ที่สำคัญกับน้ำมาก ซึ่งจะทำให้ป่าหรือต้นไม้อายุจะคลายน้ำออกมาโดยธรรมชาติของมันเอง บ่อจะเจาะรูเข้าไปในรากไม้ลึกประมาณ 1 เมตร คือเจาะไปมาพอมีจำนวนบ่อมากขึ้น บริเวณที่ป่าต้นน้ำซับน้ำซึมจะกลายเป็นหนองน้ำก็จะไหลเป็นลำห้วยและบ่อก็จะย้ายลงมาสู่ตามริมห้วยที่มีต้นไม้อายุและก้อนหินจะเจาะรูเข้าไปในรากไม้หรือใต้ก้อนหินที่มีน้ำแล้วเจาะรูขึ้นสูงกว่าระดับน้ำซึ่งจะเป็นที่อยู่อาศัยและหลบซ่อนตอนกลางวันและศัตรูของมันถ้ามีศัตรูมากจะวิ่งเข้าตามรูที่ปลอดภัยและลงไปนอน

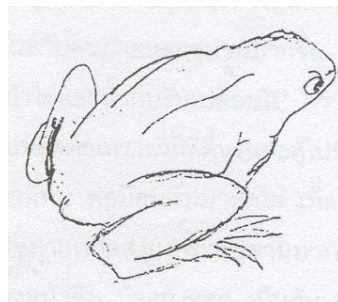
การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์

บ่อเดือ เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่มีประโยชน์มหาศาลแก่คน สัตว์ทุกชนิดแมลงต่างๆและต้นไม้เพราะสิ่งต่างๆที่กล่าวมานี้ จะขาดน้ำได้เลยแม้แต่วันเดียว บ่อนอกจากจะมีประโยชน์ในการให้น้ำแล้ว ยังเป็นอาหารให้คนและสัตว์บางอย่างอีกด้วย โดยเฉพาะในป่าบางแห่งที่ไม่มีน้ำเลย มีแค่หนองน้ำเล็กๆอยู่แห่งหนึ่งมีบ่ออยู่ในหนอง 2-3 ตัว น้ำจะไม่แห้งแม้กระทั่งในช่วงฤดูแล้งจะมีอยู่ในปริมาณเท่าเดิมตลอด

ดังนั้นสัตว์และแมลงต่างๆ ที่อยู่รอบๆบริเวณป่าหรือหนองน้ำก็จะอาศัยน้ำกินกัน หากบ่อที่หนองน้ำถูกจับไปหมด น้ำก็จะแห้งและแห้งภายใน 7 วัน สัตว์ต่างๆที่เคยกินน้ำในหนองน้ำเป็นประจำ จะไม่ได้กินอีกแล้ว ดังที่ปรากฏออกมาให้ทีมวิจัยและชุมชนได้เห็น

บ่อเดือเป็นสัตว์ที่อนุรักษ์และเพิ่มปริมาณได้อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะขุนน้ำที่มีหนองน้ำ และเป็นแหล่งที่อยู่เดิมของบ่อไม่ต้องลงทุนอะไรมาก เพียงแต่ให้ตัดใบไม้และใบกล้วยมาทิ้งลงในหนองน้ำ แล้วทำพิธีกรรมเลี้ยงผีน้ำ 1 ครั้ง ปล่อยไว้สัก 1-3 เดือน บ่อจะเข้ามา 3-5 เท่าของบ่อเดิมที่มีอยู่หากไม่ถูกจับเสียก่อน หากมีคนลักลอบจับบ่อในแหล่งอนุรักษ์จึงจำเป็นต้องตั้งกฎระเบียบการอนุรักษ์ขึ้นโดยชุมชนเป็นผู้ออกกฎระเบียบเองจะได้ผล

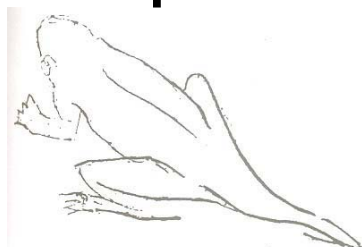
ภาพวงจรชีวิตกบ เตปื่อ

อีก 3 เดือนก็จะเจริญเติบโตเป็นตัวเต็มวัย

10 - 15 วัน บางตัวอาจจะมีหาง
อยู่เล็กน้อยบางตัวหางก็จะหายไป

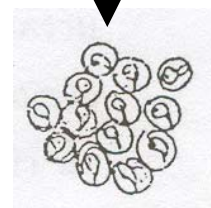
10 - 15 วัน จะกลายเป็นลูกกบเล็ก ๆ
จะยังมีหางอยู่

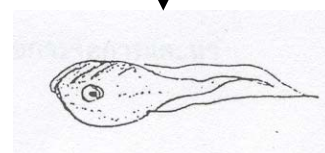
ใช้เวลา 2 เดือน จะกลายเป็นลูกอ๊อดที่มีขาและหาง

ไข่ 1-7 วัน ตรงกลางจะมีจุดสีขาว

ใช้เวลา 10 วัน สีขาวจะกลายเป็นลูกอ๊อดอยู่ตรงกลาง

อีก 15 วัน ลูกอ๊อดจะออกจากไข่เป็น
ลูกอ๊อดที่แยกออกจากกัน

ตอนที่ 3 การจัดการทรัพยากรป่าไม้ – หนองไม้ไผ่-น้ำ กบเดบือ

รูปแบบการจัดการ

รูปแบบการจัดการหรือแนวทางที่ได้จากการศึกษาวิจัย

- การสร้างกฎระเบียบ

เดิมที่การจัดการเรื่องป่าไม้-หนองไม้ไผ่-น้ำกบเดบือ ยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนนักสำหรับชุมชนบ้านแม่ยางล้าน การคิดในการที่จะอนุรักษ์รักษาจะเป็นไปในลักษณะการเล่าสู่กันฟังและส่งต่อกันมาว่าทำสิ่งนั้นไม่ดี ทำสิ่งนั้นไม่ดี ถ้าทำไปแล้วจะทำให้เกิดอย่างนี้ เป็นอย่างนั้น จะต้องแก้ไขอย่างนี้ อย่างนั้น และมีรูปธรรมที่เห็น เช่นเดินเข้าป่าไปแล้วกลับมาเกิดไม่สบาย ไปถามหมอผี หมอผีก็จะบอกสาเหตุที่ทำให้ไม่สบายต้องเอาเครื่องเซ่นไปขอขมาเป็นต้น ดังนั้นรูปแบบเดิมในการจัดการอนุรักษ์ จะมีเรื่องของความเชื่อ เหตุการณ์และการอธิบายเข้ามาผสมผสานเป็นรูปแบบธรรมชาติของชีวิตที่เรียบง่ายสงบของบ้านปามาแต่เดิมในอดีต

แต่ต่อมาพอความเจริญทางด้านวัตถุเข้ามา ความคิดของผู้คนก็เริ่มเปลี่ยน ในขณะเดียวกันที่ชุมชนก็เริ่มออกไปสัมผัสกับคนภายนอกชุมชนมากขึ้น คนภายนอกเข้ามาสัมผัสด้วยมากขึ้น รูปแบบการใช้ทรัพยากรป่าไม้และน้ำก็ปรับเปลี่ยนไป ความรู้ภูมิปัญญาความเชื่อที่เคยส่งสืบทอดกันมาไม่ได้รับการสืบทอดเพราะวิถีที่คนรุ่นต่อไปช่างหันเหเรื่องๆไม่ทันได้กับมาติดกับสิ่งที่เป็นอย่างนี้ จึงเกิดเป็นปัญหาที่พบ พอมีคนเริ่มมาตัดไม้ เพื่อเก็บหนองและเก็บอย่างไม่ถูกวิธี ทำให้การอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรเกิดส่งผลกระทบต่อตามมาภายหลัง ดังเห็นได้จากความแห้งแล้งที่เกิดขึ้น การพังทลายของหน้าดิน น้ำแห้งขอด เป็นต้น จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดการคิดค้นแนวทางในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ร่วมกัน แต่ก็ไม่ง่ายนักที่จะแก้ไขปัญหาได้ในระยะเวลา 1-2 ปี อาจต้องให้ระยะเวลาอีกสักระยะ การเคลื่อนไหวงานวิจัยในระยะเริ่มต้นจึงเป็นการผสมผสานความร่วมมือและขยายแนวคิดในการอนุรักษ์ รักษา และใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่ามากขึ้น รูปแบบในการจัดการที่เกิดขึ้น จึงเป็นการหาแนวทางหรือสร้างความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียจากป่า น้ำ พอเริ่มจะเกิดความเข้าใจร่วมกันก็ได้เกิดข้อตกลงร่วมกันตามมา กฎระเบียบหรือข้อตกลงอาจไม่ใช่รูปแบบการจัดการทรัพยากรที่สำเร็จรูป แต่ชุมชนก็เกิดพัฒนาการในการเรียนรู้ที่จะจัดการปัญหาตนเองร่วมกับชุมชนอื่นๆที่ใช้พื้นที่เดียวกันหรือมี รอยต่อพื้นที่ติดต่อกัน เพื่อการจัดการและหารูปแบบแนวทางในการดูแลทรัพยากรของชุมชนร่วมกันต่อไป

- การเพาะพันธุ์เลี้ยงกบเดบือ

เมื่อในอดีตกบเดบือ ถือเป็นความเชื่อที่มีความสำคัญกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวปกาเกอญอ เนื่องจากความเชื่อที่ว่า กบเดบือ เป็นผีน้ำ กบมี น้ำมี กบตาย น้ำแห้ง จากจุดความเชื่อนี้ทำให้เราได้เห็นถึงความเชื่อมโยงกันระหว่างคน-น้ำ-กบ เมื่อก่อนชาวปกาเกอญอจะไม่กินกบ แต่ต่อมาความนิยมกินและจับกบเริ่มมีมากขึ้น เนื่องจากความต้องการของตลาด และการดำรงชีวิตอยู่ของชาวบ้านเอง การศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงได้มีการทดลองเพาะเลี้ยงกบเดบือร่วมกันของชุมชน โดยคิดว่าหากเพาะเลี้ยงสำเร็จ จะทำให้ชุมชนสามารถมีอาหารสำหรับบริโภค และจำหน่ายแลกเปลี่ยนเชิงเศรษฐกิจได้ในอนาคต ประการสำคัญที่เป็นผลพลอยได้คือ จะทำให้ลดการไปจับกบ ในแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีอยู่เพื่อรักษาความสมดุลของธรรมชาติต่อไป วิธีการในการทดลองเพาะเลี้ยงกบเดบือมีดังนี้

การสร้างบ่อทดลองภายในชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทดลองเลี้ยงกบภายในหมู่บ้าน ดูจากการทดลองเลี้ยงในหมู่บ้านว่าได้ผลหรือไม่ได้ผล
2. เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนหันมาสนใจเลี้ยงกบมากขึ้น ลดการหากบจากธรรมชาติ
3. เพื่อจะดูการเจริญเติบโตของกบ เป็นอย่างไร
4. เพื่อดูการขยายพันธุ์เหมือนกับบ่อธรรมชาติหรือไม่
5. เพื่อหาแนวทางในการเลี้ยงกบต่อไปว่าจะทำในแนวทางไหนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต

วัสดุอุปกรณ์

1. ตาข่าย 3 ม้วน ม้วนละ 180 บาท
2. ปูนซีเมนต์ 2 ถุง
3. ตะปู 1 กิโลกรัม

ขั้นตอน/วิธีการดำเนินงาน

1. เตรียมอุปกรณ์ ที่จะต้องใช้ จอบ ตาข่าย ตะปู ปูนซีเมนต์ ทราย หิน ไม้หลัก
2. เตรียมสถานที่ พื้นที่ที่จะทำ เพื่อขุดบ่อโดยขุดดินให้กว้าง 2 เมตร ยาว 4 เมตร ลึก 500 เมตร และให้ขุดตรงกลางบ่ออีกชั้นหนึ่ง กว้าง 1 เมตร ยาว 2 เมตร ลึก 30 เมตร
3. เทพื้นบ่อด้วยคอนกรีตหนา 5 ซม. กว้างตามใจชอบหรือใช้พลาสติกปูพื้น ถ้าใช้พลาสติกปูพื้นให้นำดินมาใส่หลังพลาสติกหนาประมาณ 10 เซนติเมตร แล้วฝังเสาหลัก 4 มุม
4. ล้อมรอบด้วยตาข่าย ปูลูกกอล์ฟประกอบของหนองน้ำ
5. ใส่น้ำลงบ่อ ทิ้งไว้ประมาณ 3-7 วัน แล้วเทน้ำทิ้ง
6. ใส่น้ำใหม่และปล่อยกบลง

สรุปกิจกรรม

การทำบ่อทดลองภายในหมู่บ้านจะเป็นกิจกรรมที่กระตุ้นให้คนในชุมชนและนอกชุมชนได้เล็งเห็นความสำคัญของทรัพยากรต่างๆ และสิ่งมีชีวิตที่มีประโยชน์แก่ชุมชนของเรา ถ้าชุมชนมีการจัดการที่ดีสิ่งเหล่านี้ก็จะไม่สูญหายและเอื้อประโยชน์แก่คนในช่วงต่อไป

การเพาะพันธุ์เลี้ยงพ่อพันธุ์-แม่พันธุ์ หนองไม้ไผ่

การเพาะเลี้ยงพ่อพันธุ์-แม่พันธุ์หนองไม้ไผ่เป็นทางเลือกหนึ่งในรูปแบบของการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ ทีมวิจัยได้ศึกษาวงจรชีวิตของหนองไม้ไผ่ได้บทสรุปว่า วงจรชีวิตของหนองไม้ไผ่ในช่วงของการเป็นดักแด้เพื่อรอการเป็นผีเสื้อมีความสำคัญมาก หากมีการตัดไผ่ในช่วงนี้เพื่อใช้ก็จะทำให้วงจรชีวิตของหนองไม้ไผ่ขาดไป ส่งผลต่อปริมาณของหนองไม้ไผ่ จึงได้มีการทดลองตัดไผ่ที่หนองเข้าและลงมารวมตัวกันประมาณ 4 ปล้องไผ่มาปักชำไว้บริเวณบ้านจนกระทั่งดักแด้หนองเริ่มเป็นผีเสื้อบินออกมาจากปล้องเพื่อรอการวางไข่ต่อไป ผลการทดลองเป็นที่น่าพอใจ ซึ่งสามารถที่จะอนุรักษ์และรักษาพ่อพันธุ์-แม่พันธุ์ ของหนองไม้ไผ่เพื่อการขยายพันธุ์ต่อไปได้ จึงได้วิธีการเพาะเลี้ยงพ่อพันธุ์-แม่พันธุ์ของหนองไม้ไผ่มาเป็นรูปแบบในการอนุรักษ์อีกวิธีการหนึ่ง ซึ่งพอจะสรุปขั้นตอนและวิธีการได้ดังนี้

ก่อนอื่นควรต้องศึกษาและรู้จักหนอนไม้ไผ่พอสมควรและต้องเตรียมอะไรบ้าง การเพาะเลี้ยงทำได้ดังนี้

1. คัดเลือกไผ่ที่หนอนเข้าและลงมารวมตัวกันตัดมาประมาณ 4 ปล้องไผ่ เพื่อได้หนอนอยู่ที่ปล้อง 1 และได้หนอนอยู่อีก 2 ปล้อง
2. มาปักชำไว้บริเวณบ้านโดยการขุดหลุมแล้วเอาทรายรองก้นหลุมแล้วเอาไผ่ปักลงไป จากนั้นให้เอาทรายมาถมอัดแน่นเพื่อไม่ให้ล้ม ที่ต้องเอาทรายมารองเพื่อป้องกันปลวกขึ้นมากินไม้ไผ่ ทั้งไว้จนกระทั่งจะเป็นผืนเสื่อบินออกมาเอง
3. นำหนอนไม้ไผ่ที่มาเลี้ยงก่อนกลายเป็นผืนเสื่อประมาณ 10 วันไปไว้ตามกอไผ่ตามต้องการก็จะได้หนอนไม้ไผ่มาบริโภคหรือจำหน่ายตามต้องการแล้ว

จุดที่	จำนวน								ปริมาณหนอน			น้ำหนัก			สมมติว่า ราคา กก.ละ 100 บาท
	กอ/ไร่	กอ/พท.ทั้ง หมด	หน่อ /กอ	หน่อ/ ไร่	หน่อ/ พท. ทั้งหมด	หนอน เข้ากอ/ ลำ	หนอน เข้า ไร่/ลำ	เข้า ต่อพท.ทั้ง หมด/ลำ	ลำ/ตัว	ไร่/ตัว	หนอน/ตัว/ พท.ทั้งหมด	กรัม/ลำ	กก./ ไร่	กก./พท. ทั้งหมด	
1	39	21,840	6	234	131,040	3	111	65,520	105	11,655	6,526,800	20.1	2.35	1,316.0	
2	40	22,400	7.1	284	159,040	3	120	67,200	120	14,400	8,064,000	20.3	2.44	1,366.4	
3	40	22,400	6.8	272	152,320	2.6	104	58,240	96	9,984	5,591,040	20.1	2.09	1,170.4	
4	32	17,920	6.7	282.4	120,064	2	64	35,840	162	10,368	5,806,080	20.9	1.34	750.4	
5	36	20,160	6.7	241.2	135,072	3	108	60,480	110	11,880	6,652,800	20.3	2.19	1,226.4	
6	38	21,280	6	228	127,680	2.5	95	53,200	88	8,360	4,681,600	20	1.9	1,064.0	
7	37	20,720	6.3	233.1	130,536	3	111	62,160	100	11,100	6,216,000	20.1	2.25	1,260.0	
8	39	21,840	7	273	152,880	3	117	65,520	105	12,285	6,879,600	20.1	2.35	1,316.0	
9	41	22,960	6	246	137,760	2.8	114.8	64,288	180	20,664	11,571,840	40	4.59	2,570.4	
10	40	19,200	4	160	76,800	2	40	38,400	84	3,360	1,881,600	20	1.6	896.0	
11	22	10,500	5	110	52,500	2	44	21,000	89	3,916	2,192,960	20	0.88	492.8	
12	20	9,600	43	86	412,800	2.4	48	23,040	120	5,760	3,225,600	20.3	0.97	543.2	
13	36	17,280	52	187	898,560	2.2	79.2	38,016	175	13,860	7,761,600	40	3.17	1,775.2	
14	24	11,520	6	144	69,120	3	72	34,560	64	4,608	2,580,480	18	1.3	728.0	
15	30	14,400	4.5	1356	64,800	2.1	63	30,240	83	5,229	2,928,240	20	1.26	705.6	
16	32	15,360	4.7	150	72,192	2.08	55.56	31,949	85	4,723	2,644,656	20	1.33	744.8	
17	34	16,320	4.2	141	67,728	1.9	64.60	31,008	66	4,264	2,387,616	18	1.16	649.6	
เฉลี่ย	34.12	17,982.35	10.7	272.26	174,170.12	2.50	83.01	45,921.22	107.76	9,200.89	5,152,500.71	22.25	1.95	1,092.66	

การติดตามผลการทดลองบ่อที่ 1 (ชุดบ่อปลูกองค์ประกอบล้อมรอบด้วยตาข่าย ปล่อยกบ)

วัน เดือนปี ที่ทำการ	ระดับน้ำ (ซม.)		จำนวนกบ			ขนาดตัวกบ		ผลที่เกิด		เหตุผลที่พอใจ และไม่พอใจ	สาเหตุ	ข้อสังเกต
	วัดได้	เพิ่ม	ลด	พบ กบ	เพิ่ม	ลด	ใหญ่ สุด	เล็ก สุด	พอใจ	ไม่ พอใจ		
14/1/46	20	-	-	10	-	-	4	1	/	พบกบตัวใหญ่คือกบเดิม ขนาด 4 ซม. ถึง 2 ตัว และ กบที่ปล่อยมีครบ	-	-
20/1/46	-	-	-	8	-	2	2.5	1	/	กบตัวใหญ่ 2 ตัวหายไป	อาจจะเป็นเพราะเราสร้าง บ่อใหม่มีกลิ่นเหม็นหรือกลัว ถูกจับเลยหนีไปก่อน	ปลูกองค์ประกอบเสริม
31/1/46	-	-	-	5	-	3	2.5	1.5	/	กบลดจำนวนลงเรื่อยๆ ระดับน้ำเริ่มลดตามไปด้วย	อาจจะถูกรบกวนจาก สัตว์อื่นๆ เช่น หนู ก็ได้	ได้ดูแลบ่อยขึ้นและหาข้อ มูลเพิ่มเติมจากผู้รู้ในชุมชน เราทราบว่านี่เป็นเพราะ ระหว่างฤดูหนาวกับฤดู ร้อนเป็นช่วงที่น้ำลด
12/2/46	15	15	-	3	-	2	2.6	1.7	/	แก้ปัญหาหลายวิธีแล้วแต่ไม่ ได้ผลเลย	สาเหตุอาจจะมาจากการขาด บ่อกว้างเกินไปหรือกบอาจ ไม่ชอบบ่อลักษณะนี้	ได้หาข้อมูลเพิ่มเติมจาก หมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านปากกล้วย, สามสบ บน, เพราะเรื่องนี้เป็นเรื่อง ที่ไม่น่าเกิดขึ้นเลย

การติดตามผลการทดลองบ่อที่ 1 (ชุดบ่อปลูกองค์ประกอบล้อมรอบด้วยตาข่าย ปล่อยกบ)

วัน เดือนปี ที่ทำ	ระดับน้ำ (ซม.)			จำนวนกบ			ขนาดตัวกบ		ผลที่เกิด		เหตุผลที่พอใจ และไม่พอใจ	สาเหตุ	ข้อสังเกต
	วัดได้	เพิ่ม	ลด	พบ กบ	เพิ่ม	ลด	ใหญ่ สุด	เล็ก สุด	พอใจ	ไม่ พอใจ			
20/2/46	20	5	-	2	-	1	1.5	1.2	/	ยังทำยิ่งลดทำไปก็ไม่ มีประโยชน์เลย	การขุดบ่อใหม่ส่วนใหญ่แล้ว จะแห้งอย่างนี้แต่อีก 6 เดือน ถึง 1 ปี ตอนนี้น้ำจะกลับมี เหมือนเดิมและไม่แห้งอีกต่อ ไป (หมู่บ้านใกล้เคียงบอก)	การสร้างบ่อกบไม่ต้องขุด ให้ใช้กระสอบทราย หรือ ใช้ก้อนหินเรียงก็ได้	
3/3/46	20	-	-	-	-	-	-	-	/	แปลกใจมานาน้ำแห้ง ขอดแล้ว	1. ขุดบ่อใหม่ 2. กบหนีน้ำจึงแห้ง ขอด	แก้ไขได้ต้องรออีก 6 เดือน ถึง 1 ปี ที่เขาบอก	

การติดตามผลการทดลองบ่อที่ 2 (ชุดบ่อปลูกองค์ประกอบล้อมรอบด้วยตาข่าย ปล่อยกบ)

วัน เดือนปี ที่ทำ	ระดับน้ำ (ชม.)		จำนวนกบ		ขนาดตัวกบ		ผลที่เกิด		เหตุผลที่พอใจ และไม่พอใจ	สาเหตุ	ข้อสังเกต
	วัดได้	เพิ่ม	ลด	พบ กบ	เพิ่ม	ลด	ใหญ่ สุด	เล็ก สุด	พอใจ	ไม่ พอใจ	
10/1/46	เท่า เดิม	-	-	1	1	-	-	แ่ง 1	/		ให้รออีกสักกระยะหนึ่ง
20/1/46	10	5	-	3	2	-	2	1	/		-
31/1/46	12	2	-	5	2	-	4	1	/		ทำต่อไป
10/2/46	15	3	-	5	-	-	4	1	/		-
20/2/46	15	-	-	7	2	-	6	1	/		-
3/3/46	20	5	-	14	7	-	13	1	/		-

วัน เดือนปี ที่ทำ	ระดับน้ำ (ชม.)		จำนวนกบ			ขนาดตัวกบ		ผลที่เกิด		เหตุผลที่พอใจ และไม่พอใจ	สาเหตุ	ข้อสังเกต
	วัดได้	เพิ่ม	ลด	พบ	เพิ่ม	ลด	ใหญ่ สุด	เล็ก สุด	พอใจ	ไม่ พอใจ		
30/4/46	-	-	-	-	-	-	-	-	/	น้ำแห้งขอดไม่มีกบแม้แต่ตัวเดียว	ขุดบ่อกว้างเกินไปทำให้กบอยู่ไม่ได้หนองเดิมเลยแห้งไป	
30/5/46	-	-	-	-	-	-	-	-	/	กบหนีน้ำแห้ง	เหมือนเดิมก่อน	ขุดบ่อกว้างเกินไปทำให้กบอยู่ไม่ได้หนองเดิมเลยแห้งไป
30/6/46	-	-	-	-	-	-	-	-	/	ฝนเริ่มตกแล้วแต่น้ำในบ่อยังไม่ค่อยมีเลย	กบยังไม่เข้ามาอยู่ถึงแม้ฝนตกหลายครั้งแล้ว แต่น้ำในบ่อก็ยังเหมือนเดิม	จุดที่สร้างบ่อปีก่อน ๆ มีน้ำเปียกชุ่มตลอดแต่ปีนี้เป็นเมื่อขุดบ่อแล้วน้ำไม่มีเลยเพราะโดนขุด
30/7/46	15	15	-	2	2	-	2	1.5	/	มีกบเข้ามาอยู่ 2 ตัวและมีน้ำแล้ว	องค์ประกอบที่ปลูกโตแล้ว	น้ำที่อยู่ในบ่อเป็นน้ำที่ไหลมาจากลำห้วย กบ 2 ตัวนั้นอาจจะมาตามกระแส
30/8/46	20	5	-	1	-	1	1.5	-	/	ไม่มีกบเข้ามา	น้ำไม่ค่อยสะอาด	น้ำเริ่มออกเป็นสีเหลืองเล็กน้อย
30/9/46	20	-	-	-	-	1	-	-	/	น้ำมีเต็มบ่อแต่กบไม่มี	น้ำไม่ค่อยสะอาดเลยน้ำที่อยู่ในบ่อไม่ใช่กบที่ขุดออกมาเองเป็นน้ำที่ไหลมาจากป่า	น้ำจะออกสีเหลืองเห็นได้ชัดเจน มีสิ่งสกปรกปนไม่และกึ่งมี มีกลิ่นเหม็น ในบ่อไม่มีสัตว์น้ำอื่นแม้แต่กิ้งก่า 5 ตัว